

PÉCSI SZEMLE

városthörténeti folyóirat

ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ!

(Tutó niká = E jelben gyózz!)

Krisztus-monogram a Kr. u. IV. századból

(Pécs, Szent István tér, Péter–Pál sírkamra, 2000.)

2009

nyár

2005. október 19-én Bozóki András hivatalosan is bejelentette: a Magyar Köztársaság kormánya a nemzetközi szakmai zsűri döntése alapján Pécsset jelölte a 2010-es Európa Kulturális Fővárosa címre.

ÁRVAI TÜNDE

A PÉCSI VÁRBÉLI KERESZTELŐ SZENT JÁNOS TÁRSASKÁPTALAN KORAI TÖRTÉNETE

Bár Pécs város középkori egyháztörténetéről az évszázadok során könyvtárnyi szakirodalom született mind a történészek, mind a régészek tollából, a várbéli Keresztelő Szent János társaskáptalan történetéről, tagjairól, a városban és az egyházmegyében betöltött szerepéről szóló összefoglaló munka még nem készült. A pécsi egyházmegye fennállásának ezer éves évfordulója elegendő ok arra, hogy a korábbi szakirodalom és a források segítségével, rendszerezésével kísérletet tegyék e hiátus pótlására. Jelen dolgozatban a kollegiális egyház Árpád- és Anjou-kori történetének bemutatására szorítkozom.

A káptalanok helye az egyházszervezetben

A Szent István által 1009-ben életre hívott pécsi püspökség, a veszprémi, esztergomi, erdélyi és győri egyházmegyéket követően jött létre. A Magyar Királyság területének 6%-ra terjedő dioecesisben párhuzamosan folyt a világi és az egyházi igazgatás kiépítése; területe négy királyi vármegyét foglalt magába. Az ispáni várak mellett létesültek az első plébániák. Az egyházi igazgatás középső szintjét jelentő nyolc főesperesség kiépülésére már a 13. századra biztosan sor került, 1330-ra 529 plébánia tartozott joghatóságuk alá.¹ A püspöki székhely központját a székesegyház és a körülötte fokozatosan kiépülő püspökvár alkotta. A 11. században dómmonostorok jöttek létre országszerte, ahol a szerzetesek és a világi klerikusok éltek együtt. A szerzetesek kiszorulásával ezekből az intézményekből alakultak ki később a székeskáptalanok.² Ez Pécs esetében sem történt másként, a szerzetesek 1038-tól költözhetek ki a dómkolostorból a pécsváradai apátságba. A pécsi székeskáptalan az ország egyik legnagyobb káptalanja volt, mely 40 kanonoknak, 12 prebendáriusnak és több karbéli papnak biztosított jövedelmet. A káptalani hierarchia élén állt a *prepositus* (prépost), mellette a *lector* (olvasókanonok), a *cantor* (éneklőkanonok) és a *custos* (őrkanonok) számított még a méltóságviselő kanonokok (*dignitates*) közé. Őket követte rangban a kisprépost, akinek felügyelete alá tartozott a társaskáptalan. A főespereseket hivatalviselőkként, a többi klerikust egyszerű kanonokként tartották számon.

A társaskáptalanok, másnéven kollegiális egyházak elterjedése Magyarországon, nem olyan általános, mint a székeskáptalanoké. Tagjaik a gazdagon dotált templomok papjai közül kerültek ki. Romhányi Beatrix a kolostorokról és társaskáptalanokról készített katalógusában 44 kiskáptalant sorol fel, ami jóval több, mint amit Mályusz Elemér jóvoltából 1971-ben megismerhetett a magyar medievisztika.³ Az első társaskáptalant Szent István király alapította Fehérvárott. A

¹ Koszta László: Püspöki székhely és városfejlődés. Pécs központi funkciói és vonzáskörzete a 14. század közepéig – Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. Koszta László (szerk.). Szeged, 1995. 233–272. p.

² Koszta László: A székeskáptalanok kialakulása és kanonokjaik Magyarországon = Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae Acta Historica, 103. (1996) 67–81. p.

³ F. Romhányi Beatrix: Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Katalógus. Budapest, 2000.; Mályusz Elemér: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Budapest, 2007. 110–113. p.

donátor kilétét tekintve a középkori Magyarországon sokféle kollegiális egyház létezett: az uralkodókat, családtagjaikat, egyházi és világi előkelőket egyaránt találunk az alapítók között. Természetesen a királyi alapítású egyházak (pl. Óbuda, Pozsony, Arad, Tittel) felszereltsége, és papjainak javadalmazása magasan meghaladta a püspöki székhelyeken létrejövő kisebb káptalanokét.

A püspöki városokban létrehozott társaskáptalanok csoportjába, mely markánsan elkülönül a központoktól távol eső egyházakétól, „általában olyan kis káptalanok tartoznak, amelyek egy-egy székeskáptalan közelében a főpapi rezidenciának helyet adó várban épültek föl, s a püspöki székesegyház liturgiájával, a főpapi központ reprezentációjával van kapcsolatban funkciójuk. Alapítójukat ennél fogva a szóban forgó egyházmegye valamely főpapjában kell keresni, noha ehhez a csoporthoz is tartozhatnak királyi alapítású egyházak...”⁴ A fenti definícióból kiindulva elmondhatjuk, hogy a pécsi társaskáptalan okleveles előfordulásaiiban 1304 óta állandó jelzőként szereplő *de castro* kifejezés, az intézmény lokalizálásán túl, az alapítási körülmények, és a későbbi funkciók meghatározásánál is segítséget nyújt.

Az alapítás körülményei

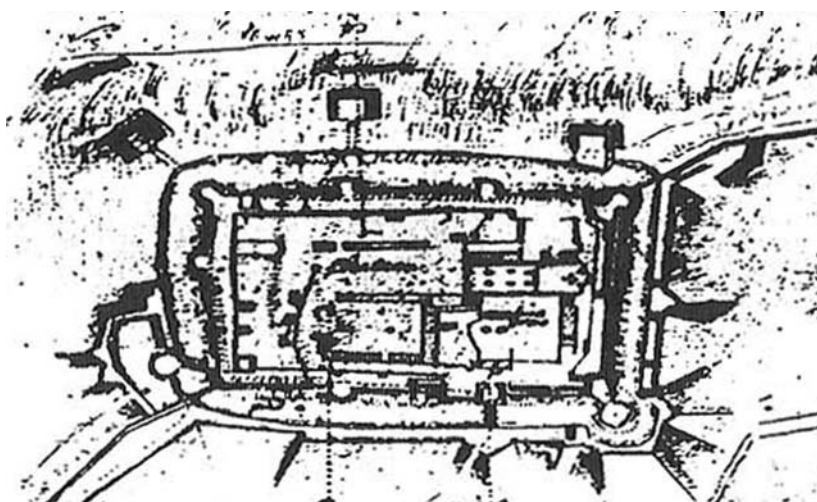
A 12. század végi pécsi egyházmegye élén a Bár-Kalán nemzetségből származó, befolyásos és tehetős Kalán püspököt találjuk. Kezdetben Miklós esztergomi érsek nótáriusaként, a királyi udvar kancellárjaként működött, és vélhetően ő vitte keresztül III. Béla kancelláriai reformját. A pécsi főpapi stallumot 1186 és 1188 között kapta meg. Az egyházmegye élére kerülő „exkancellár” vélhetően egyfajta „kultúrmisszióknak” tekintette, hogy a hivatali írásbeliség e vidéki központban is nagyobb hangsúlyt kapjon. A pécsi székeskáptalan már első említése (1177) előtt is fennállt, és 1181-től őrzött meg közhitelű okleveleket, adatolható hiteleshelyi tevékenységet 1214-től végzett.⁵ Tehát Pécs a magánjogi írásbeliség tekintetében regnálása alatt kezdett felvirágozni. Az aktív diplomáciai szerepvállalása miatt elfoglalt püspököknek sok emberre volt szüksége az egyházi kormányzat hatékony működtetéséhez. A hiteleshelyi tevékenység és a hozzá kapcsolódó határjárások, kiküldetések is jelentős személyzetet követeltek. A 13. századra már több plébániatemplom működött a városban, melyek kápolnáit több oltárral rendelkeztek, a misézést oltárigazgatóik végezték. A káptalani iskolában folyt a klerikusok képzése, hogy az egyházmegye megfelelő klerikus utánpótlással rendelkezzen. Mindezen feladatokra megfelelő képzettségű személyek szükségeltettek.

Egy 1217-ben kelt oklevél sok szempontból új információkkal szolgált a pécsi egyházmegye történetével foglalkozó kutatók számára. Az oklevél tanúi között ugyanis a következő személyeket találjuk: Kalán pécsi püspök, Tiborc pozsegai prépost, Lodomér pécsi kispripost és baranyai főesperes, Mihály az ispotály mestere, Lőrinc cantor, János tolnai főesperes, Parka aszuági főesperes, Garinus marchiai főesperes, Jakab vátyi főesperes, Péter valkói főesperes, János regölyi főesperes, György custos.⁶ Mindamellet, hogy ez az első oklevél, ahol az egyházmegye középső igazgatási szintjét alkotó nyolc főesperesség egyszerre előfordul, alapító oklevelek hiányá-

⁴ Koszta... i.m. 1995. 245. p.

⁵ Koszta László: A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi tevékenysége (1214–1353). Tanulmányok Pécs történetéből 4. Pécs, 1998. 13. p.

⁶ Árpád-kori... i.m. XI. 98. 153–154.

A pécsi püspökvár Joseph de Haüy 1687-es térképén

ban egyben a pozsegai és a pécsi társaskáptalan *terminus ante quem*jét is jelenti. A későbbi gyakorlattól eltérően nem méltóságsor, hanem tanúnévsor zárja a dokumentumot. A felsorolás, mely tükrözi a pécsi egyházmegye akkori hierarchiáját, Kalán püspök és Tiborc pozsegai prépost után harmadik helyen említi Lodomért, a Szent János káptalan prépostját, baranyai főesperest. Ezek alapján Lodomér egyértelműen az egyházmegye egyik befolyásosabb vezetője volt a 13. század hajnalán. Mindezek ismeretében minden bizonnyal Kalán püspököt tekinthetjük a káptalan alapítójának.

A prépostsági templom

Természetesen a kanonoki testület rendelkezett templommal (*Ecclesie Sancti Johannis Baptiste*). A társaskáptalan templomának püspökvárba történő lokalizálását megkönnyíti az a tény, hogy 1304-től kezdve folyamatosan a „várbéli” jelzővel illették az intézményt.⁷ A korszakban minden püspöki alapítású társaskáptalan az alapító rezidenciájának közvetlen közelében, tehát a püspöki várban kapott helyet. Timár György – Kollerre hivatkozva – úgy fogalmazott, hogy: „temploma a székesegyháztól nyugatra, a várfal közelében állt.”⁸ A Pécsről fennmaradt legkorábbi térkép, mely Joseph de Haüy francia hadmérnök munkáját dicséri, a város 1687-es állapotát rögzítette. Ezen az ábrázoláson az írott források közlésének megfelelően, a püspökvár északnyugati részén található a templomot, félköríves szentélyzáródással. Hermang 1754-es térképe megerősíti a lokalizálás helyességét, azonban helyszínrajzán a templom apszisa már a nyolcszög három oldalával záródik. A rajzok valóság-hűsége bizonyítást nyert, amikor a 20. század második felében kezdetét vette G. Sándor Mária vezetésével a régészeti feltárás. Az 1780-ban emelt udvarmesteri ház (ma Virág-ház) alapjai ugyanis a középkori

⁷ Anjou-kori Oklevéltár = Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia: 1301–1387. Kristó Gyula (szerk.). Budapest–Szeged, 1990–I. 647.

⁸ Timár György: A szentisztelet Pécsen, a középkorban (patrocinium, titulus ecclesiae) = Pécs szerepe a Mohács előtti Magyarországon. Tanulmányok Pécs történetéből 9. Pécs, 2001. 69–101. p.

templom romjaira épültek. A kutatások során három építési periódust rekonstruáltak. Az első építési szakasz ideje egybeesik a társaskáptalan első okleveles említésével. Ekkor jött létre a 10,5 m széles, 20 m hosszú, egyhajós, román stílusú templom, melynek szentélye félköríves záródású volt. A hajóhoz északról egy káptalani terem csatlakozott, ez a nagyobb méretű helyiség a kanonokok összejövetelére szolgált, itt tárgyalhatták meg a közös ügyeket. A második periódusban megmaradt a félköríves apszis, de néhány méterrel keleti irányba bővítették a hajót (23,5 m), így a szentély tágasabbá vált. Ebben a vélhetően szintén 13. századi, de már a tatárjárást követő korszakban emelték a tornyot a hajó nyugati oldalának tövében. A 14. század közepére datálható gótikus átalakításokkor épült poligonális szentély maradványa jórészt elpusztult. Ebben az utolsó időszakban került sor egy sekrestye építésére is, mely a káptalanterem közvetlen szomszédságában, attól keletre feküdt.⁹

Már a kereszténység első századaiban megkezdődött a templomoknak és más egyházi létesítményeknek oltalom alá helyezése. Ez a hagyomány gyökeret vert az Árpád-kori Magyarországon is. Míg a pécsi egyházmegyét és székesegyházát Szent Péter oltalma alá helyezték, addig a várbéli társaskáptalan templomának védőszentje Keresztelő Szent János lett. Ennek oka, akárcsak a káptalan pontos alapítási ideje ismeretlen. Jánosnak, az Úr előhírnökének és megkeresztelőjének neve magyar nyelvterületen Iván alakban terjedt el, amely számos templomcímbe és helységnévben előfordul. A pécsi templomban búcsút tartottak a patrocínium ünnepén.¹⁰ A templom oltárainak egyikét a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére szentelték.¹¹ Stációk templomként fontos szerepet játszhatott az ünnepi körmenetekben.¹²

A kisprépost

A társaskáptalani hierarchia élén a prépost állt, aki „javadalommal rendelkezett a dóm kanonoki testületében. A 10-12 fős kollegiális egyház préposti stalluma elvileg a pécsi püspök collatiojához tartozott”, tehát a székeskáptalani javadalomk adományozásának joga a megyés főpásztort illette.¹³

A kisprépostok névsorának rekonstruálásában nagy segítségemre voltak a Timár által feldolgozott pápai tizedjegyzékek, illetőleg a Koszta által a pécsi káptalani megbízásokról készített táblázatok.¹⁴ A vizsgált időszakban, tehát az Árpád-kori alapítástól az Anjou-kor végéig 11 kisprépost javadalomviseléséről sikerült adatokat találnom. Az esetek felében csak egy-egy esztendőből áll rendelkezésre információ, így mindössze két személyről alkothatunk árnyaltabb képet: Dénesről és Garai Jánosról.

⁹ G. Sándor Mária: Die Bischofsburg zu Pécs. ICOMOS Hefte des Deutschen Nationalkomitees XXII. Budapest–München, 1999. 30. p.

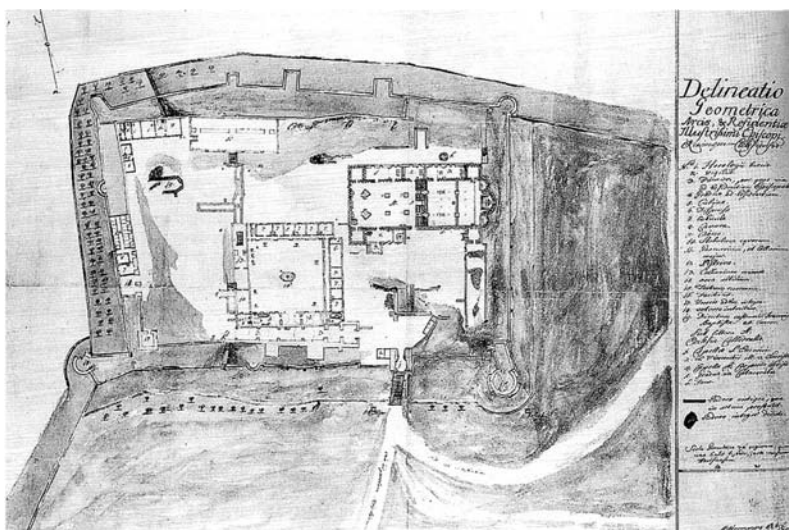
¹⁰ A magyar egyház ünnepei között tartja számon Keresztelő Szent János testi születésének napját (június 24.), feje vételének napját (decollatio – augusztus 29.), valamint feje megtalálásának napját is (régén január 27. majd 24.) Mező András: Patrocíniumok a középkori Magyarországon. METEM, Budapest, 2003. 130–143. p.

¹¹ Koller, Josephus: Historia Episcopatus Quinqueecclesiarum. I–VII. Posonii, Pesthini, 1782–1812. IV. 130, 445. p. vö. Rupp Jakob: Magyarország helyrajzi története, fő tekintettel az egyházi intézetekre. Pest, 1870–1872. 362. p.

¹² Fedeles Tamás: Körmenetek Pécsen a 14–15. században = Pécsi Szemle 2007. tél. 4–21. p.

¹³ Fedeles Tamás: A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526) = Tanulmányok Pécs történetéből 17. Pécs, 2005. 57. p.

¹⁴ Timár György: Pécs egyházi társadalma Károly Róbert korában = Baranyai Helytörténetírás. 1981. Pécs, 1982. 13–56. p.

A pécsi püspökvár Hermang 1754-es helyszínrajzán

Dénes 1303 és 1313 között adatolhatóan a Keresztelő Szent János társaskáptalan prépostja, ezáltal a székeskáptalannak is rendes tagja.¹⁵ Származása ismeretlen. A korszakban már aktív hiteleshelyi tevékenységet kifejtő pécsi székeskáptalan megbízottjaként több alkalommal végzett külső munkát, ami elsősorban határjárást jelentett.

Dénesnek szerepe volt az egyházmegye két prelátságának megválasztásában is. Aláírásával és pecsétjével hitelesítette azt az oklevelet, amely tudatta, hogy 1306 februárjában a pécsi káptalan tagjai a ferencesek Szent Ferenc egyházában Manfréd zágrábi prépostot választották pécsi püspökké.¹⁶ Majd mikor a püspöki szék gyors megüresedését követően minden késlekedés veszélyesnek bizonyult, 1308 szeptemberében 13 kanonoktársával együtt levélben fordult Tamás esztergomi érsekhez, hogy gondoskodjék számukra elfogadható főpapról. A felkérés eredményeképp Tamás tárgyalta Hab váci és János nyitrai püspökkel a pécsi kanonokok jelenlétében, és tanácsukra tette meg az érsek Pétert pécsi püspökké.¹⁷

A magyar egyházi életben betöltött szerepének magyar határokon túlívelő elismerését látszik bizonyítani a következő eset: 1309-ben Gentilis bíboros, pápai küldött utasítására Thebaldus fia: Angelus Péter pécsi püspököt és a kanonokokat utasította, hogy Szebeni Albert fia: Ruffinust¹⁸ fogadják be soraikba, és biztosítsák neki a kanonoki stallumot és hozzá tartozó prebendát, ellenkező esetben egyházi fenytékben részesülnek. Az eljárás lefolytatója eredetileg Perusiumi Bonensegna kánonjogi doktor, ravennai kanonok és a pécsváradi monostor apátja lett volna, aki egyben a Montezarium-i Szent Antal egyház perjele is volt. Bonensegna azonban maga helyett Dénesre, a Szent János

¹⁵ Anjou... i.m. I. 469., III. 501., I. 647.

¹⁶ Anjou... i.m. II. 18.

¹⁷ Anjou... i.m. II. 446–448.

¹⁸ Timár... i.m. 1981. 38. p.

egyház prépostjára és Péter aszúági főesperesre¹⁹ bízta a végrehajtást.²⁰ Gentilis legatus elletmondást nem tűrő levelét követően sikeresen megtörtént a beiktatás, hiszen 1309-től Szebeni Ruffinust már a baranyai főesperesi stallumban találjuk.

1313 május elején keletkezett az oklevél, amelyben utoljára említették Dénes nevét. Miklós magiszter, volt dékánal együtt képviselték a káptalan. Korábban Siklósi Miklós comes fia: Péter magiszter és serviensei hatalmaskodást követtek el Harsány és Siklós között félúton Jakab magiszter emberein. Két ember életét vesztette, többeket elfogtak és megsebesítettek. Fogott bírák közreműködésével született egy megegyezés, melynek értelmében Zenthegydet és Mokoufalut, valamint kisebb falurészeket összesen 100 marka értékben ad a bűnös Jakab magiszternek, aki kárvallott servienseivel együtt jelent meg a szerződés hitelesítésén.²¹

Jóllehet Jakabfalvi Garai János kispréposti stallumviselésének csak a ténye ismert, pécsi tevékenységéről semmit nem tudunk, mégis munkásságáról összességében a fentieknél többet mondhatunk el. Ennek egyik oka, hogy a neves Garai nemzetség tagjainak életpályája több kutatót foglalkoztatott, továbbá Garai János a magyar diplomáciában és egyházi hierarchiában is igen magasra jutott. Apja a Dorozsma nembeli Garai-ágból származó Pál, aki Károly Róbert idején a király hú embereként pozsegai várnagy volt. Később macsói bán, több vármegye főispánja, a királyné tárnokmestere, majd udvarbírája lett. Felesége, Nekcsei Demeter tárnokmester elsőszülött leánya Koos volt; házasságukból három fiú született: István, Pál és János.²²

János 1292 körül látta meg a napvilágot. Később kánonjogi doktorátust szerzett, majd 1344 és 1347 között pécsi kisprépostként tűnik fel a forrásokban.²³ 1346 és 1348 között királyi kápolnaispán majd titkos kancellár. János volt az utolsó kancellári tisztséget betöltő pécsi kanonok.²⁴ 1347 márciusában megválasztott, majd még az év júliusában beiktatott veszprémi püspökként tevékenykedett, egészen 1357-ben bekövetkezett haláláig.

Diplomáciai pályája 1343-ban kezdődött, amikor Kont Miklóssal együtt a nápolyi hadjáratot készítette elő Nagy Lajos megbízásából. 1348-ban, Velencében a király eskütársa. 1351-ben Wolfart Ulrikkal, Moson, Vas és Sopron megyék főispánjával együtt kötötték meg a nápolyi hadjáratokat lezáró békeszerződést. A sikert követően 1351 októberében újabb nagyszabású felhatalmazást nyert a királytól. Először az avignoni pápai udvarban tárgyaló követséget vezette, majd 1352 februárjában már Szicíliában adta át a pápai biztosoknak a magyar hadak által megszállt helyeket. Azonban Nagy Lajos királynak nem volt ínyére, hogy a dél-itáliai területek kicsúsznak kezéből, és a korábbi egyezményt megtámadva visszakerítette a területeket, valamint új követeket is küldött. Szándékától csak a pápai kérés tántorította el. Végül a harmadik követség, az első által megkötött egyezés megerősítését végezte.²⁵

Mivel a kisprépost mindkét káptalanban rendelkezett javadalommal (önálló kezelésű birtokkal pl. Cserdi, Gyód, Lengyel, Varjas), vagyoni helyzetét tekintve az

²⁰ Timár... i.m. 1981. 40. p.

¹⁹ Anjou... i.m. II. 562.

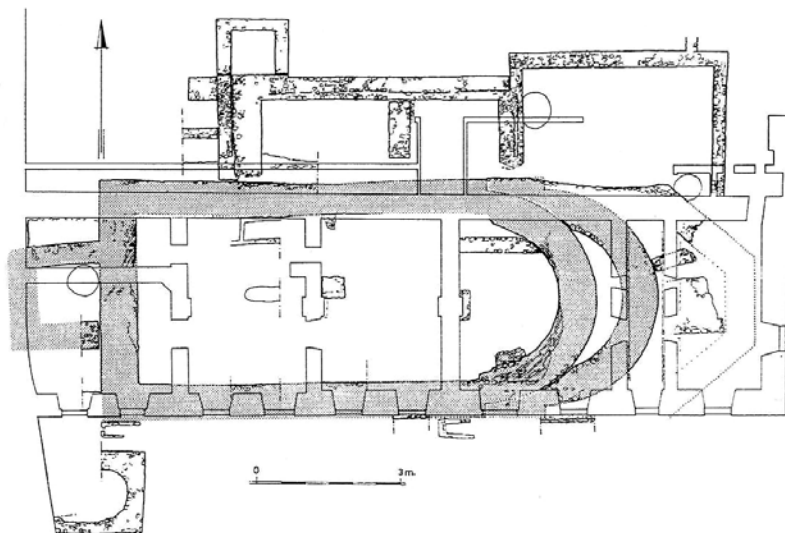
²¹ Anjou... i.m. III. 501.

²² Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Budapest, 1995. 78–80. p.

²³ Timár... i.m. 1981. 39. p.

²⁴ Koszta... i.m. 1998. 120. p.

²⁵ Pallas Nagy Lexikona, Budapest, 1893–1900. (Magyar Elektronikus Könyvtár)

A társaskáptalani templom alaprajza a három építési periódussal

egyházi középréteghez sorolhatjuk. A 13–14. század gazdasági fellendülésének következtében megnövekedett az egyházi birtokok jövedelme is, így a magasabb prebendával rendelkező kanonokok a helyettes-állítás mellett a várból való kiköltözést is megengedhették maguknak.

A préposti kúria

Az 1976-os műemléki vizsgálatok során a Káptalan utca 4-es számú telkén található ház nyugati és déli falában előtűnt gótikus ablakok elárulták, hogy Bakich Gábor 1730-ban nem alapfalából építette fel, mint azt az általa készített márványlapú feliratból sejteni lehetett. Az Aranyos kút környékének birtokviszonyait leíró 1324-es oklevélben foglaltakat egybevetve az épület gótikus maradványaival Petrovich Ede és a műemléki feltárást vezető, G. Sándor Mária arra a következtetésre jutottak, hogy az a társaskáptalan prépostjának palotája volt.²⁶

A 14. század első harmadában épült emeletes, téglalap alaprajzú, mérműves ablakkal díszített ház keskenyebb homlokzata nézett az utcafrontra. Az épület több bővítést és átépítést megélt egészen a 19. századig. Korábban kerítés vette körül, és nagyobb udvar is csatlakozott hozzá. Érdekessége, hogy a barokk átépítést követően házikápolna is helyet kapott benne, és az egyik konzol figuráján, attribútumai alapján (bárány, zászló, kereszt) Keresztelő Szent Jánost azonosították. Mivel házikápolnája Magyarországon általában a püspököknek és a prépostoknak, tehát csak a magas egyházi méltóságoknak volt, és megtalálták a patrocíniumot ábrázoló konzolt, a kutatást végző régészek igazoltnak tekintették hipotézisüket, mely szerint a kisprépost lakóhelyét sikerült feltárniuk.²⁷

²⁶ Korábban sikerrel azonosította ezen épület szomszédságában a nagypréposti kúriát.

²⁷ G. Sándor Mária: A Káptalan utca 4-es számú középkori épület Pécsen = Építés és Építészettudomány. Budapest, 1983. 165–183. p.

A káptalan tagsága

„Az átmenet az egyházi társadalom középső rétegétől az alsóig fokozatos.”²⁸ A város egyházi hierarchiájának alsó rétegét egy egzisztenciális és intellektuális szempontból is meglehetősen heterogén csoport alkotta. E csoport elitjét jelentette a Keresztelő Szent János társaskáptalan tagsága. Kanonokjai közül (a prépostok nélkül) eddigi kutatásaim során húsz főt tudtam kimutatni.²⁹ Ahogy a káptalanok áttekintésénél láthattuk a kisebb társaskáptalanok tagjai a templomok papjai közül kerültek ki, és anyagi szempontból a székeskáptalan prebendáriusaival voltak egy szinten. Egzisztenciájukat illetően, tehát az alsópapsághoz sorolhatjuk őket. Műveltségüket tekintve, azonban lényegesen a plébánosok, különösen a vidéki plébánosok felett álltak. A fentieket figyelembe véve elmondható, hogy a kiskáptalani kanonokok az alsó és a középső egyházi réteg határán helyezkedtek el, soraikból nagyobb esély volt a középrétegbe emelkedni, mint az alsópapság más képviselői számára.³⁰ A tárgyalt időszak vizsgálatakor egyetlen példát sem találtam arra, hogy bármely társaskáptalani kanonok a székeskáptalanba jutott volna.

A társaskáptalani kanonokok, hogy vagyonzbiztonságukat megteremtsék, a javadalomhalmozás eszközához folyamodtak. Oltár- vagy kápolnaigazgatóként egy nagyobb templom, főként a székesegyház, illetve a Szent Bertalan templom egy meghatározott oltárának szolgálatát látták el.³¹ Az oltár alapítványából származó jövedelem mellett őket illették az oltár védőszentjének ünnepén felajánlott önkéntes adományok (offertoriumok) is. A kápolnaigazgatóság javadalma a vizsgált korpuszban csak egy esetben került elő: Miklós, a cantor unokaöccse 1332 és 1335 között a váron kívül épült Szent István király kápolna papja, mely kápolna a nemesek eskütételének szokásos helye volt.³² A társaskáptalani kanonokok a püspök és a prépost mellett is kápláni teendőket látták el. Többen a püspök udvartartásának részét képezték, mint pl. István kanonok. A székeskáptalannal való szoros kapcsolatukat mutatja a hiteleshelyi tevékenységben való folyamatos részvétel. 1353-ig az összes ismert káptalani megbízott 8,8%-át adták a társaskáptalani kanonokok.³³

A pécsi egyházmegye történetére vonatkozó minden apró mozaik feltárása alapvető annak érdekében, hogy árnyaltabb képet alkothassunk a püspökség középkori históriájáról, melynek egyik fontos alkotóeleme volt a várbéli társaskáptalan. A későbbi kutatások egyik megkerülhetetlen feladata, egy – a lehetőségekhez mérten – teljességre törekvő prozopográfiai adattár összeállítása, melynek segítségével reprezentálhatóvá válik a testület középkori személyi összetétele.

²⁸ Mályusz... i.m. 2007. 132. p.

²⁹ Időrendben: Domonkos, Gergely, István, Jakab, Mihály, Miklós, Pál, Péter, Balázs, Domonkos, Finta, Pál, György, Imre, Sárkány Mihály, Domonkos, László fia: Kelemen, Szentmártoni János, Oslnai Kelemen, Antal.

³⁰ Fedeles Tamás: Adalékok a pécsi székesegyházi alsópapság történetéhez (1354–1400). Tanulmányok Koller József tiszteletére = Tanulmányok Pécs történetéből 13. Pécs, 2003. 111–131. p.

³¹ A plébániatemplom alapítását a Kalánt követő pécsi püspök, Bertalan nevéhez kötik. A 15. századra mintegy kilenc oltár létesült benne. Timár... i.m. 2001. 88–90. p.

³² Timár... i.m. 2001. 81. p.

³³ Koszta... i.m. 1998. 108. p.

HÁBEL JÁNOS

PÉCS PÜSPÖKEI AZ ÚJKORBAN MICHAEL HAAS GEDENKBUCH ÉS BARANYA CÍMŰ MŰVÉBEN

Michael Haas *Gedenkbuch*jában Pécs történetét időrendben taglalva két fejezetet szentel a püspökök bemutatására.¹ Az elsőben az egyházmegye megalapításától 1543-ig, a török megszállásig, a másodikban az 1687-től 1852-ig tartó időszak püspökeit veszi számba. Írásomban ez utóbbi fejezet fordítását közlöm.²

Haas a magyar orvosok és természetvizsgálók pécsi nagygyűlésére 1845-ben kiadott *Baranya földirati, statistikai és történeti tekintetben* c. könyvében is foglalkozik egy fejezetben a pécsi püspökökkel, de a *Gedenkbuch*-tól részben eltérő tartalommal és részletességgel.³

A szerző mindkét művében az újkori püspökök közül Radanay Mátyás, Klimó György, Szepesy Ignác és Scitovszky János méltatására szán nagyobb teret. Náluk jóval szerényebben, de megemlékezik Király József tevékenységéről is, öt püspökről pedig csupán egy-két sort ír.

Az összehasonlíthatóság érdekében a püspökökre vonatkozó német fejezet fordítása után a „Baranya” megfelelő szakaszát közlöm. Haas magyar szövegének eredeti központosását és helyesírását változtatlanul hagytam.

A 'pécsi püspökök' Haas német nyelven írt *Gedenkbuch*jában⁴

Míg városunk a kemény oszmán iga alatt nyögött, harminc, az egyháznak és az államnak többnyire nagy szolgálatokat tett kiváló férfi viselte a „Pécs püspöke” címet. Közülük csak Dudith András tudott a várossal és a püspökséggel részben törődni, addig, amíg Sziget tornyain a császári-királyi zászló lengett.⁵ Amikor azonban 1567-ben Sziget is elesett, többnyire jezsuiták voltak azok, akik misszionáriusként vidékünk szegény keresztényei számára itt-ott megtörték az Élet Kenyerét és kiszolgáltatták a szent Szentségeket.⁶ A törökök után

¹ A mű teljes címe: *Gedenkbuch der k. freien Stadt Fünfkirchen. Zur Erinnerung an die feierliche Einführung der Kanonissinen von U.L. Frau in das zu Fünfkirchen errichtete Kloster. Fünfkirchen, gedruckt in der Lyzeums-Buchdruckerei. 1852.*

² A pécsi püspököket az alapítástól a török megszállásig bemutató fejezet fordítása a Pécsi Szemle 2007. tavaszi számában jelent meg. A téma iránt érdeklődőknek ajánlom figyelmébe Borsy Károly „Pécs püspökei a török idők után” című írását, amelyben a püspökökről festményeket és fotókat is közöl = Pécsi Szemle, 2001. tavasz, 24. pp.

³ Haas e művét, melyet a helytörténészek általában röviden csak „Baranya”-ként említenek, a Baranya Megyei Könyvtár reprint kiadásban a Pannonia Könyvek sorozatban 1985-ben jelentette meg.

⁴ *Gedenkbuch*, 80–85. p

⁵ A püspökök hivataluk betöltésének dátumához Fricsy Ádám adatait vettem alapul. Fricsy Ádám: *A Pécsi Egyházmegye püspökei* = Pécsi Szemle 2001. tavasz, 22. pp.; Dudith II. András 1563–1567 között pécsi püspök. A szövegben említett Sziget Szigetvárral azonos.

⁶ Szigetvár nem 1567-ben, hanem 1566. szeptember 8-án esett el. Pécs 1664-es ostromáról megjelent egyik német röplap a mai Szentlélek templomot jelöli, mint a „jezsuiták helye.” Vö.: Hábel János: *Német röplap Zrínyi-Hohenlohe 1664-es hadjáratáról* = Pécsi Szemle 2007. ősz, 11. p.; 1630 táján 4 jezsuita van Pécsen = Haas: *Baranya*, 288. p.

63. Radanay Mátyás ült a pécsi püspöki székbe, aki épp oly bátor katona, mint amilyen jámbor és tudós lelkipásztor volt.⁷ Korának egyik legfigyelemreméltóbb személyisége, a sors minden fény- és árnyoldalával átszótt élete megérdemelné a forrásokon alapuló bemutatást. Szinte hihetetlen, hogy mennyit szenvedett a kétszeri török fogságban és mennyi mindent tett, mint várparancsnok és püspök. Több ezer mohamedánt, arianust és zsidót térített katolikus vallásra és igaz tüzes buzgalommal, gyakran a legnagyobb hévvel védte meg egyháza jogait.⁸ Kortársai gyakran sóhajtottak fel: „O Deus Adonai, da nobis plures Radanay.”⁹ És ez az ő legszebb dicsérete.

64. Gróf Nesselrode Vilmos.¹⁰ Korábban a Rajna-menti Kölnben volt kánok, 1703-ban lett püspök és Baranya vármegye főispánja. A püspökség sokat köszönhet buzgóságának és az egyházi javak valamint jogok védelmében mutatott hajlíthatatlanságának, a város pedig a polgári kórházat köszönheti jótékonyosságának. 1729. szeptember 29-én halt meg. Földi maradványai a kórháztemplomban nyugszanak.¹¹

65. Gróf Thurn-Taxis Kázmér.¹² Már 1734-ben meghalt Bécsben.

66. Cienfuegos Alvarez, bíboros.¹³ (spanyol származású.) Püspökségét Rómából helyettesével, Berényivel, kormányozta. †1738.

67. Gróf Berényi Zsigmond.¹⁴ Nemcsak mint püspöknek, de mint Tolna és Baranya Vármegye főispánjának is nagy érdemei vannak. †1748.

68. Klimó György.¹⁵ Nagy szellemű, gazdag tudású, papi életvezetésében tiszta, kiemelkedő, és nagyrabecsült a nagy császárnő, Mária Terézia udvarában. Végtelenül sok jót tett mint püspök és a három megye – Baranya, Tolna, Valpó – főispánja. Templomokat épített, iskolákat alapított, falusi tanítókat, tanuló ifjakat és tudósokat támogatott. Neki köszönjük, hogy Szalágyi híres művét, a *De statu ecclesiae Pannoniae*-t, és Koller az ő nem kevésbé értékes Pécsi Püspökség történetét, amely nem csak az egyházmegyénk számára igazi kincs, hanem egyáltalán az ország története számára is, megírhatta.¹⁶ Papírmalma teljes bevételét támogatásként a falusi is-

⁷ Radanay 1687–1703 volt Pécs püspöke. Életéhez és tevékenységéhez részletesebben lásd: Fricssy Ádám: A török utáni első pécsi püspök, Radanay Mátyás Ignác = Tanulmányok a Pécsi Egyházmegye történetéből I. Pécs, 1993. Fricssy Ádám (szerk.), 116. pp.

⁸ Haas az „arianus” alatt az unitáriusokat (Szentháromság-tagadókat) érti. A török korban jelentős közösségük lehetett itt, ezt bizonyítja a Válaszuti György pécsi unitárius prédikátor és Skaricza Máté ráckevei református prédikátor között 1588-ban, a Mindenszentek templomban lezajlott ún. „Pécsi Disputa”.

⁹ „Ó Úristen, adj nekünk több Radanayt!”

¹⁰ Nesselrode 1703 és 1732 között pécsi püspök.

¹¹ Franz Wilhelm Nesselrode a mai Megyei Kórház helyén ispotályt alapított, Jakováli Hasszán közelben lévő dzsámiját templommá (Spitalkirche) alakította át. A püspök sírját nem találták meg a dzsámi feltárásakor. Vö.: Boros László: Hová temették el Péter királyt? = Pécsi Szemle, 2006. ősz, 24–25. p.

¹² Thurn-Taxis Antal Kázmér 1732 és 1734 között pécsi püspök.

¹³ A jezsuita Cienfuegos Alvarez 1735 és 1739 között pécsi püspök. Haas 1738-as halálzási dátuma téves.

¹⁴ Berényi Zsigmond 1739 és 1748 között pécsi püspök.

¹⁵ Klimó György 1751 és 1777 között pécsi püspök.

¹⁶ Haas az alábbi művekre utal: Stephanus Salagius: De statu ecclesiae Pannonicae, libri VII., Quinque Ecclesiis, Typ. J.J. Engel, 1777–1800.; Josephus Koller: Historia Episcopatus Quinqueecclesiarum. Tom. 1–7., Pozsony, 1782–1812.

kolákra hagyta. Egy értékes könyvtárat is összegyűjtött és megnyitotta a közönség előtt, a következő két felirattal a két főbejárat felett.¹⁷ *Has aedes Georgius Klimo Epscopus Quinque-Ecclesiarum a fundamentis excitavit, multa omnigenae eruditionis literariae supellectili complevit, cleri primum ecclesiae suae, tum publicae omnium utilitati dicavit, aperuit anno Domini MDCCLXXIV.*¹⁸

Georgius Klimo Bibliothecae suae usum communem facit. Nemo limen clanculum transcurrito, neve oculis manum admoveto; quem optas librum petito, utitor, purum servato, ne igitur caesim punctimve ferias, neve notis compungito; philyram interserere et quaevis excerpere fas esto; in eo ne incumbito, exscripturus ne papirum imposito, atramentum et arenam longe detrorsum arceto; idiota, famulus iners, fabulator exesto; silentium teneto, neve altius legendo alios obtundito, abiturus librum claudito, parvulum in manus reddito, magnum ministro admonito super tabula relinquito, nihi solvito, ditior abito, frequentius redito.¹⁹ Klimo a könyvtárral együtt létrehozott egy nagyon értékes kézirat- és érmegyűjteményt is. Joggal mondható róla: „Dísz a püspökök között, drágakő a papok között, a szegények atyja, a polgárok vigasza.” 1777-ben, püspöki hivatala 26. évében hunyt el, és a Corpus Christi kápolnában temették el.²⁰ Utána az egykori pálos generális

69. Gróf Eszterházy lett pécsi püspök, akinek az egyházmegye számos egyházi épületet köszönhet.²¹ 1799-ben halt meg. Utóda

¹⁷ A könyvtár Klimó idejében a püspöki palota déli szárnyában volt. Az alapító felirat tehát arra az épületre vonatkozik. A fehér márványból készült, barokk csigavonalas keretezésű táblák jelenleg az Egyetemi Könyvtár központi épületében, a klasszicista szárnyban láthatóak. Vö. Romváry Ferenc: Pécs szobrai. Pécs, 1982, 395. p. A latin szövegek alábbi fordításait is tőle idézem.

¹⁸ „Ezen épületet alapjától kezdve Klimó György pécsi püspök emelte, a tudományosság sok eszközével felszerelte. Először egyházmegyéje papságának, majd a közhasználatnak szentelte. Megnyitotta az Úr 1774. évében.”

¹⁹ „Klimó György könyvtárát közhasználatba bocsátja. Senki titokban be ne osonjon, se kezével a rekeszekhez ne nyúljon, ha könyvet akarsz, kérd, azt tisztán tartsd, tehát ne sértsd meg vágással, szúrással, jelekkel se bökd át, papírt beledugni, vagy bármit kitépni tilos. Ne feküdj rá. Ha ki akarsz belőle jeyezni valamit, a papírt ne tedd rá. A tintát és porzót jobb felől, jó távol tartsd, hűlye, lusta, fecsegő szolgának kinn a helye, csendben légy és fennhangon olvasva mást ne zavarj. Ha elmész, csukd be a könyvet, a kicsit add vissza, a nagyot pedig, figyelmeztetve az őrt, hagyd az asztalon. Nem kell fizesned semmit. Gazdagodva távozz, térj vissza gyakorta.”

²⁰ Haas jegyzete: *) Klimó jelentéktelen családból származva egyházfejedelmi rangig jutott. Igazán találóan mondja Hurter: „Ebben mutatkozik meg az egyház – még ha csak a világi, időbeli oldalát tartjuk is szem előtt – mint a nagy világbékítő intézmény, amely a lent álló embert a legmagasabb csúcsockig emeli, és ily módon kiegyenlíti azt, ami különben az elválasztás révén mindig távol lenne egymástól. Miközben a társadalmi átalakulások, bármily talajból is történnek elő, és bármely irányba is forduljon a törekvésük, csak a magasan lévőkhöz az alacsonyban lévőkhöz azonos szintre való lenyomásához értenek. Az egyház úgy oldja meg a feladatát, hogy eközben senki jogát sem sérti meg, míg ezek ezt úgy érik el, hogy semmilyen jogot sem ismernek el... Az igazi szabadelvűséggel kezdetektől fogva csak az egyház rendelkezett és ezt csak ő valósította meg.”; Haas itt Friedrich Emanuel von Hurter (1787–1865), svájci-osztrák történész és teológus írásából idéz, amelyben a szerző az egyház szerepét méltatja a felfelé irányuló társadalmi mobilitásban. Hurter 1844-ben a kálvinista református egyházból a római katolikus egyházba lépett. Éle-téhez, műveihez lásd: http://de.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Emanuel_von_Hurter

²¹ Eszterházy Pál László, pálos szerzetes, rendfőnök 1780–1799 között pécsi püspök. Mivel Mária Terézia 1780. január 21-én kelt levelében a szabad királyi városok sorába emelte Pécsét, Eszterházy már nem lett a város földesura és Baranya vármegye főispánja. Az egyházmegyéjében mintegy 30 templomot építtetett.

70. Görgey Márton, jótékonyágáról mindenki a szegények atyjának nevezte.²² Elhunyt, mielőtt Pécsen látta volna.

71. Király József,²³ 85 000 ezüst Forint értékben ösztöndíjakat alapított tanuló ifjak számára, és jelentős összeggel járult hozzá a csodálatos esztergomi bazilika építéséhez. Magas kort megérve, 1825-ben hunyt el.

72. Bárány Ignác minden tekintetben a magyar egyház egyik legszebb éve volt.²⁴ Ha valakiről, úgy róla teljes joggal megállapítható, hogy nem magának, hanem teljesen a magas hivatásának élt, és pedig kiváló sikerrel. Fáradhatatlan gondossággal és mindenre kiterjedő ténykedéssel munkálkodott a rábízott lelkek örök üdvéért prédikátorként és íróként is, és fő figyelmét az Úr szőlőjében dolgozó munkatársaira irányította. Mennyire a szíven viselte a valóban jó és tanult lelki gondozók kiképzését! Valódi fejedelmi nagylelkűséggel támogatta a pécsi filozófiai és jogi iskolát és egy által teljesen újan alapított könyvnyomdát, egy csodálatos könyvtárat, egy matematikai, fizikai valamint érmekabinetet ajándékozott számára. 300 000 ezüst Forintra becsülik azt az összeget, amit erre áldozott. Íróként maradandó kiválósággal hatott a katolikus tanítást tartalmazó kézikönyvével és ezt követően a Szentírás általa magyarra fordított, 12 000 ezüst Forint költséggel megvalósított kiadásával. Az uralkodótól kapott magas kitüntetései mellett a számtalan érdeme általános megbecsülő elismerésben is részesült, és a nép minden osztályának ritka tisztelete jutalmazta, amely minden adandó alkalommal megnyilvánult. Szüntelen cselekvéssel és példás jámborsággal töltött élet után 58. életévében 1838. július 16-án halt meg. Mindenki, aki ismerte, mélyen gyászolta, főként azonban Pécs városa, ahol emléke mindig áldott marad. Még ebben az évben lett nem csak méltóságban és készségben az utóda, hanem lelkületben és buzgalomban is örököse a jelenlegi hercegprímás

72. téves számozás, helyesen

73. Scitovszky János, akit a Jóisten még sokáig tartson meg a magyar egyház jólétéért végzett szakadatlan munkálkodásban.²⁵ Az esztergomi érseki székre emeltetvén 1852. január 6-án lemondott Pécs apostoli adminisztrátori méltóságáról és mi, miként nem sokkal korábban a salzburgiak a mélyen tisztelt érseküket, a következőképp búcsúztattuk el:²⁶

Dich rief der Herr
Zu weiden seine Heerde,
Und Jubel scholl durch Berg u. Thal,
Allüberall.
Dich ruft der Herr,
Daß Größeres Dir werde,
Ein weites Feld für seine Saat
In Wort und That.

Du guter Hirt,
Du Schutz und Stab der Deinen,
Der Trost und Labung freundlich bot
In aller Noth.
Nimm unsern Dank,
Es ist Gebet und Weinen;
Das Aug blickt hoffend himmelwärts
Im Trennungschmerz.

²² Görgey 1807. augusztus 1. és 23. között pécsi püspök.

²³ Király József 1807 és 1825 között pécsi püspök.

²⁴ Szepesy Ignác 1828 és 1938 között pécsi püspök.

²⁵ Scitovszky János 1838 és 1852 között pécsi püspök. 1849 és 1866 között esztergomi érsek, hercegprímás.

²⁶ Haas e mondata Friedrich Johannes Jacob Cölestin von Schwarzenberg ural, aki 1835 és 1849 között Salzburg érseke volt, 1850-ban Prága érsekévé nevezték ki. Vö.:

http://de.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Johannes_Jacob_C%C3%B6lestin_von_Schwarzenberg

Gehörst doch uns!
 Dein Name wird bestehen,
 So lang ein Berg noch ragt ins Blau
 Im Metschekgau.
 Es lebe wohl!
 Aufs frohe Wiedersehen,
 Bis einst uns nichts mehr trennen soll.
 O lebe wohl!²⁷

Pécs e főpásztorai közül különösen négynek van a legőszintébb hálára kötelezve, mégpedig Klimó püspöknek, mert megszabadította a várost a földesúri kötöttségek alól, aztán Királynak a bortized rendkívül olcsó megváltásáért, Szepesynek az Akadémia megalapításáért és a legutóbb említettnek többek között azért, mivel ő a legnehezebb időkben az oly nagyszerű női nevelőintézetet nemcsak hogy az alapjaitól felépítette, hanem minden szükségessel fel is szerelte.²⁸ Legyen mindig méltó követőjük.

Székeskáptalanunknak is számos kiváló férfi volt a tagja az újkorban. Fonyó Sándor felépítette a városnak a még ma is álló kaszárnyát és a városi plébániát is jelentősen támogatta. Nunkovics a hazai irodalom kiemelkedő támogatásával tüntette ki magát. Koller és Szalágyi íróként szereztek halhatatlan érdemeket; szintén íróként csillogott Vízer, Zsvics stb., stb., és a jelenlegi veszprémi püspök, Ranolder, különösen alapos műveltsége és nyelvismerete révén emelkedik ki.²⁹ – Sokan a tanulók nagyvonalú tá-

²⁷ A vers prózai fordítása: „Az Úr Téged hívott, / Hogy legeltesd nyáját. / És örömujjongás hallatszott hegyen s völgyön át, / Mindenhol. / Téged szólít az Úr, / Hogy nagyobbá legyél, / Egy tágas földterületté vetése számára / Szóban és tettben. Te jó pásztor, / A tied védelme és botja, / aki vigaszt és enyhét kínált / Minden szükségben. / Vedd köszönetünket, / Mely ima és könnyek; / A szem reménykedve pilant az ég felé / Az elválás fájdalomában. De mégis hozzánk tartozol! / Neved fenn fog maradni, / Amíg csak egy hegy is mered az ég felé / A Mecsek- környéken. / Így élj boldogan / Az örömteli viszontlátásig, / Mikor majd bennünket semmi sem választ el. / Ó, élj boldogan.”

²⁸ Akadémia = püspöki joglíceum. A „legnehezebb idők” alatt Haas 1848–1849-re céloz. A „nagyszerű női nevelőintézet” a Miasszonyunk Női Kanonokrend által működtetett katolikus leányiskola. Haas a könyvében a Miasszonyunk Női Kanonokrend pécsi letelepedése kapcsán mintegy 160 oldalon ismerteti a rend történetét, tevékenységét, továbbá a pécsi kolostor megépítésének körülményeit és a beiktatás során elhangzott ünnepi beszédeket.

²⁹ A Haas által felsorolt egyházi személyek közül – pars pro toto gyanánt – csak Ranolder János máig példaértékű életét ismertetem: 1806. május 16-án született Pécsen Matthias Ranolder kesztyűs mester fiaként. Iskoláit szülővárosában kezdte, majd tanulmányait Pesten folytatta a papi szemináriumban. Pappá szentelése után először a pécsi püspökségen dolgozott. Később további tudományos képzésre Bécsbe küldték, ahol teológiai doktorátust szerzett. Ezután visszakerülve Pécsre a papi szemináriumban tanított. Kiemelkedő képességei, ismeretei révén 1840-től már a pesti egyetemen adott elő. A görög, a latin és a héber nyelv elsajátítása után több élő európai nyelvet is megtanult. Egyházi szakírói tevékenységet is kifejtett. Műveket publikált *Hermeneuticae Bibliae generalis* valamint *A katolikus anyaszentegyház szertartásai* címmel. Az egyházi ranglétrán nagy léptekkel haladt előre, előbb pécsi kanonok, majd a papnövelde kormányzója, s 1849-ben, negyvenhárom évesen már veszprémi püspök. Jövedelmeinek jelentős részét rendkívül szerteágazó karitatív tevékenységére fordította. Alapítványokat hozott létre a pécsi szegény betegek gyógyítására, a veszprémi egyházmegye rászoruló papjai, apácai, iskolái támogatására. Veszprémben kórházat, zárdát, iskolát építtetett, s élete utolsó nagylelkű gesztusaként a főváros részére százezer forintot adományozott egy leánynevelő intézet alapítására. (Ez volt az ún. Ranolder Intézet, jelenleg a budapesti Leówey Klára Gimnázium működik a falai között.) 1867. június 8-án ő koronázta meg Erzsébet királynét. 1875. szeptember 12-én halt meg Csupakon. Életéhez bővebben lásd: <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/veszplex/html/szocikk/r1.htm>

mogatásával, vagy jámbor alapítványokkal tűntek ki. Így Paffán 24 000, Pethó 26 000, Miskolczy 15 000 és Foith 15 000 ezüst Forintot adott a szegények és a tanulók számára. Juranics teljes vagyonát jótékony intézményekre és jámbor célokra hagyományozta. Keszthelyi, Szanyi, Koller, Juranics Antal és László, Miskolczy, Rihmer évente több szegény tanulóról gondoskodtak ellátással és ösztöndíjjal, valamint évente számos rászoruló támogatást írtak ki, gabonával és pénzzel. Sokan közülük püspöki méltóságra jutottak, az egyházért és a hazáért szerzett érdemekben gazdagon hunytak el.

A 'pécsi püspökök' Haas magyar nyelvű Baranya című művében³⁰

63. Radanay Mátyás 1687-ben lön kinevezve pécsi püspökké. Előbb zalavári apát és főkapitány volt. Igen heves téritője a' törökök, zsidók ariánoknak hihetlen sok szenvedésen, török fogságon, bajon ment keresztül. Jogai' föntartása, az elévültek' visszaszerzésében tanusított állhatatossága őt szüntelen pörökbe bonyolította. „Magamnak, irá, az én Pécsi Püspökségemben kívántatnának mostan 363 Plébánassim, de hol vegiem és mivel tanitassam, holot immár 14 egész esztendeigh engem hiában üldöző ellenségem miatt sokszor egi falat kenierem nem let volna.” Hogy a' pécsi megyében nincs többé ariánus, az az ő műve.³¹ Pécs megye neki örök hálával tartozik, mit az ismeretes: „O Deus Adonai, da nobis plures Radanay” is tanusított. Lakott ott, hol jelenleg a' püsp. kádár lakik. Meghalt 1703-ban ezen tüzelekü, heves, katonai indulatu, de fedhetlen életü főpap. Tudta a' keleti és az europai nyelveket. Leveleit olvasni, igazi élvezet.

64. Gróf Nesselrode Vilmos, előbb kölni kanonok. Egyházának jogait a' legnagyobb erélyességgel védte. Baranya vármegye' örökös főispáni méltóságát a' pécsi püspököknek visszaszerzé és 1714ben zsinatot tartott. †1732 sept. 29-kén. Tetemei a' polg. kórház' templomában nyugsznak.

65. Gróf Thurn Kázmér †1734 Bécsben.

66. Cyenfuegos Alvár bíbornok, eredetre spanyol, kormányzá megyéjét Rómából, gf. Berényi Zsigmond helytartó által, Baranya és Tolna főispánja is levén. †1739.

67. Gróf Berényi Zsigmond, nemcsak püspöki megyéjét, hanem mint főispán Tolnát, Baranyát is ügyesen kormányozta. †1748.

68. Klimó György. Huszonhat évi fáradszhatatlan működéseit csak megemlíteni is sok volna; miért csak azt mondjuk, hogy ő tette a' pécsi megyét ismét virágzóvá és híressé, az érseki pallium és kereszt előviteli jogot Rómából is ő nyerte meg, miben maga M. Theresia vala közbenjárója. A' tudományok' hőkeblü barátja levén, az iskolaügy' emelésére sokat áldozott. Többek között a' megye' kebelében számos helyen a' serdülő nemzedék' taníttatása végett iskolákat építtetett, a' szegény iskolamesterek és tanulók' fölsegelésére pedig a' püspöki uradalomban létező papírosmalom' egész jövedelmét átengedte; az ifjúságot gazdag ösztöndíjak által serkenté tanulásra, és a' tudományok' szeretetét terjesztendő közhasználat végett 10 000 válogatott munkából álló könyvtárat hagyott, hogy a' szellemi művelő-

³⁰ Vö. Haas Mihály: Baranya. 288–291. p.

³¹ A „pécsi megye” a Pécsi Egyházmegyét jelenti.

dés után vágyódó kebel táplálékot találjon. Ő volt, ki 1772 körül Engel József könyvnyomtatót is Pécsre meghívá. †1777.

69. Gróf Eszterházy Pál, előbb paulin general. Több egyházi épület neki köszöni létét. †1799.

70. Görgey Márton, mielőtt megyéjét látná, Budán meghalt a' szegények' atyjának nevezetvéen.

71. Király József, 1808–1825-ig. Alapítványt tón, hogy a' mohácsi gyáznap' (sic!) emléke évenként megtartassék a' mohácsi kalvária' kápolnájában. Komáromban vagy Győrött iskolába járó 30 nemes tanuló ifjúnak ösztöndíjúl 83 000 pforintot alapított és nem csekély összeggel járult az esztergami (sic!) főtemplom' építéséhez. †1825-ben Füreden.

72. Négyesy báró Szepesy Ignác. 1828–1838-ig. E' halhatlan emléké férfiut, 's tetteit és munkáit ismeri Eger, Erdély, Pécs, ismeri az egész haza. Érdemeit süktégtelen elősorolni, nagy neve élni fog, míg Pécs áll. Ő a' hazának hú fia, az egyház' öre és oszlopa, a' nevelés' nagylelkű pártolója, a' tudományok mívelője, a' nemzeti nyelv' egyik leglángolóbb barátja és védője, a' m. academia' munkás tagja és bőkezű segedelmezője volt. Élő emlékei az általa alapított lyceum, könyvtári jeles épület, a' könyvnyomó-intézet, sétatér, és magyar munkái közül a' hat kötetű biblia stb. Elhala e' szent életű főpásztor alig túl a' férfiség' erőteli korán tüdővérzésből 1838. júl. 16-án, „emberbaráti és honért dobogó keblében megoszolva a' közoktatás ügye és édes hazai nyelv' szerelme között.” Életrajzát lásd Egyh. Besz. I. rész Pécssett 1839.

Most síri éjféle leplezi a jelest.
De a' setétlő bus ravatal fölött
A' halhatatlanság' fűzére
Sorsot, időt mosolyogva fénylik.

73. Nagykéri Scitovszky János. „Ha egyenként kimutatni akarnók: e' nm. főpap milly atyai gonddal ápolja megyéje' iskoláit, a' megye földképét kellene kezünkbe vennünk és kérdeznünk: mellyik népiskola nem érzette ő excja' jótévő keze' áldását?³² Hol nem javított, ösztönzött 's pénzbeli segítséggel nem serkentett ő? hazaszerte tudva van e' részbeni bőkezűsége és páratlan buzgalma; ezrekre mennek, miket e' célra évenként áldoz. Hirdeti továbbá atyai gondoskodását a' pécsi népoktatókat képző intézet is, melly nélkül hasztalan a' népnevelésben minden törekvés.” – „Ő mindenütt kegyessége' özönét árasztja szét, – és naponta új borostyánokat fűz főlzámfíthatlan érdemeinek hervadatlan koszorújában.”

Fény nevére, áldás életére,
Ezt kívánja minden hú ajak!
Vörösmarty.

³² Nm = nagyméltóságú; excja = excellenciája

NAGY IMRE

A JEZSUITÁK KORA (ÖTTORONY X.)

„A' mi szájunk és nyelvünk, nem tsak az izlésnek közönséges tagja, hanem a' beszédnek is, és pedig külömb külömbféle nyelveken. Valóban álmélkodásra méltó dolog, hogy ajakunk mozgási, és nyelvünk forgása által, ugy ki beszélhettyük magunkat, hogy a' halgató fél szívünk elménk járásit értelmessen meg tudhassa.

Tsak az ember ditsekedhetik ezzel, nem más teremtmény. Forgasd okossan, sikos, és veszedelmes falat a' Nyelv.”

Faludi Ferenc: Bölts ember. Pozsony, 1778. 10–11.

A törökök kiűzését követő télen (a várat 1686. október 22-én foglalták el Bádeni Lajos csapatai) Hodinka Antal szerint Pécsnek nem volt polgári lakossága. A mintegy háromszáz, kiégett, romos ház lakatlanul állt. Az emberek részint elpusztultak, részint elmenekültek.¹ Radanay Mátyás püspök azt írta, hogy csak „az Isten tudja, mekkora fáradozással és költséggel vittem vissza otthonukba sűrű bozótok és a hegyek szurdokai közül” a megmaradtakat.² Más források szerint 1686-ban félezer lakos feltételezhető a városban. Ez a szám a század végére két-három ezerre gyarapodhatott, főként török, valamint betelepülő szerb, horvát és német népességből. A háborúk következtében ugyanis az egész Dél-Dunántúlon népesedési vákuum alakult ki, s ebbe a térségbe nyomultak be a betelepülők, akik a szükséges munkaerőt biztosították, s a kormány a „rebellis magyarok” féken tartása céljából is támogatta beáramlásukat.³

Százötven év után Radanay Mátyás volt az első pécsi püspök, aki rezidenciáját visszahelyezte az egyházmegye ősi székhelyére. 1630-ban született Varasd megyében. Katonai szolgálata mellett végezte teológiai tanulmányait, részt vett a törökök elleni harcokban. 1687-ben lett pécsi püspök (csak 1700-ban szentelték fel). Nagy elszántsággal szervezte meg egyházmegyéjét, kemény harcot folytatva (nem utolsó sorban a javadalmakat illetően) Jány Ferenc pécsváradi apáttal és főként Christian Vincens prefektussal. 1686-tól ugyanis Pécs katonai, majd kamarai igazgatás alá került, ez utóbbinak volt előljárója Vincens. A püspök személyiségére és a viszonyokra jellemző annak a levélnek a hangvétele, amelyet Radanay írt a prefektusnak. Ebben olvassuk: „Isten térítsen magadhoz, te haszontalan, semmiházi ember. Megint tapasztalom, hogy tovább is lopni akarsz és az egyházi javakat rontani. Hagyd abba és légy békében. Már korábban megszerezted magadnak az akasztófát. Amit az Isten és a császár nekem adott, te el akarsz kártyázni és rossz személyekre vesztegetni. Sem neked, sem másnak nem engedem a tizedeimet és

¹ Hodinka Antal: A töröktől visszafoglalt Pécs első tele. 1686. október 23 – 1687. március 24. Pécs, 1934. A Pécsi Városi Múzeum Kiadványai 1934. 1.

² Hodinka... i.m. 1934. 4.

³ Taba István: Baranya megye népessége a XVII. század végén. Pécs, 1941.

a püspökséget. És ha nem maradsz békében, kiverlek.”⁴ A városnak ez a jogi státusa 1703-ig állt fenn, amikor is a király helyreállította a püspök földesúri jogát, s a város mint püspöki birtok az oppidumok (mezővárosok) sorába került. Az adománylevél megérkezése előtt két héttel az idős, küzdelmekbe belefáradt főpap meghalt.⁵ Ettől kezdve a város több évtizedes harcba kezdett a szabad királyi városi cím elnyeréséért, mely küzdelem 1780-ban vezetett eredményre, amikor az uralgó a várost a civitasok rangjára emelte.⁶

Radanay tevékenységének történeti megítélése ellentmondásos. Kétségtelen, hogy rendkívüli körülmények között kellett helytállnia. 1700-ban így panaszkodott: „Magamnak az én pécsi püspökségemben kívántatnának mostan 360 plebanosim, de hol vegyem, és mivel taníttassam. Immár tizennégy egész esztendeig engem héában üldöző ellenségim miatt sokszor egy falat kenyérem nem lett volna, ha Isten eő szent Fölsége dicsőséges szent Péter apostollal s több mennyei pátrónusimmal csodálatosképen sokszor nem tartottak volna.”⁷ A három öldöklő angyal, a háború, az éhség és a pestis hatalmas pusztítást végzett a városban és környékén (a századforduló idején több járvány is megtizedelte a lakosságot.) És a szörnyű megpróbáltatások sora nem akart véget érni. 1704. február 1-jén kuruc csapatok törtek be a városba, három napon át kegyetlenkedtek, főként a németekkel, horvátokkal és rácokkal szemben, fosztogattak, és megöltek vagy hatszáz embert. Ezt a csapást még súlyosabb követte, alig két hónap múlva. Március 26-án és 27-én a német sereg előőrseként érkező szerb csapatok dúlták fel a várost. Négy egykorú jelentés számol be ezeknek a rác határőröknek, a grancsároknak barbár tetteiről.⁸ Kollanec János Sándor határőrvidéki katonai officiális arról ír jelentésében, hogy „Siklóson és Pécsen lemészárolták a papokat, kirabolták a templomokat, s mindent szétzúztak bennük [...] leszedték a templomtornyokból a harangokat és magukkal hurcolták; a templomokban menedéket keresőket kirabolták, egy részüket helyben lemészárolták, a német és magyar asszonyokat, gyerekeket rabságba hurcolták, és az asszonyokon kedvüket töltötték.”⁹ Horváth György kanonokot a szigeti kapunál ölték meg menekülés közben. Betörték a székesegyházba is, ahonnan minden felszerelést elvittek. Koller Ferenc pécsi jezsuita házfőnök így jellemzi a helyzetet: „Pécs városa olyan pusztá, lerombolt és kifosztott, hogy csak kutyák laknak még benne.”¹⁰ A szerbek semmivel nem menthető vad indulatait fokozta az a körülmény,

⁴ Ódor Imre: A hódoltság utáni Pécs „harcias-hitvédő” püspökének megpróbáltatásai = A pécsi egyházmegye a 17–18. században. Fedeles Tamás–Varga Szabolcs (szerk.). Pécs, é.n. 99–100. p.

⁵ Babics András: A kamarai igazgatás Pécs városában 1686–1703. Pécs, 1937.

⁶ Babics András: Pécs város szabad királyi rangra emelésének története 1703–1780. Történetírás, 1937. 5–6. Pécs, 1937.

⁷ Hermann Egyed: A vallásos ember a barokk korban = Barokk és felvilágosodás. Magyar művelődéstörténet IV. Wellmann Imre (szerk.). Bp. é.n. Hasonmás kiadás. Bp. 1991. 421. p.

⁸ Négy egykorú jelentés az 1704-i pécsi rác dúlásról. A Magyar Történelmi Társulat 1932. december 4-i pécsi kirándulása alkalmából közrebocsátja Hodinka Antal. Pécs, 1932.

⁹ Bánkúti Imre: 1704: Két hadsereg a Dél-Dunántúlon, két tragédia Pécsen = A pécsi egyházmegye... 48–49. p.

¹⁰ Hodinka... i.m. 1932. 9. p.

hogy korábban, még 1692-ben, húsvét másnapján az ortodox rácok unióját, azaz Rómával való egyesítését egyébként is ellenszenvvel figyelő Radanay püspök és a hívei fogadalmat tettek, hogy Pécs falai között csak római katolikus lakosnak van létjogosultsága, más vallásút nem tűrnek meg. Ennek következtében a szerbektől elvették templomukat, őket pedig a falakon kívülre úzték (így keletkezett a ma is Rác-városnak nevezett városrész). Ám a fanatizmus mindig rossz vért szül. Ezek most elpanaszolták sérelmeiket a grancsárokra, akik rettenetes bosszút álltak.

Hogy mégis élet sarjadt a romokon, s a szellemi élet is újjászületett, az jórészt a jezsuita rend pécsi papjainak köszönhető. A 18. század az ő koruk Pécsét. Az 1540-ben Loyolai Szent Ignác által alapított rend két fő munkaterülete az iskolaügy, valamint az egész világra kiterjedő missziós tevékenység volt. A rendnek története során két nagy kihívással kellett megküzdenie. A 17. században a szigorú elveket valló janzenistákkal kerültek szembe, s nem tudták felvenni a versenyt a janzenista nézeteket védelmező Blaise Pascal metszően éles szellemével, *Vidéki levelei*-nek irodalmi tökélyével.¹¹ A 18. században pedig a filozófusok váltak ellenfeleiké, fokozatosan defenzívába szorultak, s az egyre ellenségesebb közhangulat hatására a pápa 1773-ban feloszlatta a rendet. (1814-ben visszaállították.)¹² Magyarországra Oláh Miklós érsek hívta őket 1561-ben. A nagyszombati kollégium alapítása után az ország több városában is megtelepedtek, így a hódoltságbeli Pécsét is 1612-től. Hamarosan iskolát hoztak létre, amely a jelek szerint 1664-ig folyamatosan működött. Az itt tevékenykedő papok közül azért emeljük ki Pécsi Bálintot, mert 1597-ben Pécsét született, 1619-ben lépett a rendbe, majd zágrábi tanulmányai után hazatért, és haláláig vezette az iskolát. Az iskola a város felszabadulását követően 1687-ben újra működni kezdett, több jezsuita pap érkezett, Radanay támogatta munkájukat. 1699-ben királyi adománylevél erősítette meg a rend pécsi pozícióit, 1716-ban a főtéren kollégiumot kezdtek építeni, amely 1725-re készült el.¹³ A város legfontosabb szellemi tűzhelyévé vált a 18. században.

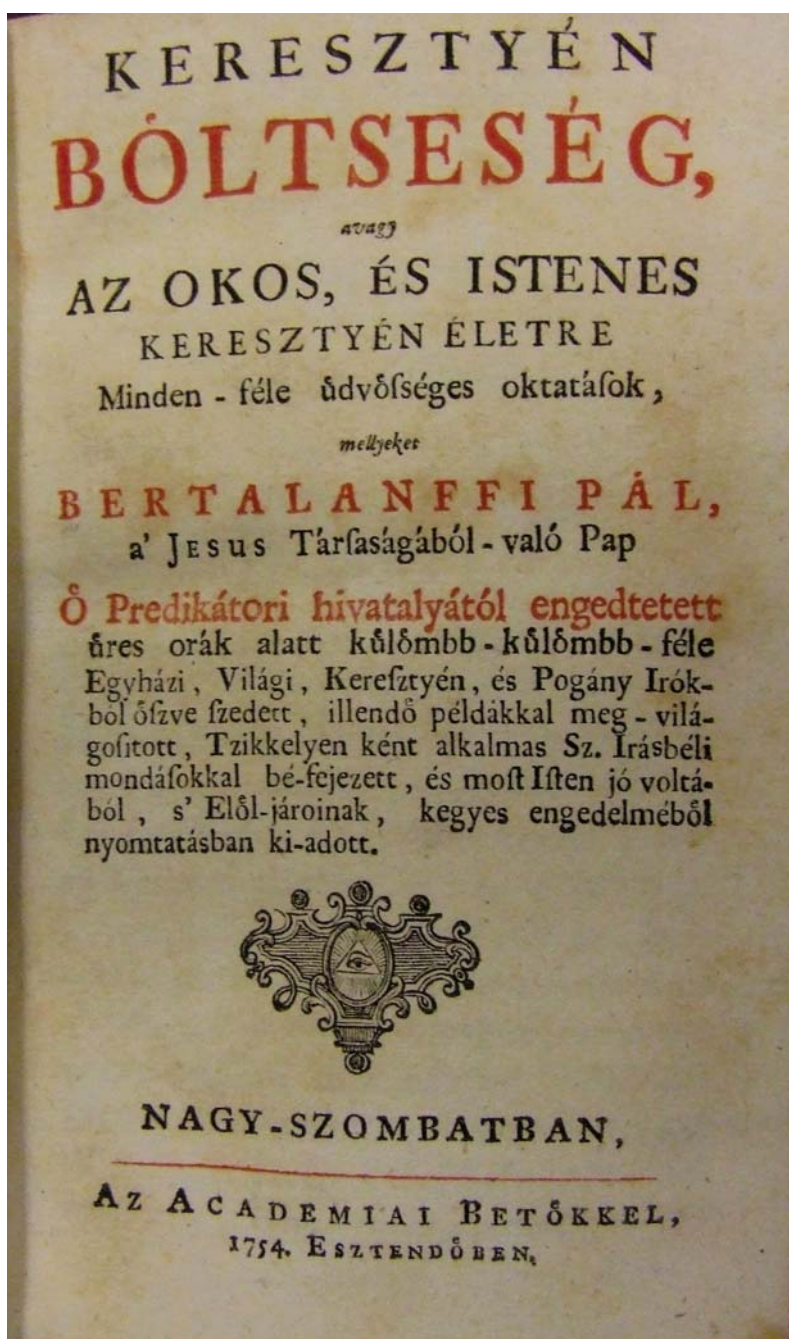
A jezsuiták jelentős irodalmi tevékenységet folytattak. Fennmaradt szövegeik kétnyelvű (többségében latin, kisebb részben magyar) irodalomról tanúskodnak, amely változatos tematikájú és műfajú, polihisztórikus jellegű. Gálos Magda több mint negyven – több-kevesebb ideig Pécsét tevékenykedő – szerzőről ad áttekintést.¹⁴ Közülük most azokat említjük meg, akik rendtörténeti jelentőségükön túl az irodalmi műveltség szempontjából is fontosat alkottak. Ilyen Árvai György, akinek profán íróktól összeszedett történetgyűjteményét (*Selectae ex profanis scriptoribus historiae*, 1735) megtaláljuk a Klíma-könyvtárban. Három éven át volt a pécsi ház főnöke. Szintén pécsi házfőnök volt Somalovics Pál és Pejacsevics Jakab, előbbi egy bölcséleti, utóbbi egy természettudományi mű szerzője.

¹¹ Jacques Attali: Blaise Pascal, avagy a francia szellem. Vargyas Zoltán (ford.). Bp. 2003. 187–266. p.

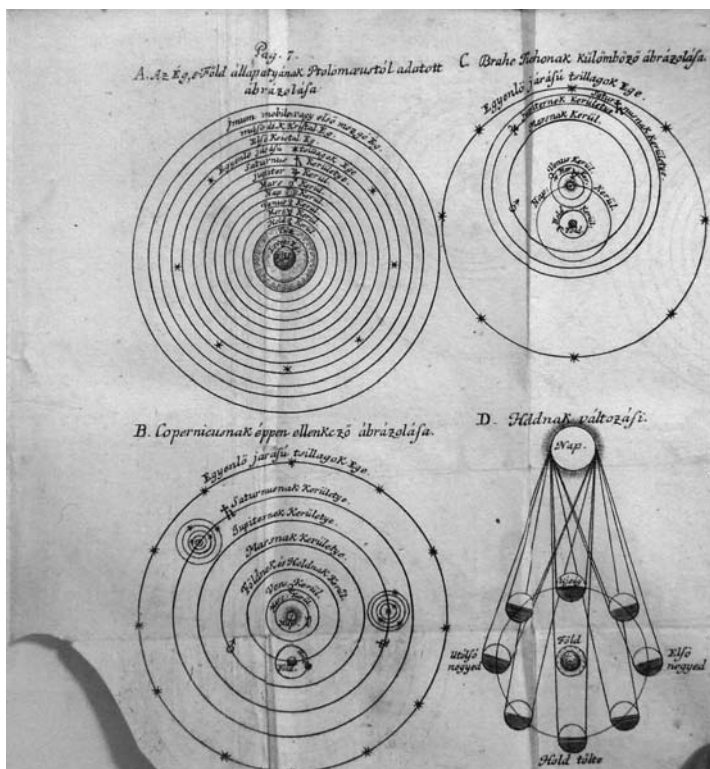
¹² William V. Bangert: A jezsuiták története. Szelenge Judit (ford.). Bp. 2002.

¹³ Galambos Ferenc: A pécsi jezsuiták működése 1687–1728. Bp. 1942.

¹⁴ Gálos Magda: A régi Pécs szellemi élete. Közlemények a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárából. 20. szám. 1933. június.

Bertalanffi Pál Keresztyén Böltseség c. művének címlapja (Klímó-könyvtár)

A világgépeket szemléltető melléklet Bertalanffi földrajz könyvéhez (Klimo-könyvtár)

A 18. század középső harmadában megjelent könyvek jelentős része moralizáló mű. A mai olvasó számára azért tanulságos olvasmányok, mert szerzőik erkölcsi szigora hatalmas tudásanyaggal társul, s a legjobbaknál, így Bertalanffi Pálnál (1706–1763) választékos, pontos, magyaros stílussal párosul. Ez a jeles író hosszabb ideig Pécsen tanított, írói érdemei mellett ezért lapozzuk fel most könyveit. *Keresztyén Böltséég* (1754) c. munkájában figyelme egyaránt kiterjed az emberi kapcsolatokra, a közösségi formákra, s részletesen szól a különféle beszédmódokról és általában a nyelvről. Tanulj más nyelveket is, inti olvasóját, mert „nem embernek, hanem varjunak dolga, tsak egyedül az anya szaván kákogni”, de a hazai nyelv legyen a legkedvesebb. A teremtett világ színes bemutatását a gondviselés működése jegyében végzi, befejezésül pedig a barokk világgépben meghatározó szerepet játszó „négy utolsó dolgokról”, a halálról, az ítéletről, a pokolról és az üdvösségről szól. Áttekinti tehát az emberi élet teljes rendjét. Bertalanffi írói vénáját plasztikusan jellemzi, hogy gondolatokban bővelkedő fejtegetéseit számtalan tanító mese, történelmi példa, legenda beiktatásával színezi. Ennek következtében úgy tud tanítani, hogy mindvégig leköti olvasói figyelmét. Amikor például arról ír, hogy a nemes ügy érdekében olykor szabad eszes fortéllyal élni, elmeséli, hogy

Paulai Szent Ferenc egyszer egy üldözöttet befogadott a monostorába. Az odaérkező poroszlók megkérdezték tőle, nem ment-e be a monostorba az üldözött lator, „azt feleli vala, a' jobb kezét ruhája ujába botsátván, *ide ugyan senki bé nem méné*: értette tudniillik a' ruhája úját Szent Ferentz, a Poroszlók ellenben a' Monostort értvén, el-menének; 's így a szegény lator megmenekedék a' veszedelemtől.”¹⁵ Bíró Ferenc joggal hangsúlyozza e szerzővel kapcsolatosan, hogy a lélek elsődleges igénye mellett feltűnően fontos szerepet játszik nála az „okos értelem” normája.¹⁶

Bertalanffi másik jelentős munkája a *Világnak Két rend-béli Rövid Ismerete* (1757) a kor természettudományos szemléletét tükröző, földrajzi tárgyú könyv, amely az egyes kontinensek és országok szerint mutatja be az akkor ismert világot. Minket ezúttal Magyarország (Pannonia), azon belül Pécs leírása érdekel. A szerző közli, hogy Szent István itt „fondálta” az egyik (szerinte az ötödik) püspökséget, s megemlíti, hogy a székesegyházban nyugszik Péter király. Ez a város volt a „régí magyar Paradicsom”, írja, ám „tsak nem egészen el-pusztítá a' Török”. Kevésbé ismert adaléka, hogy a város püspökei „Érseki Paláttal” is megajándékoztattak, s ezt a kiváltságot, szerinte, XIV. Benedek pápa Klimo György érdemeiért megerősítette.¹⁷ Később megemlíti még, hogy Zsigmond király Pécs utcáin kínoztatott meg és végeztetett ki egy lázadó főurat. Történelmi áttekintésében a magyarokat a hunoktól származtatja, Álmost Attila unokájának nevezi. Művéhez igen érdekes kozmológiai fejtegetést kapcsol. Az óvatos, egyeztető jezsuita felfogásra jellemzően szembeállítja ugyan Ptolemaiosz és Kopernikusz világképét, mindkettőt behatóan ismeri, de egy harmadik, a két elképzelést kombináló felfogás mellett foglal állást. Tycho Brahe munkáira hivatkozva úgy véli, hogy a világegyetem középpontjában a Föld áll, körülötte kering a Hold és a Nap, ez utóbbi körül viszont a bolygók forognak. Így próbálja összeegyeztetni a hagyományos felfogást az újabb felfedezésekkel.

A 18. századi történetírás legnagyobb alakja, Pray György (1723–1801) 1740-ben kérte felvételét a jezsuita rendbe. A noviciátus elvégzése után, 1742-ben előljárói a rend pécsi iskolájába küldték tanárnak. Pécsett rövid ideig tartózkodott, 1743-ban már Nagyszombatban találjuk (később többfelé is megfordult). Bölcsészeti tanulmányai végeztével megszerezte a doktori fokozatot. Ezután teológiát tanult a nagyszombati egyetemen. 1754-ben pappá szentelték. Később egyetemi könyvtáros lett. A rend feloszlása után Mária Terézia „historiographus regius”, királyi történetíró címmel tüntette ki.¹⁸ Hóman Bálint így jellemezte: „Pray ízig-vérig kritikus szellem. Nem elégszik meg a forrásszövegek és irodalmi vélemények ismertetésével, magyarázatával és óvatos egyeztetésével. Minden kútfőt és minden tudós állítást kritikai bonckése alá vesz. A forrásokat és írókat egymással ellenőrzi, helyreigazítva tévedéseiket.”¹⁹ Három hatalmas művét következetesen egymásra

¹⁵ Bertalanffi Pál: Keresztyén Böltsesség, avagy az okos, és istenes keresztyén életre mindenféle üdvösséges oktatások... Nagy-Szombat, 1754. 30. p.

¹⁶ Bíró Ferenc: A fiatal Bessenyei és íróbarátai. Bp. 1976. 16–18. p.

¹⁷ Bertalanffi Pál: Világnak Két rend-béli Rövid Ismerete. Nagy-Szombat, 1757. 703–704. p.

¹⁸ Paintner Mihály: Pray György életrajza. 1804. Kéziratból kiadta Gálos Rezső. Győr, 1937.

¹⁹ Hóman Bálint: Tudományos történetírásunk megalapítása a XVIII. században. Bp. 1920. 25–26. p.

ANNALES VETERES
HVNNORVM, AVARVM

ET

HVNGARORVM,

AB ANNO
ANTE NATVM CHRISTVM CCX.

AD
ANNVM CHRISTI CMXCVII.

DEDVCTI
AC MAXIMAM PARTEM EX ORIENTIS, OCCIDENTISQVE RERV
SCRIPTORIBVS CONGESTI,

OPERA ET STUDIO

GEORGII PRAY,

SOCIETATIS IESV SACERDOTIS.

MARIAE THERESIAE

AVGVSTAE

HONORIBVS DICATI

A

LVDOVICO COMITE KÁLNOKI DE KÖRÖSPATAK

DVM IDEM

SVB AVGVSTISSIMIS AVSPICIIS
IN REGIO THERESIANO NOBILIVM COLLEGIO
TENTAMEN PVBLICVM

EX

DISCIPLINIS PHILOSOPHICIS, HISTORICIS,
AC MATHEMATICIS

SVBIRET

ANNO MDCCLXI DIE MENSE OCTOBRI

VINDOBONAE,
TYPIS GEORGII LVDOVICI SCHVLZII, TYPOGRAPHI ACADEMICI.

Pray György Annales veteres c. művének címlapja (Klímó-könyvtár)

A' MAGYAR KRONIKANAK

A' MELLTET

Elsöben meg-irt, s' kibocsátott

NEMZETES

PETHÖ GERGELY

373. esztendőtol fogva 1626. esztendeig

Nyomtattatott Bécsben 1660. esztendőben.

Az után penig.

*Azon Historiát continuálván ujonnan ki nyomtattat-
ta, és szüntelen történt dolgokkal szaporította*

GROFF

KÁLNOKI SAMUEL,

Felsőleges Császárs, s' Koronás Királynak Erdély Udvari Cancelláriussá Tanácsa, és Nemes három Székely Székeknek Sepőinek, Kézdivének, és Orbainak Fő Király Birája.

A' MAGYAR NEMZETNEK TANUSÁGÁRA.

Nyomtattatott Bécsbē Sirchovics Arvainál 1702. esztendőbē

Tovább valò Terjeztése avagy

NEGYEDIK, ÖTÖDIK, és HATODIK RESZE

Foglalván magában száz és hat esztendőt 1627. esztendőtől fogva 1732. esztendeig.

Iratott, és szép Toldalékokkal szaporítottatott.

SPANGAR ANDRAS
JESUVITA ÁLTAL.

Nyomtattatott CASSAN az Academiai betökkel P. Jezsuitáknál 1734.

építette. Az *Annales veteres* (1761) a magyarok őstörténetét beszéli el az Altáj-vidéki őshazától Géza fejedelem haláláig, a hun-avar-magyar hármasszövetkezés eszméje alapján. Az *Annales regum Hungariae* (1763) I. Ferdinánd haláláig folytatja a források számbavételét és az események rendjét. Az 1799-ben napvilágot látott *Historia regum Hungariae* pedig Mária Teréziáig, vagyis az akkori jelenkorig folytatja a történelmi elbeszélést. Szemléletét a Szentkorona-eszme hatja át.²⁰ Műveit a kor tudományos beszédmódjához illeszkedve latinul írta, szelleme azonban teljes mértékben magyar. A nemzeti hagyományok lelkes kutatója. Ő fedezte fel a *Halotti beszéd*-et (a nyelvemléket tartalmazó kódexet róla nevezték el), kiadta Szent Erzsébet és Boldog Margit legendáját. Naprakész tájékozódására jellemző, hogy elfogadta Sajnovics Jánosnak a finnugor nyelvrokonítást megalapozó érvelését a lapp és a magyar nyelv rokonságáról, ám ezt az eszmét (ahogy a kor népszerű regényírója, Dugonics András *Etelka* című művében) összehangolta a hun-avar-magyar kontinuitás hagyományos gondolatával. Ez a két nyelvtörténelmi paradigma később élesen szembekerült, ám a kor jeles gondolkodóinak fejében békésen megfér egymással.

Pray egyik rendbeli tudós elődjeként kell szóba hoznunk Spangár Andrást (1678–1744), aki 1735–36-ban volt a pécsi rendház tagja. Egy korábbi művet, a Pethő Gergely-féle krónikát folytatta és adta ki 1734-ben. Ez a népszerű mű a történelmi elbeszélés régimódi típusát képviseli, hozzá viszonyítva mérhető le az a hatalmas szakmai előrelépés, amelyet a nála mintegy fél századdal később dolgozó Pray valósított meg. Spangár érdeme viszont, hogy a magyarul olvasók tájékozódását szolgálta.

Pray kortársa volt a század egyik legnagyobb természettudósa, gazdasági szakírója, Mitterpacher Lajos (1734–1814), előbb gimnáziumi, később egyetemi tanár. Baranyában, Bellyén született, a Savoyai-birtok jószágigazgatójának fiaként. Magasra ívelő pályája elején Pécsen is működött. Főműve a háromkötetes *Elementa rei rusticae* (1777–1794), amelynek egy tudományos vizsgálatra váró, kéziratossal glosszákkal szinte agyonjegyzetelt példányát őrzi a Klimó-könyvtár. A jozefinista eszmék híve volt, mivel azonban műve, mint Kosáry Domokos hangsúlyozta, „a maga nemében akkor egyedülálló tudományos rendszerezéssé nőtt”, a nemesi reformtörekvéseknek is ösztönzőjévé vált.²¹

A század egyik legnagyobb magyar íróját, Faludi Ferencet (1704–1779) az irodalomtörténet a keresztény szellemű elő-felvilágosodás kiemelkedő alakjaként, valamint az irodalmi népiesség előfutáraként emlegeti, azt sem hagyván említetlenül, hogy ő írta az első magyar szonettet (*A pipáru*). *Forgandó szerencse* című verse a korra jellemző Fortuna-motívum költői feldolgozása: beszélője előbb feltételezi a szerencse irányíthatóságát, majd rádöbben, hogy az életben semmi sem biztos: ki vagyunk szolgáltatva sorsunknak. Szép pásztorkölteményében, a *VI. eklogá*-ban a kesergő pásztorok panasza a már idős költő fájdalmát sugározza, aki a jezsuita rend feloszlatásával elvesztette életadó közegét, lelki otthonát. *Téli éj*-

²⁰ Lischerong Gáspár S. J.: Pray György élete és munkái. Bp. 1937.

²¹ Kosáry Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Bp. 1983. 645. p.

Mitterpacher Lajos arcképe az *Elementa* első kötetében (Klímó-könyvtár)

szakák című keretes elbeszélésfüzére élvezetes olvasmány (van benne hajótörés, leányrablás, varázslat, álruhás személycseré), amelynek választékos, szemléletes prózastílusa az élőbeszéd hangulatát idézi. A negyedik éjszaka történetében az országából elűzött Dardanus király egy lakatlan szigetre kerül lányával, majd később varázserejével visszanyeri birodalmát, és méltó férjet szerez lányának. Ezt a témát Faludi ugyanabból a forrásból merítette, amely Shakespeare *Vihar* című drámájának is alapanyagául szolgált. Faludit két ízben is Pécsre küldte rendje. Ifjú tanárként (de már a filozófia doktoraként) 1727–28-ban szolgált itt, majd már ismert íróként 1757–59-ben ismét a pécsi gimnázium tanáraként tért vissza. Faludi egy lelkiileg megújult kereszténységet képvisel: nem menekül el a világi élet kihívásai elől. A vallásos emberek, írja, ne úgy éljenek, mint „a theátrumok némái”, azaz a színpadi statiszták, akik nem vesznek részt a főcselekményben, inkább vállaljanak

B Ö L T S E M B E R
vagy is
AZ ERKÖLTSES BÖLTSESÉGRE
VEZÉRLŐ
RÖVID OKTATÁSOK

I r t a
F A L U D I F E R E N T Z
Néhaj JESUITA.

P O S O N Y B A N

Nyomtattatott Patzko Ágoston Ferentz
Betüi által.

1 7 7 8.

Faludi Ferenc (Toldy Ferenc megbízásából 1853-ban készült fiktív képmás)

aktív szerepet az életben, példát mutató, tisztaságukat megőrizve. Faludi derűs lélek, kíváncsi, nyitott szemű ember, aki kitűnő megfigyelő. Remek tájleírásai, szemléletes portréi igazolják ezt.²² Prózáját tisztelő híve, Batsányi János szerint „tisztá, csinos, velős magyarság” jellemzi, „sűrített Pázmány-zamat” (Horváth János), „anyja tejével szopta beszéd” (Rónay György). Legújabb monográfiája, Sárközy Péter mondatszerkesztésének kerekességét, arányosságát, stílusának áttekinthető világosságát emeli ki.²³

Szellemi érlelődéséhez meghatározó módon hozzájárult, hogy 1740 és 1745 között Rómában teljesített rendi szolgálatot, ahol XIV. Benedek, a felvilágosult pápa, a „papa illuminato” tanácsosa volt és a híres Árkadia Akadémia (Accademia dell’Arcadia) tagja. Korának legnívósabb műveltségét szívta magába. Amikor Toldy Ferenc 1853-ban kiadta műveit, a kötet címlapjára egy metszetet helyeztetett, ezen a fiatal jezsuita papot látjuk szobájában, amint tollal a kezében írópultja fölé hajol. A háttérben azonban megnyílik a tér, és a Szent Péter bazilika kupolájára, homlokzatára látni. A milliók ez a kettőssége jelképes üzenetet hordoz: Faludi szellemiségének elmé-

²² Rónay György: Egy keresztény humanista = Balassitól Adyig. Bp. 1978. 27–47. p.

²³ Sárközy Péter: Faludi Ferenc. Pozsony, 2005. 98–109. p.

lyülségét és nyitottságát példázza, tiszta magyarságát és disztinívált európaiságát. Bíró Ferenc abban ragadja meg szemléletmódjának lényeges elemét, hogy Faludinál a keresztény erkölcsi törvények evilági életszabályként is működőképesek. Nemcsak a túlvilági üdvösség elnyerését szolgálják, de a földi boldogságot is biztosíthatják.²⁴ *Is-tenes jószágra és szerencsés boldog életre oktatótt Nemes ember* (1750) c. párbeszédes formában írt művében elvont moralizálás helyett életszerű diskurzus folyik a szereplők között. Faludi úttörő jelentősége elválaszthatatlan attól a körülménytől, hogy mivel széles körben akart hatni, magyarul írt, s ezzel a Bessenyei-féle anyanyelvközpontú irodalom-felfogás előkészítője, majd erősítője lett. (Két bölcséleti művének – *Szent ember*, 1773, *Bölcs ember*, 1778 – egybekötött példányát megtaláljuk a Klimó-könyvtárban.) Egyik kutatója, Szauder József a korabeli jellem típus, az udvari ember Faludi-féle értelmezését tárgyaló művét Pécssett adta ki (*Faludi udvari embere*, 1941). Faludi két jeles iskoladrámát is írt (*Caesar Aegyptus földén*, 1749, *Constantinus Porphyrogenitus*, 1750), amelyeket többször előadtak, de arra nézve nem rendelkezünk hiteles adattal, hogy ezeket Pécssett is színre vitték volna.

Az első hivatásos magyar szintársulat megalakulása, 1790 előtt a hazai Thália otthona az egyházi iskolákban volt. Az iskoladráma elsősorban pedagógiai céllal íródott, s a diákok adták elő a tanórákon kívül, közönség előtt. A tanítványok magabiztos fellépését, kommunikációs képességeit, retorikai tudását és nyelvismeretét kívánták ily módon fejleszteni. Az iskoladrámák szerzői olyan paptanárok voltak, akik teológiai stúdiumaik után tanárképző intézetekben speciális retorikai és poétikai képzést kaptak. Ez volt a „repetentia humaniorum”. A fennmaradt kézirat, latin nyelvű, főként jezsuita eredetű jegyzetek tanúsága alapján megállapítható, hogy a „repetensek” dramaturgiai tudása a korszak legmagasabb színvonalát képviselte. A jezsuita nevelési rendszer, a Ratio Studiorum az iskolai munkában fontos szerepet szánt az iskolai előadásoknak, de csak évente egy-két alkalommal (egyházi és iskolai ünnepeken), nők részvétele nélkül, s latin nyelven. Ám a szabályokat, mint általában, ezúttal is megszegésük éltette leginkább.²⁵ A játékok népszerűsége miatt egyre gyakrabban került sor színjátékos eseményre, s a helyi adottságok figyelembe vételével az anyanyelvnek is egyre nagyobb teret engedtek, főként a 18. század második felében. A magyar nyelvű szövegek korpusza több száz darabot foglal magában, ezen belül a jezsuita szövegek száma mintegy félszáz.²⁶ Felfogásuk szerint a vallásos eszme mint cselekvésre felszólító „verbum” hatékony formára, dinamikus hordozó közegre, mintául szolgáló evilági képmásra, „imágóra” tesz szert egy-egy jól sikerült előadás során.²⁷

A rendelkezésünkre álló adatok szerint 1686-tól Pécssett mintegy kilencven-száz előadásra kerülhetett sor, előbb Csoór Ibrahim janicsár agának, illetve

²⁴ Bíró Ferenc: A felvilágosodás korának magyar irodalma. Bp. 1994. 38–43. p.

²⁵ Nigel Griffin: Jesuit School Drama: A Checklist of Critical Literature. London, 1976.

²⁶ Jezsuita iskoladrámák (Ismert szerzők). S.a.r.: Alszegehy Zsoltné, Czibula Katalin, Varga Imre. Bp. 1992.; Jezsuita iskoladrámák (Ismertetlen szerzők). S.a.r.: Alszegehy Zsoltné, Berecz Ágnes, Keresztes Attila, Kiss Katalin, Knapp Éva, Varga Imre. Bp. 1995.

²⁷ Nagy Imre: Iskola és színház. Csokonai vígjátékai és a magyar iskolai komédia. Bp. 2007. 7–77. p.

Ahmed Zaimnak a jezsuita iskola számára átadott házában, később, 1725-től a főtéren felépült kollégiumban. Ekkor már több mint négyszáz diákkal folyt az oktatás.²⁸ Gyakran játszhattak szabadtéren is, a Kálvária dombon, a városfalnál vagy a Tettyén. Feltételezhető, hogy az előadások egy része magyarul folyt, s az is, hogy a színre vitt szövegek egy része Pécssett keletkezett. Ezekről azonban keveset tudunk. A szövegek szabadon vándoroltak az országban az egyes iskolák között, ezeket az adott alkalomnak megfelelően átírták, így nem lehet tudni, hogy pontosan mit is adtak elő. Csak valószínűsíthető például, hogy a *Tornyos Péter bált indít* című előadás valamilyen módon összefügg Illei János *Tornyos Péter* című, 1789-ben nyomtatásban is megjelent szabad Molière átültetésével, ám ez a kapcsolat csak közvetett lehet. Alkalmasint az Illei-dráma korai összövegét adták elő (ezúttal nem jezsuita diákok, hanem a papi szeminárium hallgatói²⁹), amelyet Jantso Ferenc 1775-ben Kantán színre vitt. Néhány előadás címéről tudunk, például: *Stephanus Bathorius*, 1717, *Andreas Secundus*, 1749, *Salamon et Geysa*, 1760, *Cyrus* (több változatban is). És tudunk arról, hogy a Pécsre látogató Barkóczi Ferenc egri érsek tiszteletére 1752-ben vallásos tárgyú előadást rendeztek.³⁰

E témakör zárásaként még egy jelentős pécsi szerzőről kell szólnunk, Révai Miklós barátjáról, a két nyelven, latinul és magyarul is igényesen író, verselő Tóth Farkasról (1746–1825), aki úgyszólván teljesen kiesett az irodalomtörténeti tudatból. Pécssett született 1746-ban, a gimnáziumot is itt végezte, majd Trencsénben belépett a jezsuita rendbe. Magasabb szintű tanulmányainak színhelye Kassa és Nagyszombat volt. A jezsuita rend felosztatásakor kilépett az egyházi rendből, majd visszatért, és a pécsi egyházmegye papjaként tevékenykedett. Ezután a budai akadémiai gimnáziumban tanított, majd a soproni gimnázium igazgatója lett. Belépett a bencés rendbe, és Pannonhalmára került tanárként. Itt is halt meg 1825-ben. Hagyatéka feltárára vár. Jelen ismereteink szerint három magyar nyelvű költeményét nyomtatásban is kiadta, ezen kívül négy latin nyelvű verséről tudunk, ezek közül egyet (*Ode*) a Klimó-könyvtár őriz. Ismerjük még egy beszédét is. További két magyar nyelvű költeményét Révai Miklós adta ki *Elegyes versei*-nek (Pozsony, 1787) kötetében. Néhány kézírata megtalálható a Pannonhalmi Főapát-ság Könyvtárában: Guzmics Izidorhoz írt magyar nyelvű levele 1808-ból, könyveinek saját kézzel írt jegyzéke, valamint személyes tárgyainak listája, ez szintén autográf. A többi anyag ugyanitt feltárára vár. Említett levelében szerényen elhárítja Guzmics dicséretét verseivel kapcsolatosan, majd így folytatja: „Nagyobb kintset tartanak néked rejtve Muzáid iparkodásodba: mivel hogy korán kezded, és a Deák Munkákkal is már esmeretes vagy; most pedig a Görög nyelvnek meg tanulására is új kedved kerekedett. Kérlek, Kedvesem, ki ne adj ezen kedvenc, mert gyönyörű hasznát fogod venni.” A továbbiakban hasznos tanácsokat ad ifjú barátjának

²⁸ Staud Géza: A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai II. 1561–1773. Bp. 1986. 117–131. p.

²⁹ Márfi Attila: A jezsuita iskolai színjátékok Pécssett a 17. század végén és a 18. században = Pécsi Szemle 2002. tél, 46. p.

³⁰ Márfi Attila: A pécsi jezsuiták egyházi tárgyú színdarabjai a 17–18. században = A pécsi egyházmegye... 273–289. p.

+ Kedves Lidorom!

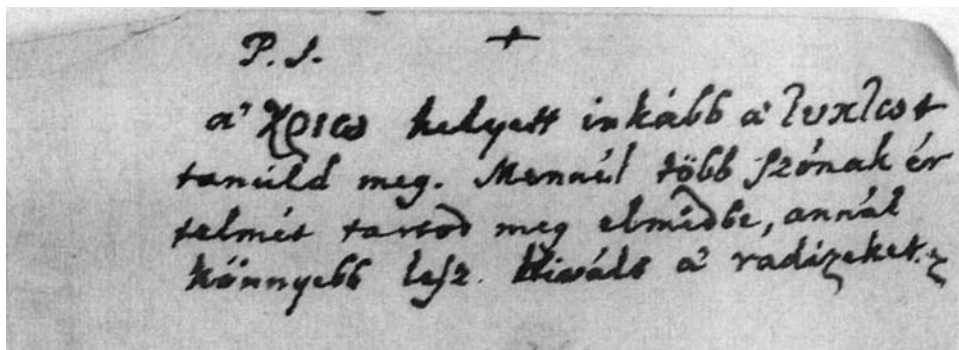
Kedvesen vettem magyar verseidet: nem azért
 hogy meg döffertél, hanem hogy meg tisztel-
 tel. mert a döfferes csak akkor fontos,
 mikor egyet nyom az érdemmel; holott a
 magam döffereke mindig felüti érdememet;
 a tisztelés pedig mindig kedves és kelle-
 metes én előttem, mert haladatos szívre
 mutat, és a tisztelő részire szál vissza,
 mint a Deák mondja: honor consistit in
honorante. Mindeztálta az utolsó két
 versid, igazán mondom, leg inkább szeret-
 tek, mivel hogy együgyű szép gondola-
 tottkába foglaltad halálomról tett
 házior emlékeztetéseidet: hanem, ha azt
 gondolod, hogy nyersz valamit az én Mú-
 zám lantján, meg Halatkozol; mert az
 fekélyig. Nagyobb kintje tartanak neked
 rajtve Muzsáid igazkodásodba: mivel hogy
 korán kezdted, és a Deák Mutákkal
 is már ismeretes vagy; most pedig, a Sö-
 rög nyelvvel meg tanulásán is, raj ked-
 ved kerkedett. Kérlek, Kedvesem, ha
 na adj ezen kedvenc, mert gyönyörű ház-
 nát fogod venni: Dövebben akartam er-
 ről írni, azért hallasztam válasszat,

de mivel itt termelt a Bonifacius, nem
 akarom üressen hazá eregeteni. Itt az a
 Deák Grammatika, köteje bé bír hátba,
 de úgy, ^{hogy} bővebb se ragadjon hátba: mit
fosztra hűcken: így könnyebben nyithatja
 fel az ember. meg fűzetem annak idejé
 ben a kötetis árát. Elhetfe vele két v.
 három helyépig, hanem akkor vissza küld,
 mert magamnak is szükségem lesz rá.
 Altal küldöm az itt felelőben vett Gram-
 matikának deák részis. It' mi a Paru-
 lást illeti: a dualis numerusjal, az Ac-
 centusokkal semmit meg most se aggodjál,
 de bezzeg declinationes tam simplices, quam
 contritas jól meg tanult, valamint a Ver-
 bumok Typusját is, akár in \bar{w} , akár in \bar{m}
 legyen a Verbum. a Characteristikákat jól
 meg válassz egy mástól: a Contracta Con-
 jugatiók könnyűek lesznek, ha genera-
 les regulas contractionum $ez \bar{w}$, ew , ow
 jól észre veszed: a négy regulas conjuga-
 tiót in \bar{m} meg kell tanulnod, az irregula-
 riók toldalékaival együtt: az Anomala
 Verbákat is gyakran vigyázva fordásd,
 mert gyakran elő kerülnek. Mikor
 a Praepositiókkal, Particulákkal, Syn-
 taxissal is valamennyire meg ismerke-
 ded, fogj az Analysishez: fozogasd,
 fejedesd a Preteritusokat: később le-
 gyen

gyen egy jó Lexikum, péld. ok. a Schreveliusé, a ki meg bővíthetetlen kézzel az okos munkát szerzett a végre; de mennél régibb az editioja, annál jobb: az új editioiban igen sok hibák estek. Itak az kár hogy a Lexikumban jobbra csak egy Significatioja találhatók a szónak holott néha egynek tíz, tizenket, 2-több különböző értelme is vagyon. Majd idővel bővebb Lexikumot is szerethet magának. Itak ugyan hogy a Grammaticába elmenten jól bele kell kerülni, de azután meg látod, hogy az figyelmes olvasásból sokat tudtál többet, is jobb ismeretben fogsz tanulni. Ez majd elég legyen, mert alhaszám. Itak utunk mind kettőnkkel. Itam St. Mártonban 3dik Nov 1808.

Szíves jó akarod
Jósk. Forkas

Ha valami szükségig fog elöde fordulni, ind meg bitóást, te-
kezőlegem szerint mindig képpen
leszek szolgálataidra.

Tóth Farkas Guzmics Izidorhoz írt levele, 1808 (Pannonhalmi Főapátság Könyvtára)

(Guzmics 1786-ban született, a levél írásakor már bencés szerzetes) a görög nyelv, főként a grammatika tanulmányozásával kapcsolatosan. Levele arról tanúskodik, hogy a görög nyelv és költészet iránti klasszicista érdeklődés egyik jeles képviselőjét kell látnunk benne, akinek ismeretei e téren Ungvárnémeti Tóth László képzettségével vetekszenek.

Révai említett kötetében négy művet is ajánlott Tóth Farkasnak, akit a könyv egy helyén így említ: „Példát a' dallal szép Alagyája mutat”.³¹ (Az alagya a hellén-latin elegiából módosított szó, Révai disztichonos verset ért rajta.) A jelzett négy mű közül az *V. Alagya* (II. könyv) című versében ezt írja barátjáról, közös törekvésükre emlékezve: „Új jövevényi szelíd Helikonnak, drága Hazántól / A' mikor olyly távúl, szent tetejére megyünk: / Hogy szebb módja szerint Görög és a' Római nyelvnek / Versünket kellőbb más kötözetre vegyük. / Szembe találkozáván mí is meg öleltük azonnal / Egy mást, hogy Magyarúl kezdé rebegni dalunk.”³² A szintén Tóth Farkasnak ajánlott *IX. Alagya*-ban (II. könyv) így jellemzi barátját, felidézve találkozásuk és szellemi szövetségkötésük eseményét:

„Tót Farkas! Kinek a' jobb íz, és a' nemes elme
 Ritka szerentsével nagyra emelte nevét:
 Hogy bús porba merült Haza' újulásakor első
 Légy méltó a' főbb karnak el érni betsit:
 A' te nemes szíved, 's népünk anya nyelve, szokatlan
 Tollra fel ébredvén, menyinyi javamra vagon!
 Onnét kezdettél különös szeretetre betsülni,
 'S foglalatosságid közt is eszedbe jutok.
 Vaj mi öröm kedvvel fogadám a' drága köszöntést,
 Melylyet Bétsbe menett olyly szeretettel adál.”³³

³¹ Révai Miklós: Elegyes versei, és néhány apróbb kötetlen írásai. Pozsony, 1787. 112. p.

³² Révai... i.m. 1787. 48. p.

³³ Révai... i.m. 1787. 63. p.

A két elégián kívül Révai az *Elegyes versei*-hez csatolt *Szinyér váraljai Szürete* címen összefoglalt két nagyobb művét is Tóth Farkasnak ajánlotta, mint „az ékes tudományok’ és a’ böltselkedés tudósának Budán a’ királyi tudomány mindenességnek a’ tisztos oskolákbann lévő Öregebbik Tanítónak, pétsi megyebéli áldozó papnak”. Az egyik mű Bion híres *Halottas versé*-nek fordítása, a másik pedig *Az áldozat* című pásztorjáték, a műfaj egyik hazai ékessége, amelyet Révai Sonnenfels német eredetijéből dolgozott át, a kis dráma később Ungvárnémeti Tóth László *Nárcisz* című görög tárgyú tragédiájának előszövegeként is jelentőssé válik.

Tóth Farkas magyar nyelvű költeményei közül kettőt politikai ihlettség jellemmez, ezek elsősorban eszmei- és mentalitástörténeti szempontból jelentősek. *A’ magyar Szent Koronának utolsó haza-jövele* rímes-időmértékes formában íródott, de nyolc- és hétszótagos sorai kétütemű ritmus szerint is jól perdülnek. A vers, amelyet szerzője „Budán tanító Pétsi pap”-ként jegyez, a korona hazahozatalának örömét zengi, majd így zárja énekét:

Nyugodjon már le tsendesen
 Ama régi panasz,
 Hogy fris palotát üresen
 Talált ott sok tavasz,
 Hol Mátyás Király’ Udvara
 Világnak tsudája vala;
 Nem vallánk semmi kárt:
 Óhajtott Hertzegek helyett,
 Szent Kéz, ’s Korona érkezett:
 Illy lakosokra várt!

Azért o! Buda városa,
 Országunk’ teteje:
 O! Pest, Dunánk’ határosa,
 Királyink’ mezeje,
 Gyémánt oszlopot tegyetek:
 Ma jött, meg emlékezzetek,
 Országunk tzimere.
 Ti öletekben el teel,
 ’S gyümölsös ágokat nevel
 Reményünk gyökere.”

A’ magyar koronás Fejedelmet meg-támadni nem tanátsos című, 1796-ban kiadott, már a háború idején alkaioszi stórákban írt ódájában a király és a nemzet szövetségét a Szentkorona-eszme jegyében fogalmazza meg (jelképesen a korona tagja az ország minden alkotmányos jogokkal felruházott lakosa):

Az a' zomántzos gyöngybe szedett süveg,
Melly homlokán ül, mind eleven tagok:
Mind annyi országunk' ki-színlett
Nagyjaiból van öszve rakva.

'S mihent Fejekhez Károsodást, veszélyt,
Indulni látnak, véreket élteket
Kintsekkel, apródjokkal együtt
Érte ki-szántt akarattal ontyák.”

Tóth Farkasnak Révai *Elegyes versei*-ben közölt két verse közül a *Lantos dal* emelkedett hangú köszöntő vers Molnár Jánoshoz, de értékesebb a *Révai Miklóshoz intéztetett Versei* című szöveg (címe alatt a dátum: 1778), amely alkalmassint az eddig ismertek közül a legszebb költeménye Tóth Farkasnak. Csupán ezért is megérdemelné a poéta, hogy emlékét felidézzük. A szöveg első soraiban Révai költészetét verseinek hatása által jellemzi: „Hallván énekedet madarak nyelvünkre tanúltak; / Múzsák' kútja Magyar tántzra ugratta vizét. / Fúladozó Ekkó is akart tsátsogni Magyar dalt / Ihlésedre; de szűk toroka felébe szegé.” Ezután magáról szól, aki barátai szellemi körében maga is „Kasztaliának hegyét” járja magyar lábával. A hazai költészet megújításának vágya szívből fakadó vallomásra kész teti anyanyelve iránt:

„Van szava nyelvünknek, van elég szava, mert ha selyem szó
Kell a' jámborság' öltözetére, adhat.
És, ha fenét, dög halált, menyinydörgést, menyinykövet hánjunk
A' rút bűn' dühödött mérgire, azt is adand.”³⁴

Végül közös munkálkodásra való serkentéssel zárja költeményét.

Tóth Farkas „Pétsi pap” hagyatéka csaknem kétszáz évet várt arra, hogy porosodó írásait fellapozva elfelejtett emlékét felidézzük. Nemcsak a „Pécsi Pantheonban” kell helyet biztosítani neki, méltó arra, hogy a 18. század művelt egyházi értelmiségije között, a kor klasszicista kismesterei sorában is megőrizzük a nevét.

³⁴ Révai... i.m. 1787. 243. p.

A BELVÁROSI TEMPLOM

Állandóan nyitott könyv ez, amelyben a magyar történelemnek egy nagyon szomorú korszakáról lehet olvasni. Az a félhold a kupola tetején sokat beszélhetne róla, mennyi vérnek és könnynek kellett elfolynia, amíg a manapság felette csillogó keresztet karjai közé fogadhatta. Így ír a templomról egy ismeretlen szerző 1906-ban megjelent kiadványában. Ha visszalapozhatnánk az író e „nyitott könyvében”, akkor az épület anyagi létének, kőanyagának oly századai is előtűnnének, amelyekben a középkor formavilágának megfelelő alakot öltött.

A Szent Bertalan templom

A mai belvárosi templomtól néhány méterre északra a Szent Bertalan egyháza állott, amelynek lebontott anyagából épült a város főterén Gázi Kászim pasa dzsámija, a mai belvárosi plébániatemplom. A Bertalan-templomról szóló első adat az 1332–36. évekre vonatkozó pápai tizedlajstromban fordul elő. A jegyzék tanúsága szerint a székesegyházon kívül Pécsnek négy plébániája volt, a Szent Bertalan, a Szent Benedek, a Mindenszentek, valamint a Szent Kozma és Damján tiszteletére épült egyházakkal. Legközelebbi adatok a Bertalan-templommal kapcsolatban a 15. századból fordulnak elő.¹

A templom tituluszválasztásával kapcsolatban a Túróczy-krónika alapján valószínűnek látszik, hogy az 1218. év végén, a szentföldi zarándoklatáról hazatérő II. András király, többek között, Szent Bertalan kéz-ereklyéjét is magával hozta. A széküresedésben álló pécsi püspökség élére a király ekkor nevezte ki a burgundiai Bertalant (1219–52), aki II. András feleségének környezetéhez tartozott. A Szent Bertalan ereklyét a királytól ajándékba kapta az új pécsi püspök, aki az apostol relikviáját városának plébániatemplomában helyezte el. A templom első, kisebb alapterületen álló építészeti formájában a 12. század végén épülhetett, s 1219-től viselte a mártír-szentnek nevét.²

A dzsámi

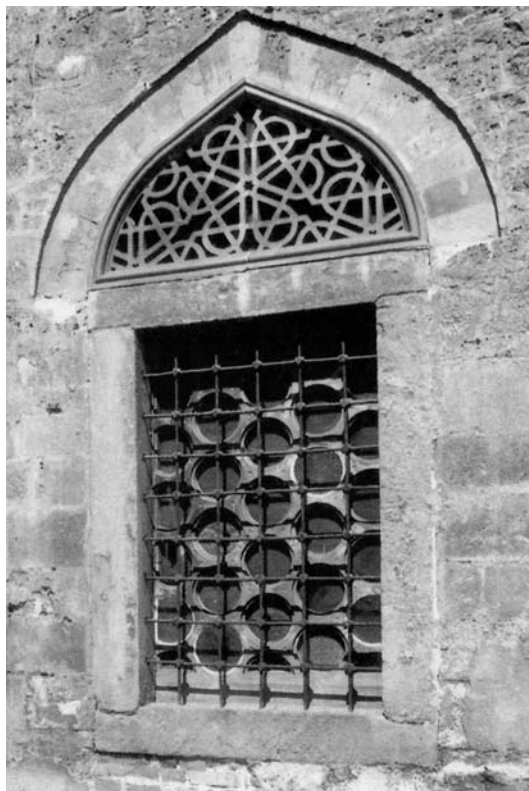
A török megszállás után a század második feléig tartottak mohamedán istentiszteleteket az átalakított Bertalan-templomban. Ugyanis a török kincstári adójegyzékek alapján 1579-ben Rusztem, a pécsi kádi nagyobb szabású épületek emelése címén, minden valószínűség szerint a Gázi Kászimról nevezett dzsámi építési költségeinek fedezésére szedett magasabb adót a várostól.³ Az építkezéshez szükséges kőanyagot a Szent Bertalan templom szolgáltatta, amelynek részben lehordott északi hajófala még egy ideig fennállott.

A törökök által épített dzsámi Mekka felé tájolt majdnem szabályos négyszög alaprajzú kubus, nyolcszögű alacsony dobtaggal, amely sztalaktitos csegegy-átmenettel a 22,5 méteres záradékmagasságú kupolát tartja. A földszinti és

¹ Koller József: *Historia Episcopatus Quinque-Ecclesiarum, Posonii, 1782.* Tom. II. 356. p. et sequ.

² Tímár György: *Pécs vallásos élete a török uralom előtt = Baranya.* Pécs, 1991. 1–2. 136–137. p.

³ Baranya múltja és jelenje II. Várady Ferenc (szerk.). Pécs, 1897. 421. p.

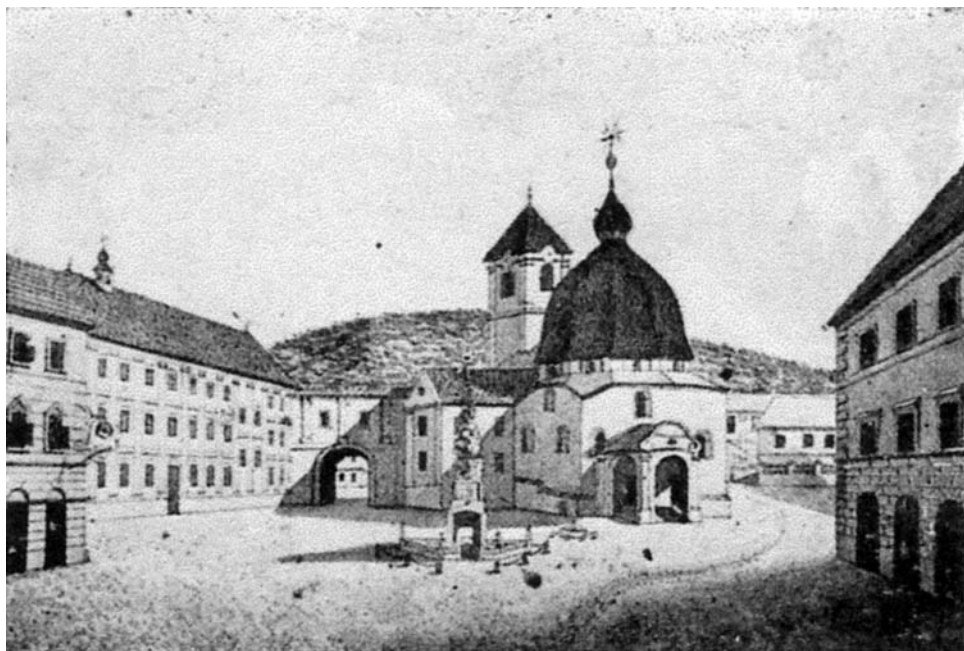

Rekonstruált számárhátíves külső ablak

emeleti ablaksor számárhátíveit váltakozva rakott téglá és kőanyag díszíti. A török templom jelentőségében kiemelkedő része a Mekka felé irányuló szentélyfülke, a mihráb, ahol az előimádkozó foglalt helyet. A belső tér északi felét két oszlopon álló, fából épített karzat foglalta el. A sarkokból indított egy-egy feljárátát a fal belsejében vezették. Eredeti bejárata északról két, különálló oszlopos-kupolás bejárati előcsarnokból nyílt. Az észak-nyugatiból az épület sarkához csatlakozó karcsú minaretbe nyílt egy feljárati ajtó. Gázi Kászim dzsámija az oszmán építészet jellegzetes provinciális típusa, amely zárt szerkezetében a bizánci eredetű Hagia Sophia rendszerét követi.

Jezsuita kezelésben

A török uralom alól felszabadult város egyetlen plébániáját a Mindenszentek templomában a jezsuiták vezették. 1686-ban megbízatást kapnak a lakosság lelki gondozására, amelynek következményeként a város főterén álló dzsámit alkalmassá tették a keresztény istentisztelet céljára. A mohamedán építményt a közelében álló volt fürdővel és derviskolostorral együtt a királyi bizottság a jezsuita atyák-

A templom a 19. sz. elején

nak adományozta, akik a török időkben a kevés számú katolikus lakosság lelki szükségleteit gyakran életük veszélyeztetése árán is ellátták.⁴

Templomuk első jelentősebb átalakítási munkálatait 1702-ben kezdték. Először az ablakok cseréjét hajtották végre, illetve a dél-keleti oldalon, az itt felállított emeletes oltár miatt, egyet befalaztak. Az észak-nyugati oldal ablakai az előcsarnokokból alakított kápolnák miatt feleslegessé váltak. Tehát az első átalakítás, a megszüntetettek kivételével, az eredeti ablakrendszert lényegében változatlanul hagyta. Lényegesebb változtatást jelentett az addig nyitott, kupolás előcsarnokok ívnyílásainak befalazásával a kápolnák kialakítása. Bejáratuk a templom felől egy-egy korábbi ablak helyén nyílt. Az eredeti karzatot továbbra is használatban tartották.⁵

A templom felszerelését kegyadományokból biztosították. A jótevők között szerepel Karl Thüngen tábornok, Gabriele Vecchy mellett előkelőségek, a pécsi várparancsnok, a jezsuiták tartományfőnöke, a gráci rendház rektora és egyszerű polgárok, akik az istentiszteletekhez szükséges felszerelés minden kellékét adományozták a templomnak.⁶

Újabb átalakításra a jezsuita atyák 1753-ban, majd 1766–67-ben szánták magukat. Az alaprajz részbeni módosításával az épület török kori képét teljesen

⁴ PPL Pécs-Belváros, Canonica Visitatio 1899. 4. p.

⁵ Gosztonyi Gyula: A városteplom építéstörténete. Pécs, é.n. 38–39. p.

⁶ Pinzger Ferenc: Emlékezzünk régiekről. Pécs, 1934. 16–17. p.

A templom 1899-ben (Várostörténeti Múzeum)

megváltoztatták. Lebontották az előcsarnokokból képzett kápolnákat, az északnyugati oldalt a ma is látható módon kibontották, s ide csatlakozó nagy méretű, csehsüveg-boltozatos szentélyt, ehhez a templom tengelyében gúlatetős tornyot emeltek. Ekkor bontották le a minaretet, a hagyomány szerint azért, mert harangok befogadására alkalmatlan volt.⁷

A szentély két oldalán oratórium-emeletet magába foglaló kápolna- és sekrestyeszárnyakat építettek. A kápolnát Gonzaga Szent Alajos tiszteletére szentelték. Ugyanekkor az 1716–26 között épült jezsuita rendház, a mai gimnázium első emeletéhez egy alul íves átjáróval ellátott folyosó épült, amely a sekrestyéhez csatlakozott. A tér felé néző dél-keleti homlokzat két ablaka helyén egy-egy bejáratot nyitottak, eléjük lépcsős, oszlopos közös portikuszt építettek. Vagyis, a templom belső használati rendjét, berendezésének elhelyezését a bejáratok, ezáltal a főoltár ellenkező oldalra történt áthelyezésével lényegében megfordították.⁸

Az építkezéssel a berendezés is megújult. 1766-ban a régi nagy oltár helyett rokokó oltárt építettek. Az oltár fölé a templom tituluszának megfelelő Gyertyaszentelő Boldogasszony ismeretlen szerzőtől, Keszler főhadbiztos ajándékából származó festményét helyezték. Tőle jobbra és balra Szent István király a koronát, Szent László király pedig a kardját felajánló szobrai a korábbi oltárról kerültek új helyükre. Ez a műalkotás-együttes, a Boldogasszony-kép kivételével, jelenleg az

⁷ Megjegyzendő, hogy a Visita két minaret lebontásáról tudósít

⁸ Gosztynyi Gyula: A barokk Pécs. Pécs, 1942. 12. p.

egyetemi (Lyceum) templom főoltáraként szerepel. A márvány szentélykorlát, hangvetős szószék, gyóntatószékek, az Alajos-kápolna oltára és berendezése szintén 1766-ban készült, de az építkezés 1767-ben még folyamatban volt.⁹

A régi dzsámi külön e célra égetett vékony téglából készült kupolájának belső felületét térhatású architektúra-festéssel látta el egy ismeretlen festő. Kívülről horganylemezekkel fedték, csúcsára Jézus nevének aranyozott sugárkoszorúba foglalt rövidítését (IHS) tűzték.¹⁰

A templom középtere alatt boltozott kriptarendszert létesítettek. Az átalakításokat P. Procopius vezette. A munkáját ért utólagos kritikák figyelmen kívül hagyták a százötven év idegen uralma következtében kialakult korszellem hangulatát, a kereszténység, ezen belül a jezsuita rend felszabadultságában megnyilvánuló célirányos cselekvésvágyat. A hivatali szolgálatot, mint a város egyetlen plébánia-templomában, a jezsuita atyák, a káptalan tagjai közül a püspök által kinevezett plébános vezetése mellett, világi papok és más szerzetesrendiek bevonásával látták el.

Új kegyuraság alatt

A jezsuita rend 1773-ban történt eltörlésekor felvett leltár szerint a templom felszerelés tekintetében jól ellátott volt. A zenés istentiszteletek tanúi azok a leltárban szereplő korábbi vonós és fúvós hangszerek, amelyeket a királynő rendelkezése szerint, újra szerződött zenészekkel ismét használatba kellett venni. A jezsuiták távozása után a lelkészi szolgálatot már rendes segédlelkészek végzik a Gyertyaszentelő Boldogasszony plébánia-templomában. Pécsnek a szabad királyi városok sorába emelésekor a Mária Terézia királynő által kibocsátott szabadalomlevél 8. pontjában, a templomot a kegyurasági joggal egyetemben Pécs város közönségének adományozta.¹¹

A tulajdonosi joggal a fenntartás kötelezettsége is a városra hárult. 1780-ra az elhasználódás jelei mutatkoztak az épületben. A beázásoktól bekövetkezett károk miatt a templom restaurálására hozott határozatot a város tanácsa.

A templom, 1815-ben a vele kapcsolatos gimnázium épületével és az 1781-ben adományozott alaptőkével együtt, a ciszterci rend tulajdonába került. A rend apátjának beleegyezésével a templom a továbbiakban is a plébániai feladatok ellátására szolgált. 1829-ben Szepesy Ignác püspök (1828–38), Pécs város hatósága és a zirci apát megállapodnak arról, hogy a Boldogasszony-templom továbbra is plébánia-templom marad, de a ciszterci rend annak használatához örökös joggal rendelkezik, és hogy a plébániai teendőket a tanulóifjúság templomhasználatával kell egyeztetni.¹²

A historizmus és az eklektika idején

1781-ben a pálosok lélekharangját helyezik a várostemplom tornyába. Ugyanabban az évben új orgonát szereznek be, a régit a Havi Boldogasszony-kápolnának ajándékozzák. Az istentiszteletek tehát a jezsuiták alatt, 1781 előtt is orgonakísérettel

⁹ PPL Canoica Visitatio 1899. 5. p.

¹⁰ A jezsuiták számára külön értelmezése van a rövidítésnek: Jesum Habemus Socium (Jézus a mi társunk), ezért a jezsuita szenteket mellükön ezzel a jellel különböztetik meg.

¹¹ PKL Fasc. 483. Nr. 15.

¹² A pécsi belvárosi templom története. Pécs, 1906. 20. p.

A templom az 1900-es évek elején (Várostörténeti Múzeum)

folytak. Ismét orgonával kapcsolatos adat 1837-ből származik, amikor Focht Ferenc szerződést köt egy orgona építésére, amelyért az őt megillető ötezer forintot a következő év elején felvette.¹³

A templom megromlott korábbi festését Haas Mihály plébános, később szatmári püspök újjátta fel, aki a falakat és a kupolát 1847-ben kifestette. 1848-ban felújította a főoltárt, megaranyoztatta a gyertyatartókat, s kieszközölte, hogy a város új padokat állíttasson. Újabb felújításra került sor 1883-ban, amikor a hívek adományából Mendlik Ágoston apátplébános az egész templomot felújította.¹⁴

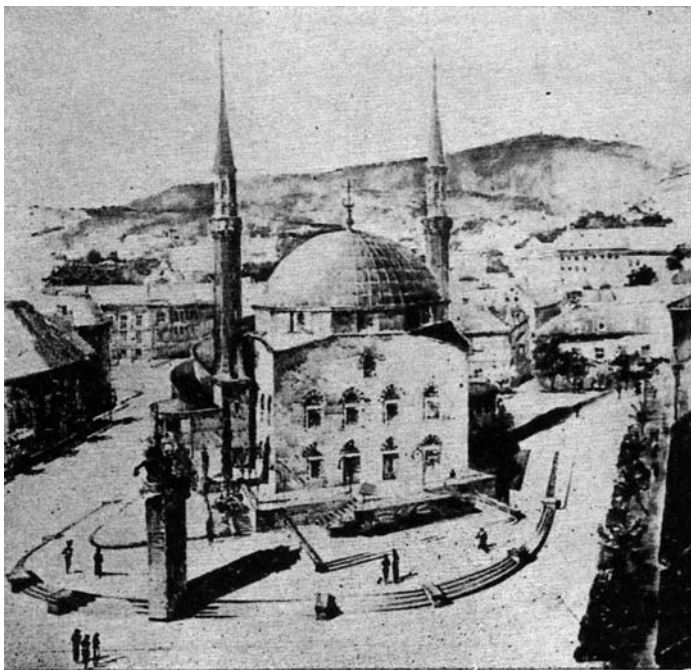
Barokk jellegének megszüntetésével 1858 októberében felmagasítják a toronyt, s ide három régi harang beolvasztott anyagából Rupprecht János pécsi műhelyében négy, egymáshoz hangolt újat öntettek, amelyeket Szent György, Szent Antal, Szent József és a Szeplőtelen fogantatás tiszteletére Girk György püspök (1853–68) áldott meg. A főoltáron a Gyertyaszentelő Boldogasszony festménye állott, a jobb oldali mellékoltagon Istenanya-, balról Loyolai Szent Ignác-kép, a Gonzaga Szent Alajos-kápolnában a szentet ábrázoló festmény volt látható. A templom más helyén is volt egy Szent Alajos-kép, amelyet kegyeletből ifjabb Weber Xavér Ferenc festett 1860-ban.¹⁵

A bejárati előcsarnokot is megfosztják barokk jellegétől, s oromzatára Bartalits Mihály Szent Istvánt és Szent Lászlót megjelenítő homokkő szobraikat állítják. A régi

¹³ Az elkészített orgonát az ahhoz értő hangászok megpróbálták és jónak találták. Fogyt kifizethető. BML tanácsülési jegyzőkönyvek 1838. 146. pont.

¹⁴ PPL Canonica Visitatio 1899. 9. p.

¹⁵ PPL Canonica Visitatio 1899. 10. p.

A Körmendy-féle díjnyertes terv

zsindegyfedésű kupolát 1862-ben cinklemez borítással látják el. 1864-ben a ciszterci rend 1848-49-es forradalom és szabadságharc idején elvesztett régi otthonába újra visszatérhetett, s megkezdte annak átalakítását. Ekkor bontják le a rendházat a templommal összekötő átjárót, s ennek kapcsán cserélik fel a sekrestyét a Szent Alajos-kápolnával. Aidinger János polgármester hivatali idején újabb tatarozási munkálatok folynak. A levett és újra aranyozott kupoladísz gömbjébe a régiek helyett új dokumentumokat helyeznek. Az 1883-ban kezdődő újabb tatarozás alkalmával Graits Endre első ízben festi ki a kupolát.

A 19–20. század fordulóján a szentély 1766–67-ből való nyeregtetejét kupolával cserélték fel, a dzsámi kupoláját pedig aránytalanul felmagasították. Mindkét épületrész tetőszerkezetét 1901-ben vörösrézlapokkal fedték. 1906-ig a külső munkálatok is befejeződtek, amikor a külső és belső vakolatot leverték. Ekkor váltak láthatóvá a szamárhátíves ablakok, amelyeket a 18. században félköríves záródásúvá alakítottak. A belső tér gömbháromszögeiben a sztalaktitokat lefalazták, az észak-nyugati sarkokba Kálmán Ede által tervezett két romantizáló faoltárt állítottak. A belső megújítás folytatásaként az ablakokba üvegfestményeket helyeztek, s bevezették a villanyvilágítást. 1906-ban a templom kifestésével, Magenheim József apátplébános által előírtak szerint, ismét Graits Endrét bízták meg.¹⁶

¹⁶ A festményről és a korbéli sajtóvéleményekről lásd Boros László: Egy elfelejtett pécsi festő = Pécsi Szemle 2005. tavasz 19–20. p.

A templom az 1960-as években

Amint látható, a 19. század barokkellenes műszemlélete a 18. századi alkotások nyomait is igyekezett eltüntetni, s odáig ment, hogy a Boldogasszony-főoltárkép keretéről még a későbarokk rozettákat is eltávolították, helyükre kis keresztekkel illesztettek.¹⁷

A belvárosi egyházközség 1922-ben történt megalakulásától kezdve a templom újabb átépítésének szükségessége napirendi kérdéssé vált. 1935-ben az Egyházművészeti Hivatal, a város képviselői, helyi építészmérnökök által alkotott bizottság előtt Kelemen Andor apátplébános feltárta a templommal kapcsolatos gondjait. Ezek szerint a templom többszöri átépítése, bővítése, tatarozása következtében elvesztette eredetiségét, berendezése meglehetősen kevert stílusú, s a hívők számának gyarapodásával a templom befogadó képessége sem elegendő. A bizottság a nehézségeket valóságnak ítélte, s a tervpályázat előkészítésére Szőnyi Ottót kérte fel. Szőnyi bekövetkezett halála miatt azonban a pályázatot az egyházközség megbízottai állították össze, s annak elnöke 1937 áprilisában kegyúri jóváhagyásra a város polgármesteréhez terjesztette. A pályaműveket a bírálóbizottság díjak odaítélésével jutalmazta, s némi változtatással Körmeny Nándor terveit fogadta el. A föld feletti toldalék-építmények bontását 1939. március 24-én kezdték meg. A műemléki vizsgálatokat is magába foglaló építkezés másfél évig tartott, amikor a jelentéktelenebb munkálatok kivételével, megfelelő ünnepi külsőségek között, 1940. szeptember 8-án

¹⁷ Gosztonyi... i.m. é.n. 44. p.

Belső kép a Dzsámi-rész felől, 1930-as évek (Várostörténeti Múzeum)

Virág Ferenc megyéspüspök szentelte fel és adta át a templomot a nyilvánosságnak. A háborús évek elmúltával végre beteljesedett Körmeny Nándornak a dzsámi eredeti állapotába helyezésének terve. 1955-ben Dercsényi Dezső irányításával, az 1862-ben, majd a századforduló éveiben átalakított kupola alatt rejtőző eredeti héjazatot kiszabadították és rézlemezekkel fedték.¹⁸

A templom napjainkban

A templom ó-részének berendezésében az átépítés óta lényegi változás nem történt. A két szektorba rendezett padok abból a készletből valók, amelyek az Ágoston téri templom padsorait is alkotják, vagyis a székesegyház 19. századi berendezéséből származnak. Az egykori dzsámi tágas terének sarkaiban Palkovics Lajos szobrászművész egy-egy mészkő szobra áll. A Graits-féle kupolafestéstől és a diadalív közepének Jézus bemutatása a templomban c. Gebauer-freskótól eltekintve ebben a templomtérben csak török ornamentika-festés látható. A mihráb, illetve a csegelek sztalaktitjainak díszítőfestése a mohamedán templomokból ismert formakincsnek megfelelő. A régi vakolat eredeti részletein Korán-idézetek töredékei maradtak fenn a 16. századból. A mihráb mélyedésében barokk ízlésű márvány keresztelőmedence áll. Török ízlés szerint készült a főoltár fölött függő, Szarajevóból származó művészi kidolgozású csillár is. Az oltár közelében áll Kele Pál apátplébános gondos jóvoltából védelmet élvező Madonna-kép, amely az

¹⁸ Gosztonyi... i.m. é.n. 52. p.

olaszországi Re faluból származó, Görcsönyben, a templom mellékoltárán álló festménynek a másolata.¹⁹

A diadalív közében, lényegében a dzsáminak az 1766–67-ben a jezsuita átépítés során kibontott észak-nyugati falnyílásában áll a fehér márvánnyal burkolt kettős főoltár, amelynek tabernáculuma az újrész felőli, alacsonyabb oltárasztal felett nyílik. Vörösréz ajtaján fiókait tápláló pelikán-jelkép domborműve látszik. Az újabb templomrész félkörívű terében a padegységek az oltár irányában helyezkednek el. Mögöttük a félkörívű árkádos körüljáróba nyílik az észak-nyugati bejárat. Ettől jobb- és balfelé, stációk freskófestésű szimbolikus jelenetei, a templom többi falfestményét is alkotó Gebauer Ernő művei sorakoznak. E szakaszból nyílnak az altemplomi- és kriptalejáratok, a félkörív végei irányában pedig két-két gyóntatószék foglal helyet. Közöttük egykor egyszerű, fából készült mellékoltárok álltak. Helyükön jelenleg a nyugati oldalon Szent József, a keletin pedig Árpádházi Szent Margit életéből láthatunk epizódokat Gebauer freskótechnikával festett képein. Szent József képi jelenetei előtt áll a Mindenszentek templomából származó keresztelőkút Fonyó Sándor kanonok vésett címerével.

Tovább haladva nyugat felől a sekrestye, átellenben a Boldog Mór-kápolna nyílik. Egyetlen falfelületének közepén a Péter-Pál sírkamra Mária-képének freskómásolatát Gebauer festette a Mária-év emlékére 1942-ben. Itt látható két, restaurálásra érdemes barokk festmény, amelyek közül az egyik Szent Alajost, a másik Vajk keresztelését ábrázolja. Ugyanitt egy elveszettnek hitt Boldog Mór festmény is szerepel Boros Nepomuk Jánostól. Mindkét helyiség félkör alaprajzú. A kápolna félkörívet alkotó ablaksorának színes üvegeit Ligeti Miklós, a sekrestyebelieket Árkayné Sztehló Lili festette 1943-ban.

Gebauer két nagyméretű freskója a főoltártól jobbra, illetve balra terjedő falfelületen helyezkedik el. Mindkettő a várossal kapcsolatos, az 1940-es évekből való eseményeket idézi fel. A főoltártól keletre eső, az 1943. évi nagyszabású körmenet emlékét őrzi, amikor Pécs város a háború pusztítása ellen kérte Jézus Szíve oltalmát. A kompozíció főalakja a várost oltalmazó Krisztus. Széttárt karjai az itt megjelenített Szentháromság-oszlop, illetve a belvárosi templom felé irányulnak. Köpenye védelme alatt a város akkori vezetőinek portrészerű húséggel ábrázolt alakjai, polgárok, szerzetesek állnak. A freskó alatt márványtábla örökítette meg a város polgármesterének, Esztergár Lajosnak ez alkalomból, 1943. június 6-án mondott felajánló imáját. Az ó-részbe szolgáló, egykori számárhátíves ablakból alakított átjáró mellett áll a Jézus Szíve-oltár, Palkovics Lajos fehér márványból faragott Jézus-szobrával.

Az ellenkező oldal falfelületét a város és az egyházmegye 1945-ben történt Szűz Mária oltalmába ajánlásának kompozíciója foglalja el. Az ellenkező oldal Krisztushoz arányított Szűz Mária alakja oltalmazó köpenye alá fogadja Pécs városát és az egyházmegyét. Pécszet a székesegyház, Baranya megyét a gyűdi, Tolna megyét pedig a szekszárdi templom jelképi ábrázolásával jelenítette meg a festő. A kompozíció további szereplői apácarendek, leányok térdelő, illetve zászlóval vonuló csoportja.

A freskót értelmező-kiegészítő márványtábla szövege Virág Ferenc püspök felajánló imáját is tartalmazza, amelyet 1945 március 25-én e templomban mondott

¹⁹ A festmény történetét megírta Dénes Gizella: Görcsöny ékessége. Budapest, 1972.

A mihráb

a Mária Szíve Társulat százéves jubileumán. Az ellenkező oldalival meg egyező átjáró mellett a Mária Szíve-oltáron szintén Palkovics-szobor, Szűz Mária zárt komponálású alakja áll. A talapzat felirata szerint a szobrot Kelemen Andor apátplébános emlékére állították.

Gebauer freskói borítják a karzat falfelületeit is. A keleti oldal árkádjai mögött a nándorfehérvári győztes csata utáni hálaadás jelenetében Kapisztrán Szent János és Hunyadi János térdelő alakja körül a győztes sereg katonái tömörülnek. A festő nyilván számolt a fényviszonyokkal. A freskó megvilágítása természetes fény által történik, amely az emeleti körárkád üvegkorongokból készült mennyezetről árad a festett falfelületre.

Ez a technikai megoldás juttatja érvényre a szemközti oldal freskójának, a korona felajánlás jelenetének látványát és színeit is. A 18–19. század többnyire háromalakos felajánlás-témáitól eltérően, Gebauer Ernő tömegábrázolássá bővítette a jelenetet, mintegy nyomtémat adva a szent király felajánlási kérelmének. A kompozíció jobbszélén az egyház képviselőjében a székesegyház, és Pécs második püspöke, Boldog Mór is megjelenik, s ezzel a festő helyi vonatkozással is kiegészítette a felajánlás jelenetét.

Ezen az oldalon, az 1940-es években még a karzat oszlopközében, jelenleg a karzat dél-keleti végében kapott helyet a három manuális Angster-orgona játszóasztala. A templom első, 30 változatú Angster-féle orgonáját 1886-ban építette a gyár. 1930-ban 35 változatúra bővítették, majd a templom átépítése után, 1941-ben újabb bővítés

után, vezérlését villamosítva, az immár 44 változatú orgona nyílt sípsorát az új templomrészbe, jelenlegi helyére telepítették.²⁰

A Szent Bertalan harangtorony

Az 1939–40. évi átépítés lehetőséget nyújtott a Szent Bertalan templom alapjainak feltárására. Gosztonyi Gyula a barokk kori épületrészek elbontása alkalmával a másodlagosan beépített faragott kövek nagy számát vehette vizsgálat alá. Az előtűnő alaprajzi részletek és a kövek formai kialakítása alapján következtetéseket vonhatott le a középkori templom építési szakaszainak idejére, s az épület koronkénti formai megjelenésére. A feltárás helyén megállapíthatók voltak a római kori sírokra épült 13., 14. és 15. század végi építkezések szakaszai. Bizonyossá vált, hogy a 14. század végén tornya is volt a háromhajós templomnak.

Körmendi Nándor díjazott pályaművének tervei szerint az új épületrésszel bővített dzsámihoz két minaret is tartozott volna, a háborús körülmények azonban az építkezést lehetetlenné tették. A mai belvárosi templom tehát lényegében befejezetlen maradt. A minaretek emelése tárgyában a későbbi műemlékvédelmi szempontok az egy minaret mellett foglaltak állást, majd végül a díszletszerűség látszatának elkerülésére az épület torony nélküli, és költségráfordítást nem igénylő állapotát tartották megfelelőnek.

A toronyállítást gondolatát Kele Pál apátplébános vetette fel. Kezdeményezése, ügybuzgalma eredményeként jött létre egy olyan korszerű építmény, amely sem az épület összképét, sem pedig a városképi szempontokat nem zavarja. Az egykori Szent Bertalan templom szentélyalapjainak felmagasításával a tervet megalkotó Bachmann Zoltán, Bachmann Bálint, Hutter Ákos és Rétfalvi Donát építésszek a PTE műszaki karának közös munkájával idézték fel a pécsi múlt egy jelentős épületének emlékét.

Igaz, nem a középkori torony helyén, hanem a szentélyt jelölő alapfal-imitáció terében áll a három harangot tartó, acélcsövekből szerkesztett teleszkóprendszerű építmény, amely öt tonna nyomatekű hidraulika segítségével képes toronnyá emelkedni a harangszó időtartamára. A torony tövében áll Rétfalvi Sándor Szent Bertalan szobra. A gonoszt jelképező kígyó testén taposó alakja fél karján tartott lenyúzott bőrével, a mögötte emelkedő kereszttel emlékeztet a keresztény eszméért elszenvedett vértanúságára.²¹

A különleges torony a legújabb kor adaléka a locus sacer, a megszentelt hely történetének. Harangjai hallatán jusson eszébe minden arra járónak a város történetét századokon át szemlélő és elszenvető, egykor itt élt emberek, s az itt állott szent épületek köveinek sorsa, mint ahogy e harangok minden délben felszálló hangja emlékezteti a közelben lovon ülő Hunyadi Jánost is fényes nándorfehérvári győzelmére.

²⁰ Angster József: Angster. A pécsi orgonagyár és a család története. Pécs, 1993. 181. p.

²¹ Szent Bertalan Jézus tanítványai közé tartozott, aki Indiában, Örményországban térített. Barbár ellenfelei Kr. u. 70-ben elevenen megnyúzták, keresztre feszítették, és Astyiages király parancsára le is fejezték. A tímárok, cserzővargák, általában bírral dolgozók védőszentje.

A MECSEKI GÖMBKŐSZENEK ÉS KELETKEZÉSÜK ELMÉLETE

A gömbkőszenek előfordulása

Gömbkőszeneket, vagy egyszerűen gömbszeneket (Kugelkohle) Magyarországon kizárólag a mecseki szénmedencében, főleg Vasasbánya üzem területén lehetett nagy mennyiségben találni.¹ Ma már nem hozzáférhető kuriózum. Európában és a világ más pontjain is csak kevés helyen található.

A Mecsek hegység geológiai felépítéséről, sokan és sokat írtak már, így attól most eltekintünk. Csak annyit, hogy a Pécs-komlói szénmedence a mecseki alsó liász kőszéntelepes csoport tagja. A telepeket számos vető szabdalja kisebb, nagyobb mértékben, majd az egykori Vasasbánya területén megjelennek a vulkanikus tevékenység nyomai. A felszínen kiömlésbeli kőzet formájában a kövestetői fonolit, majd a komlói andezit. Ezekon kívül a vasasi területen igen gyakori a rétegsorban a benyomulások magmatikus eredetű telérek, aminek szakmai elnevezése: trachidolerit. Ezek a kisebb ellenállás felé, főleg a széntelepek mentén tudtak benyomulni, de ritkábban előfordulnak harántirányban, vetők mentén is.

A gömbkőszeneket a szénterelés során különböző telepekben és teleprészekben – látszólag véletlen – eloszlásában lehetett megtalálni. A fejtést végző bányászok egyszerűen „gömbszén” névvel illették a fenti szakmai elnevezés mellett. Keletkezésére a bányászok és a geológusok számtalan magyarázatot találtak. A bányászok, mint állati maradványként, vagy fa gallicsomójaként tekintettek rá. Megjelenési nagysága és formája rendkívül változatosnak mutatkozott. Magas kalóriatartalmát a szakemberek is lemérték (de lényegében a környezetével azonos tulajdonságúnak minősítették). A bányászok is szívesen vitték haza, mert rendkívüli égéshője közismert lett.

A bányáknál néha engedélyezték a szénjárandóság (porciószén) műszakon kívüli válogatását a magas hamutartalom elkerülése érdekében. Ilyenkor előszere-ttel gyűjtöttek gömbszén. Legendák szóltak arról, hogy az óvatlanabbak elégették a kályhájukat is, ha azt tüzelés közben gömbszénnel tömték tele.

A gömbkőszén keletkezése

A geológiai szakirodalom is megosztott keletkezését illetően. Korábban egyesek tőzeggörgetegként írták le. A későbbi szakértői vélemények inkább a hegyképző erőkkal, mozgásokkal magyarázták kialakulásukat.² Nézetünk szerint ez a vulkánossággal ill. ennek érintőleges hő (kontakt) hatásával függ össze. A vulkáni kőzettelérek a széntelep mellett közvetlen a telepeket elköszösítették. Ter-

¹ Vadász Elemér: Kőszénföldtani tanulmányok. Budapest, 1940. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt. Pécssett. 33–35. p.

² Vadász... im. 1940. 34. p.; Némédi Varga Zoltán: A mecseki gömbkőszén keletkezése az orogén mozgások kapcsolatában = A mecseki szénbányászat 200 éves. 1982. Vállalati sokszorosítású kiadvány.

Bazalttorgonák. Jiří Kaurimsky: Ásványok és kőzetek képes enciklopédiája. Bp. 1993.

mészetes kocsz keletkezett. Ezek hatszöges oszlopok formájában a telep és a telér síkjára merőlegesen helyezkednek el. Ugyanez a jelenség figyelhető meg a bazalttorgonák kialakulásakor is.

Ha a széntelep nem közvetlenül a telérkőzettel érintkezik, akkor ott a természetes kocszhoz hasonlóan a kihülés következtében tengelyirányban elszakadotak és az elválások mentén gömbszenek keletkeztek. A gömbszenek formája, orientáltsága ezen elválások között már nem rendezett. A gömbszenek csak ritkán gömb alakúak, vannak szögletes (többnyire hatszög) és megnyúlt alakúak, és félkész állapotúak is. A telér közelében, de azzal már nem érintkezve apró de sok gömbszenet találtam. Távolabb egyre kevesebbet, de nagyobb méretűeket. Ezek nagysága a tyúktojástól a gyermekfej nagyságig, (kb. 20 cm átmérőig) terjedtek. Kevés nagyobb méretű is van. A gömbszén tehát nem más, mint kihülési jelenség eredménye. Lényegében átalakult kőzetnek tekinthető.

Hasonlóan a somoskői, vagy a dunántúli bazaltoszlopokhoz, amelyek nem bezárt környezetben, természetes kocszhoz hasonlítanak. Korábbi cikkek szerzői a természetes kocsz jelenlétét a gömbszén közelében meg sem említik.

A vulkáni telérekkel hol összefüggésbe hozzák, hol teljesen elvetik.⁴³ Azt is ritkán említik, hogy a gömbkőszének Vasasbányán fordulnak elő a legnagyobb mennyiségben. A vasasi szén a legjobb minőségű és a legjobban kocszolható a mecseki

³ Szadeczky-Kardoss Elemér: Szénkőzetan. Akadémiai Kiadó, Bp. 1952.; Horvai Ádám: A vasasi gömbkőszén = Bányászati, Kohászati Lapok, 1957. 1. sz.

A gömbszenek rétegtani elhelyezkedése a vulkáni telérközettől távolodva

szenek közül. A gömbszén, ha tektonika, vagy telep közeli elcsúszás eredménye volna, akkor hengeres, vagy kónuszos formában találnánk meg, és hossz tengelye párhuzamos lenne az elmozdulás síkjával, esetleg gömbhéjasan rétegzett volna.

A gömbszén eredeti helyén széttörve, teljesen megegyezik környezetével. Tehát nem gyúrt, vagy rétegzett, ami a tektonikára utalna. (Saját gyűjteményemben van még néhány példány, sajnos sok szétesett, de mindegyikből van még.) Összeállítottam egy átlagos keresztvágat-szelvény részletet a vasasi bányamezőből, feltüntetve rajta a gömbszenek helyzetét. A különböző kifejlődésű gömbszenekről és formákról külön-külön is fényképet mellékelek. Tizennyolc évig tanulmányoztam eredeti helyén a vasasi gömbszeneket. A legtektonizáltabb (tört, gyúrt)

Vulkáni telérkőzet

Természetes koks

Szögletes formájú gömbszén

Réteglapokból álló gömbszén

Kerek formájú gömbszén

terület Pécsbánya déli bányamezőben van, ennek ellenére a pécsbányai bányamezőben egyetlen gömbszén sincs, csak valahol Rucker-akna környékén jelenik meg, ahol az eruptív kőzetbenyomulások is jelentkeznek. Vasasbányán tetőzik, a komlói üzemekben már lényegesen kevesebb található.

Szovjet kutatók jártak az 1980-as évek közepén Vasasbányán a gömbszén tanulmányozni. Elmondták, hogy szerintük valamilyen tektonikai mozgás hozhatta létre. Jártak Peruban, Franciaországban és a világ más pontjain, ahol szintén van gömbszén. Megkérdeztem találtak-e gömbszén olyan helyen, ahol nem volt eruptív kőzet a közelben. Azt mondták a vizsgált helyeken mindenütt előfordult eruptív kőzet az előfordulás közelében. Ez, úgy vélem, elképzelésemet látszik igazolni.

Összefoglalás

A gömbszének képződése tehát nem tektonikai eredetű. Bármilyen mozgás a mellékkőzetekben vagy magában a széntelepben is látható lenne. Mikro-méretű mozgások és repedések a kihűlés következtében a széntelepben jelen vannak. Valójában a gömbszén-képződés a krétakori vulkánosság hatására benyomult telérek megjelenésével kezdődött, kihűlési jelenség következményeként. Vasason a benyomult vulkáni telérek kőzetektől messze eső telepekben gömbszén egyáltalán nincs. Vasason és Komlón is a gömbkőszén a szenes rétegsor alján elhelyezkedő „fekütelepekre” jellemző. Ide tudott a vulkanikus kőzet a legkönnyebben benyomulni.

BAIERSDORF KRISTÓF

A jánosi Engel családról. Adatok és kérdőjelek, I. rész A CSALÁDALAPÍTÓ, JÁNOSI ENGEL ADOLF

Családkutatói hobbi-tevékenységem keretében egy távolabbi, felmenő rokonmról, erdősi Baiersdorf Ernáról számomra ismeretlen információkat találtam az interneten. Ernáról való tudásom ez ideig nagyjából annyiból állott, hogy nagyszüleim nemzedékéhez tartozott, és hogy családunknak valamikor az erdélyi havasokban, a Surján hegységéből eredő Sebes folyó völgyében található nyaraló panziója órára volt Ernalaknak elnevezve. Az újonnan talált ismeretek a Tolnai, illetve a Révai Lexikonból származnak, és arról értesítenek, hogy Erna neves festő- és szobrászművész volt, meg hogy egy számomra addig ismeretlen nevű jánosi Engel Róbertnek volt a felesége.¹ Tovább kutatva kiderült, hogy a jánosi Engel család pécsi eredetű, valamint, hogy Erna, aki Bécsben született, ott és Budapesten tanult, házassága után évtizedekig Pécsen élt és alkotott. Megtudtam, hogy a jánosi Engel család fontos szerepet játszott Pécs, Baranya vármegye és Magyarország történetében, továbbá, hogy több nemzedék tevékenysége alapján a több változatban – jánosi Engel, Engel von Janosi, Engel de Janosi, Engel-Janosi, von Engel stb. – használt családnév nemcsak Magyarországon, hanem határain túl is, európai és világviszonylatban is figyelemreméltó ismertségnek és hírnek örvend. Nevezetessége elsősorban Pécs és környéke, illetve az ország 19. századi és 20. század eleji gazdasági és ipari fejlődésében játszott szerepén alapszik. Ugyanakkor azonban nagy jelentőségűnek számítható az időközben szinte teljesen feledésbe merült, a közélet és a kultúra terén játszott sokrétű és nagy befolyású szerepe, műpártoló, illetve több családtag alkotói tevékenysége: a család második és további nemzedékeinek egyes tagjai jeles irodalmárként, tudósként vagy a zene és más művészeti ágak terén szereztek nemzetközi elismerést és hírnevet. Feltűnő, hogy az e tereken való tevékenységüket – melyekről saját kiadványaik és rájuk vonatkozó ismertetések alapján nem nehéz részletesebb tájékoztatásokat találni – sok esetben ipari-gazdasági tevékenységükkel párhuzamosan folytatták.

Különös érdeklődésemhez a jánosi Engel család iránt többek között az is hozzájárult, hogy története, főleg első fázisaiban, nagyon hasonlít a mi családunk, az erdősi Baiersdorf család történetéhez, részben szinte azonos azzal. Mindkét család „alapítója” egyszerű sorból származó, az 1820-as években született magyar zsidó volt. Akik a 19. sz. második felében, mégpedig ugyanazon iparágban, a

¹ Alfredo Bauer regénye az Erdősi Baiersdorf család történetéről szól. A regény írója, a nemességet kapott Baiersdorf Adolf (1824–1893) dédunokája Bécsben született 1924-ben, 1939-ben családjával Argentínába menekült, orvos, publicista és író lett. Az öt kötetes „eposz”-ban a valódi neveket használja, a cselekmény azonban „regényesített”. Az első két kötet főszereplője Adolf Baiersdorf, a második és további kötetekben Erna is megjelenik. Adolf Henrik dédnagyapámnak (1836–1907) volt 12 évvel idősebb fivére. Bauer, Alfredo: Roman einer Wiener Bürgerfamilie Bd. 1: 1848, Bd. 2: Verlorene Hoffnung. Verlag der Nationen, Berlin (O), 1985.

faipar és fakereskedés terén, birodalmi szintű nagyvállalatot létesítettek. Engel Adolf, a főleg Baranya vármegyében, ill. Magyarország déli részeiben működő „Engel Adolf”, későbbiekben „Engel Adolf és Fiai” nevű céget, Baidersdorf Adolf meg az ország egész területére kiterjedő aktivitású, bécsi és budapesti székhelyű „Baidersdorf & Biach” céget. A munkavállalók tízezreit foglalkoztató vállalatok jelentős módon járultak hozzá az ország és a birodalom ipari-gazdasági fejlődéséhez, amiért mindkét nagyvállalat alapítója az 1880-as években magyar nemesi rangot és nemesi predikátumot kapott. Apáikhoz hasonlóan, mindkét család második nemzedékbeli férfitagjai szintén kiérdemelték a magas állami kitüntetések, királyi és császári udvari tanácsosi címekben részesültek. (Hogy mindkét „családalapító” polgári utóneve Adolf volt, csak fokozza a családtörténeti párhuzamok érdekességét.) Lényeges különbség a két család történetében, hogy Engeléék a 19. sz. vége fele szénbányászattal kezdtek foglalkozni, megalapítva a mecsekkomlói szénbányászatot, illetve, hogy az Engel nagyvállalat nagyobbra és erősebbre nőtt és a 2. világháborút követő évekig létezhetett, míg a „Baidersdorf & Biach” nagyvállalat az 1. világháborút és az osztrák-magyar birodalom ezt követő bukását csupán pár évig élte túl és megszűnt.

A továbbiakban a jánosi Engel családról és ennek kiemelkedő tagjairól lesz szó, akiknek nevei és említésre méltó érdemei – főleg a széles közönség és a fiatalabb nemzedék számára – többé-kevésbé feledésbe merültek, illetve akiknek valóságos képét az elmúlt, több évtizedig tartó, váltakozó uralkodó világnézetek, ideológiák, félrevezetések periódusaiban meg nem érdemelt módon eltorzították, félremagyarázták. Az ismeretek másodlagos forrásokból származnak. Eredeti okmányok tanulmányozása és feldolgozása fiatalabb és szakképzett emberekre, történészekre, szociológusokra, szépirodalmárookra, muzeológusokra, művészekre, filmkészítőkre stb. vár, akiknek ehhez bőséges, érdekes és hálás anyag áll rendelkezésre!²

Jánosi Engel Adolf (Pécs, 1820. február 6. – Bécs, 1903. január 10.)

Az alapító jánosi Engel Adolf személyével, főleg életrajzi adatainak reprodukálásával nem fogunk részletesebben foglalkozni, hiszen órára, újabb időkben is, viszonylag számos adat jelent meg. Alig léteznek ellenben ismeretek a nem kevésbé jelentős utódokról, családjának többi tagjáról. Célszerűbbnek vélem ezért, fontosabb források bemutatásával és azokból merített idézetek közlésével az egész jánosi Engel család történelmileg érdekes szerepéről és jelentőségéről egy lehetőleg átfogó képet adni.

Vörös Andrea alapos forrásmutatót és részletes bibliográfiát tartalmazó, 1996-ban közölt tanulmányával kezdeném a bemutatást, amely tudományos for-

² Köszönettel tartozom a jánosi Engel családhoz tartozó Stein Anna Máriának és Engel de Janosi Péternek, kiktől sok értékes adatot és tippet kaptam! Schweitzer Gábor rengeteg, nagyon fontos bibliográfiával, gyakorlati tanáccsal és bátorító barátsággal látott el! Vörös Andreának elsősorban köszönöm, hogy olyan komoly és értékes munkát készített egyetemista diák korában! Másodsorban, gyakorlati segítségéért és tanácsaiért a dolgozatom végső „simításainál”! Utolsó „percekben” kaptam egy pár igen fontos adatot dr. Leopold Kühschelm osztrák Jánosi-Engel szakértőtől! Hálás köszönet mindnyájuknak!

mában ismerteti és elemzi az Engel Adolf és fiai cég történetét.³ A dolgozat bevezető része a cég és a család magalakulásának történelmi háttérét, az alapozás korszakának gazdasági, társadalmi és politikai jellegzetességeit mutatja be.⁴

Érdemei elismerése jeléül Pécs városa utcát is nevezett el 1910-ben Engel Adolfról. A későbbiek folyamán azonban, a nevet elvették tőle, és 1958-ban az Engel Adolf utca Goldmark Károly zeneszerző nevét kapta. Ki tudja miért? – kérdi ezt illetően a szerző. A rendszerváltás után semmiféle tárgyilagos kritérium nem szólhatott az eredeti név visszaadása ellen!⁵

Krisztián Béla a közelmúltban több cikket publikált, előadásokat tartott jánosi Engel Adolfról. Tevékenységével nagymértékben hozzájárult a jánosi Engel név „rehabilitációjához”. Jól sikerült, hangzatos fogalmazásokban jellemzi Engel személyét és szerepét. Rámutat arra, hogy mennyi tiszteletnek örvend még ma is a bányászok körében. A rendszerváltás után, 1991-ben Komlón, a Városház téren, a múzeum előtt állították fel Apáti Abt Sándornak, a Zsolnay gyár művészenek jánosi Engel Adolf, a komlói művek megteremtőjének 20. sz. elején készült bronz mellszobrát, melyet a diktatúrák idején távolítottak el. A pécsi múzeumba került jánosi Engel Róbert feleségének, Stein Rózsa ajándékaként, Engelné Baiersdorf Erna szobrászművész bronzbűszkje. „A mecseki szénbányászat hagyományosan a Bányásznapi és a Borbála nap alkalmával emlékezik meg a komlói, ezzel a mecseki szénbányászat egyik kiváló alapítójáról.”⁶ (Tudjuk, hogy az évente megismétlődő Bányász, ill. Borbála nap ünnepeinek egyik rituális programja az Adolf-szobor megkoszorúzása.) De egy kritikus megjegyzést is kell tennünk Krisztián Béla írásaihoz, és pedig az Adolf utódaival foglalkozó kijelentéseivel kapcsolatosan, melyek sajnos hiányosak és homályosak, azon felül hamis következtetésekhez is adhatnak alkalmat. „Pécsi utódai néhány sikeres vállalkozás mellett koruk kritikáját is elnyerték. Családjá már csak részben folytatta a gazdasági tevékenységet, többen a tengeren túlra kerültek sikeres életpályát befutva, öregbítve jánosi Engel életművét.” – írja, de egyáltalán nem érthető, mit is akar a „koruk kritikája” kifejezéssel kimondani, és egyáltalán nem érthető, miért nem nevezi néven a valódi fő okokat, amiért a család Pécsről elkerült.

Friedrich Engel-Janosi, Engel Adolf unokája és világhírű történész: „... aber ein stolzer Bettler” című önéletrajza első fejezetében foglalkozik családjá történetével. Egyéni emlékei és benyomásai mellett, hosszú részleteket idéz és kommentál

³ Vörös Andrea: Adalékok az Engel Adolf és fiai cég történetéhez = Tanulmányok Pécs Történetéből 2–3. Vonyó József (szerk.). Pécs Története Alapítvány, Pécs, 1996. 275–283. p. Tudtommal ez a dolgozat az első és eddig egyetlen a jánosi Engel vállalattal és családdal (mint főtéma) foglalkozó tudományos munka. Egyéb ilyen szerű irodalmi források hiányában, a következőkben nagyrészt szépirodalmi, önéletrajzi, ill. publicisztikai forrásokra kell, hogy támaszkodjak.

⁴ Vörös... i. m. 1996. 275–276. p.

⁵ Szirtes Gábor: Jánosi Engel Adolf. Zsibárusból lett nagyvállalkozó = Pécsi Szemle, 1998. ősz-tél. 85–90. p.; Szirtes Gábor: Pécsi panteon. Portrék a millennium korából. Pannonia Könyvek. Pécs, 1998. 52. p.

⁶ Krisztián Béla: Száz éve halt meg Jánosi Engel Adolf, a Mecsek komlói szénbányászatának megalapozója = Honismeret, XXXI., 2003/5. Krisztián Béla: Száz éve halt meg a mecseki-komlói szénbányászat megalapozója, Jánosi Engel Adolf (1820–1903) = Bányászati és Kohászati Lapok, 2003, 136/5.

jánosi Engel Adolf önéletrajzából is. Bizonyára ez a könyv az egyedüli okmány, amelyben Adolf életének utolsó éveiről és haláláról kapunk tájékoztatást.⁷

Igen fontos irodalmi források a Lenkei Lajos és Henrik, 1922-ben, illetve 1930-ban megjelent tanulmányai, akik Engel Adolf fiatalabb pécsi kortársai voltak, és személyesen is emlékeztek még rá. Lenkei Lajos írásában többek között azt a szembeötlő megállapítást találjuk, hogy Pécs lakossága nem tudta Engel Adolf szerepét és érdemeit Adolf élete folyamán kellően felismerni és értékelni. Ez a következtetés az idős, és már alig halló pátriárka Pécsről való végleges eltávozásáról szóló részben kerül kifejezésre: „Kisvárosi kellemetlenségek, önzetlen működésének félreismerése arra bírta egy szép napon Engel Adolfot, hogy istenhozzadot mondvá Pécsnek, Bécsbe költözzön. [...] A cég alapítója olyan keserű érzéssel távozott el Pécsről, hogy az ő imádott városába, melynek fellendüléséért oly sokat tett, mint kívülre csak kevesen, soha vissza nem tért, sőt, az őt jóval később a halálba követett feleségével együtt egyik bécsi temetőben kívánt megpihenni is, de szelleme itt él közöttünk most már csak unokáiban.”⁸ Lenkei Henrik 1930-ban, Engel Adolf 110 éves születésnapján alkalmával írt komoly és szép szövegéből a továbbiak során fogunk több idézettel megismerni.⁹

Érdemesnek találom, a Rott József írótól származó, következő mondatok idézését is: „múltunkhoz kötő ellentmondásos, zaklatott viszonyunk egyik elgondolkodtató példája a komlói bányaalapító, jánosi Engel Adolf sorsa és 1991-es rehabilitációja. A gazdasági és szociális érzékenysége kora elismert személyiségévé tette a fakeskedő, uszoda-, gőzfürdő- és iskolaépítő, tárnanyító, kilencgyermekes családapát. Vállalkozásai virágzása idején húszezer embert foglalkoztatott. 18[86]-ban a közgazdasági erényei elismerésül I. Ferenc József nemessé tette. 1903-ban, halálát követően a feleségéről elnevezett Anna-akna előbb részvénytársasági, majd állami kézbe került. Ekkor kezdődik el Engel Adolf második, küzdelmes »szoborélete«. Az állami iskola kertjében felállított mellszobrot 1919-ben ledöntötték, 1920-ban visszaállították, 1944-ben ismét ledöntötték. 1945-ben visszahelyezték a talapzatra, ám egy 1950-es kormánybiztosi rendelet már a beolvasztását rendelte el. A Kosuth-bánya munkásai rejtették el, ahogy azt D. Szabó Lajos közreadja a »Híres emberek emléke Komlón« című kiadványban. A regényes befejezés után, 1954-től a helyi múzeumban porosodott, majd 1991-ben, a Múzeum-kertben ismét napfényt látott.”¹⁰ Az idézethez, pontosabban: az abban található rehabilitáció kifejezéshez, indokoltnak találom egy pár gondolatot hozzáfűzni.

⁷ Engel–Janosi, Friedrich: ... aber ein stolzer Bettler - Erinnerungen aus einer verlorenen Generation. Verlag Styria, Graz, Wien, 1974. Lásd a jánosi Engel Frigyesről szóló fejezetet.

⁸ Lenkei Lajos: Negyven év Pécs életéből. Egy pécsi újságíró visszaemlékezései. Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Rt., Pécs, 1922. 183–184. p.

⁹ Lenkei Henrik: A jánosi Engel-család. Jánosi Engel Adolf születésének 110-ik évfordulója alkalmából = Múlt és Jövő, 1930 február, 62–68. p.; A nyomtatvány első oldalán a következő lábjegyzet található: „*A jánosi Engel-család igazi megalapítója Engel Adolf Pécsen 1820 február 6-án született, s így születésének századik évfordulója 1920 február 6-ára esett. Mivel azonban Pécs, a család törzsfészke, tíz évvel ezelőtt megszállás alatt volt, csak most eleveníthetjük meg a kitűnő ember emlékét Lenkei Henriknek, a kiváló költőnek e kultúrtörténeti értékű tanulmányával.”

¹⁰ Rott József: Kelet-mecseki szellemidézés = Magyar Nemzet, 2000, szept. 9.

Az említett „rehabilitáció”, amely alatt egy korszerű és tudományos felbecsülés, annak gyakorlati tekintetbe vétele és hathatós alkalmazása érthető, ez ideig majdnem kizárólag a komlói szénbányászat megalapítására, és kizárólagosan Engel Adolf személyére vonatkozóan indult némileg meg.¹¹ Az Engel család törtériájának és társadalmi szerepének tudományos újraértékelése, és történelemileg korrekt besorozása, megyei és országos viszonylatban, de elsősorban Pécsset, indokoltnak és különböző szempontból, szükségesnek és aktuálisnak tűnik, mindenekelőtt Pécs Európa Kulturális fővárosa 2010 tekintetében. Ezzel szoros összefüggésben elengedhetetlen, az összes mérvadó családtag szerepének és hozzájárulásának az elemzése és értékelése. Egy ilyen munkának az alapjait rakta le Vörös Andrea.

Schweitzer József: A Pécsi Izraelita Hitközség Története c. monográfiájában és az Engel családnak a Pécsi Zsidó Hitközségen belüli szerepéről olvashatunk.¹² Értékes kiegészítő adatokat találunk ezekhez Schweitzer Gábornál is.¹³

Egy érdekes és igényes munka, Leonhard Kühschelm időskori magiszteri diplomadolgozata, melyet a Bécsi Egyetem Filozófiai Fakultása keretében védett meg 2004-ben. A dolgozat Engel Adolf önéletrajzán és Engel-Jánosi Frigyes, volt tanára életrajzi könyvéen alapszik, amelyeket gazdag helyszíni kutatásokból származó adatokkal vet össze.¹⁴

Végül jánosi Engel Adolf 1887-ben írt és kizárólag a család számára nyomtatásban kiadott „Aus meinem Leben” című önéletrajzát említjük meg. A német szöveg, amely a többé-kevésbé összes eddigi Engelre vonatkozó írásnak szolgált alapjául, a reá vonatkozó értéke mellett, egy főleg Pécs számára rendkívül érdekes, kort és társadalmat ábrázoló „oral history” dokumentum.¹⁵

¹¹ Paradox módon, az a helység, ahol jelenleg jánosi Engel Adolf és családja emlékét elismeréssel és tisztelettel őrzik és ápolják, nem Pécs, „a család törzsfészke”, életműve oroszlánrészének színhelye és fő hasznélvezője, hanem a hálás Komló. Jellemző és dicséretre méltó bizonyítékai Komló és lakossága hozzáállásának a kalandos múltú Adolf-szobor története, a város múzeumában őrzött és kiállított tárgyak és okmányok, az Engel Adolf nevét viselő Komlói Bányászati Gyűjtemény, a környéken található, nevét viselő, több földrajzi hely és látványosság, továbbá helytörténeti írások, és még egy komlói anekdotagyűjtemény is létezik, egy egész fejezet Engel Adolfról szóló anekdotával.

¹² Schweitzer József: A Pécsi Izraelita Hitközség Története. A Magyarországi Zsidó Hitközségek Monográfiái 1. A Magyar Izraeliták Országos Képviseletének Kiadása, Bp., 1966.

¹³ Schweitzer Gábor: Hitközségi elit – városi elit. Adalékok a pécsi zsidóság két világháború közötti történetéhez = Emlékezz! Emlékkönyv a pécsi zsidóság deportálásának 50. évfordulójára. Pécsi hitközség – Jelenkor Kiadó, Pécs, 1994.; Schweitzer Gábor: Adók és adózók – adományok és adományozók. (A pécsi hitközség virilisei és új alapszabályai.) = Széfer József: Prof. Dr. Schweitzer József tiszteletére. Zsengellér József (szerk.): Open Art Bp., 2002.

¹⁴ Kühschelm, Leonhard: Die Engels – die Anfänge einer jüdischen Familie in Ungarn (Az Engelék – egy zsidó család kezdetei Magyarországon.) Diplomarbeit zur Erlangung des Magistergrades der Philosophie aus der Studienrichtung Judaistik – eingereicht an der Universität, Wien. 2004. A szerzőtől származó értesülésém szerint, a dolgozat több másolata Pécsset, ill. Komlón is található. (Egyetem, Hitközség, komlói múzeum.)

¹⁵ Adolf Engel de Jánosi: Aus meinem Leben. Nyomtatott magánkiadás kizárólag családi használatra, (1887). Eredeti a különböző leszármazott családtagok tulajdonban található; CD-R másolatok: Komlói Városi Múzeum; Pécs Története Alapítvány (Vonyó József); Pro Pannonia Kiadó Pécs (Szirtes Gábor); a cikk szerzőjénél. A cikk szövegében található magyarnyelvű idézetek a cikkszerző fordításai.

Az utódokról

Jánosi Engel Adolf felesége Justus Anna / Nina (Tevel, 1824 – Bécs, 1914. június. 28.), akivel 1843-ban házasodott össze. Kilenc gyermekükről tudunk, akik közül az elsőszülött, Lajos, 19. életévében elhunyt

Lajos	(1845–1862)	Stein ?	(? –?)
Helén	(? –1887)	Justus Rózsa	(? –1890)
József	(1851–1939)	Löwy Gabriella	(? –1940)
Sándor	(1852–1940)	Löwy (Lóránt) Lipót	(? –1922)
Berta	(? –1934)	Maróthi Fürst Lenke	(1866–1938)
Gyula	(1857–1934)	Klinger Mária	(1870–1975?)
Mór	(1858–1924)	Stern Mór	(? –1913)
Lujza	(1865–1947)	May Jakab	(1853–1919)
Marianna	(1868–1917)		

Gyermekeire vonatkozóan Engel Adolf életrajzában elégedetten állapítja meg: „Nehéz munkával szerzett vagyonomat jól fektettem be, a leghasznosabb befektetésem azok a kiadások, melyeket gyermekeim neveléséért tettem; négy fiam mind derekas, jól kiképzett kereskedő, kik emellett más területeken is, mint például az irodalom területén, jelentős eredményeket értek el.” A szöveg soraiban egyenként tér ki fiai jellemzésére és munkájukkal elért eredményeik felsorolására, nagyon keveset beszél ellenben lányairól és azok családjáról.¹⁶ Fiaival kapcsolatosan egy rendkívüli fontos időpontra is rámutat, és pedig az 1876-os évre, amikor is az 1860-ban egyéni céggént bejegyzett „Engel Adolf” vállalat, „Engel Adolf és Fiai” elnevezéssel társas céggé alakult át, és Adolf két idősebbik fiát, Józsefet (25 éves) és Sándort (24 éves) maga mellé vette a vállalat ügyeinek irányításában.¹⁷

Adolf felsorolásában nyilván csupán az általa, 1887-ben ismert eredményekkel és adatokkal találkozhatunk. Ezen eredmények, a későbbiek folyamán gyarapodva az unokák, további utódok és családtagok teljesítményeivel kiegészülve, igen tekintélyes hozzájárulásról tanúskodnak, mellyel a jánosi Engel család a társadalom és a művelődés történetében szerepel, és pedig, amint látni fogjuk, mind magyar, mind pedig európai és világviszonylatban is.

Lenkei Henrik az 1930-ból származó, jánosi Engel Adolf születésének 110. évfordulója alkalmából írt tanulmányának az utódokkal foglalkozó fejezetét a következő szavakkal vezeti be: „Ha Engel Adolf nem alapít családot és nem hagy hátra utódokat, akkor is beírta volna nevét az ország és a magyar zsidóság halhatatlanjainak könyvébe. Hiszen Pécs városa és a város szépítése és kiépítése körüli érdemeiért utcát nevezett róla, mely mindig hirdetni fogja emlékét. De a Sors kegye megadta, hogy nemcsak műveiben, hanem gyermekeiben s leszármazottjaiban fennmaradjon szelleme és – mindjárt hozzátelhetjük – jellembeli felsőbbbsége. Pedig az utódokra gyakran nehezebb feladat hárul, mint az úttörő-alapítókra, mert a tehetség legtöbbször kiadja erejét az ősbén, s az utódok könnyen hajlamosak az ernyedő hanyatlásra, a megszerzett

¹⁶ Engel Adolf... i. m. 1887. 16. p.

¹⁷ Engel Adolf... i. m. 1887. 16. p.; Vörös... i. m. 1996. 277. p.

javak elharácsolására, a fáradság nélkül kínálkozó élvezetek hajszolására, bogaras különködésre, s mindarra, amit a társadalomtudósok a fajok és egyedek degenerációjának szoktak nevezni, s ami főképp abban áll, hogy az utódok az ős gyöngéit öröklik anélkül, hogy ezeket erős akaratral, önfegyelemmel és nagyra töréssel kiegyensúlyozni tudnák. A zsidók végtelenségre hajló vérmérsékletüknél fogva erre kétszeresen kaphatók. Annál nagyobb érdeműl róhatjuk fel az örökösöknek, ha az átvett erkölcsi és anyagi értékeket elveszni nem hagyják, s ha a megőrzésükhöz szükséges higgadt-ságot kegyelettel táplálják, és derekassággal támasztják alá. Engel Adolf terebélyes fájából oly faiskola sarjadt, mely érdekes egyéni változatokban ugyan, a törzs nemes sajátosságait teljes egészében megtartotta, megszilárdította, és fennen sugározza. Több fiatalon elhunyt gyermekén kívül négy fiút és négy leányt nevelt fel. Testileg-lelkileg a szó legelőkelőbb értelmében beváltották a mondást, hogy az alma nem esik messze a fájától. A leányok apjuk eszességén kívül anyjuk szerénységét, háziasságát örökölték s azt a jótét lelket, mely a zsidó asszonyok bibliás jellemvonása. A fiúk pedig anyjuk finomságán felül apjuk jellemét, mély vallásosságát, rendkívüli gyakorlati érzékét és magas értelmiségét.”¹⁸

Lenkei Henrik szövegét követve és a rendelkezésünkre álló, kiegészítő adatokkal bővítve próbálunk a következőkben a jánosi Engel Adolf utódairól röviden képet adni. Sok fontos kiegészítő adat származik Vörös Andrea tanulmányából.

Engel Adolf nem csak saját gyermekeibe „fektetett be tőkét” nevelés céljából. Saját gyermekein kívül nevelésben részesítette a viszonylag korán meghalt Simon öccsének (1822–1864) öt árva gyermekét és Takács nevű, hú házmestere fiát, akit pappá képeztetett ki.¹⁹ Simon nagyobbik fia Engel Lipót (megh. 1886) később az Engel és fiai cég mohácsi részlegét vezette.²⁰ Engel Miksa (Max, Pécs 1857–1933), Simon fiatalabb fia, Adolf nagybátyához hasonlóan, ragyogó pályát futott be: nagynevű közgazdász és faiparos lett, később a fiumei Froncière Biztosító Társaság igazgatója, és cserkúti előnévvel 1895-ben magyar nemességet kapott. Nagy érdemei vannak a fiumei kikötő fejlesztésében. Amellett költészettel is foglalkozott: héber nyelvű verseskötet is jelentetett meg.²¹

¹⁸ Lenkei Henrik... i. m. 1930. 67. p.

¹⁹ Lenkei Henrik... i. m. 1930. 14, 22. p.

²⁰ Lenkei Lajos... i. m. 1922. 185. p.

²¹ Magyar Zsidó Lexikon. Újvári Péter (szerk.) Budapest, 1929. 228. p. Kempelen Béla: Magyar zsidó családok. I. köt. Budapest, 1939. 54. p.

TREBBIN ÁGOST

EMLÉKEZÉS A PÉCSI SÖRGYÁROS SCHOLZ CSALÁDRA

A pécsi Köztemetőben két sírbolt emlékeztet az egykor nevezetes, gazdag és nagybefolyású pécsi Scholz családra: az egyik a temető főútján id. Scholz Antalnak és nejének, Haidekker Klárának csodálatos családi síremléke, amelynek gyászoló Madonna alakját Kiss György álmodta fehér márványba. Itt nyugszik Scholz Gyula és felesége, Reischl Karolina is. A másik sír a temető északnyugati sarkában áll. Jóval szerényebb kivitelű az előbbinél. A sírbolt felett karcsú márványobeliszk emelkedik. Ezen a csendes helyen talált magának örök nyugalmat ifj. Scholz Antal és neje, Seper Ilka. Szomorú jelképe ez a két síremlék az emberi önzésnek és hatalomváagnak. Annak a gyűlöletnek, amely a két Scholz testvérnek még a sírban sem adott megnyugvást, békét.

A sörkészítés egyidejű az emberi társadalom kialakulásával. Ismerték a nagy ókori civilizációk, így többek között készítették sört a sumérok, az egyiptomiak, az asszírok és a perzsák is. „Aki a sört nem ismeri, a jót nem ismeri. A sör kellemessé teszi a házat”, idézi egy 5000 évvel ezelőtti sumér mondás. A honfoglaló magyarok egyik kedvenc itala volt az erjesztett lótej mellett a sör. A középkori Magyarországon általában mindenki készíthetett sört, azonban legnagyobb elismerésnek a kolostorokban készített ital örvendett. A korabeli felfogás szerint a sörnek jelentős gyógyerőt tulajdonítottak. A pécsi sörkészítés feltehetően a 14. század elején a ferences rend Rókus-dombi ispotályában kezdődött. Ugyanakkor a városi magisztrátus sem mondott le arról, hogy Pécsnek saját jogon működő serfőző háza legyen. Ez a nevezetes intézmény a kristálytisztá, sebesen iramló Tettye-patak mellett épült meg. 1702-ben Lipót császár megengedte, hogy a város – mivel a sörházat a polgárság építette – a sör akója után 15 krajcárt szedhessen. 1780-ban Pécs szabad királyi rangot kapott, amely lehetővé tette, hogy a város kocsmákat működtessen. Ezek elsősorban pécsi borokat, de később egyre több helyen sört is árultak. 1825-ben az egykori városi serfőzde a Tettye-forrás közelében, a pécsi székesegyházi káptalan papírmalmának helyén kialakított épületben működött. „A városi tanács ekkor, pontosabban 1837-ben, felsőbb jóváhagyással el akarta adni serfőzőjét, amit azonban nem hagyott jóvá a Helytartótanács, de a bérbeadástól nem zárkózott el.”¹ A „régji” serfőző-árendása, a bábosok és mézeskalácsosok főcéhmestere, Pucher József (1775–1853) lett. A város szép sörházat (Sörház utca – ma Majorossy utca 2.) Pucher József 1828-ban vásárolta meg. Pucher József 1836 novemberében vette haszonbérbe a várostól a sör és sörélesztő árusítás jogát. Fia, Pucher József ügyvéd 1848-ban lett telekbíró.

1853-ban Scholz Antal tulajdonába került a serfőzde. Az 1856-os telekjegyzőkönyv szerint az épület Scholz Antal és neje, Haidekker Klára birtokában volt. „A

¹ Márfi Attila: A sörfőzés kezdete Pécsen a 18–19. században = Pécsi Szemle 2000. tél, 37. p.

másik 2 nagy pécsi sörfőzőnk közül az egyik Scholz Antal tulajdonát képező sörgyár régen a város tulajdonát képezte, melytől a jelenlegi cég 1853-ban vette meg, s 1893-ban rendezett be gőzerőre. A sörárpát Baranyából s a szomszédos dunántúli megyékből szerzi be, a komló beszerzésnél Csehországra van utalva, minthogy a megyénkben termelt komlót nagyban adják el. Munkásainak száma 30–40 között változik. Kitűnő sörgyártmányaival túl a Dunán s Horvát-Szlavonországban találnak fogyasztásra.”²

A sörgyárak megjelenése Pécsen

A témával foglalkozó városkutatók véleménye eltérő annak megítélésében, hogy mikor jöttek létre Pécsen a részben már ipari módszereket alkalmazó, ún. „Bajor sört” előállító sörfőzdék. Vannak, akik az 1848. évre teszik ezt az időpontot, mások 1853-ra. Megítélésem szerint 1848-ban Pécsen a polgárok még nemigen itták a bajor licenc alapján készülő erősebb söröket. A magyar lakosság elsősorban borivó volt. Ez idő tájt – az ország más városaihoz hasonlóan – Pécsen is olcsóbb volt a bor, mint a sör. Az „igazi sörivők” a szabadságharc bukása után kerültek városunkba. Osztrák hivatalnokok, zsandárok, katonatisztek, Sziléziából, Morvaországból betelepülő iparosok hozhatták magukkal kedvenc italuk receptjét, tehát a sörárpa, komló és jó minőségű víz felhasználásával készülő erős seritalok technológiáját.

A 19. század végéig a rókusaljai Hirschfeld és a Sörház utcai Scholz Antal féle manufaktúrák osztozkodtak a pécsi sörgyártáson és értékesítésen. Hozzájuk csatlakozott 1893-ban ifj. Scholz Antal korszerű sörgyára. Ez az új gyár már minden formában megfelelt a kor elvárásainak. Nagyüzemi módszerekkel dolgozott, gépeiket a gőz mellett már villany is működtette. A két régebbi sörfőzde, ha nem akart lemaradni a versenyben, szintén kénytelen volt alkalmazkodni a megváltozott feltételekhez. Az értékesítési nehézségeket tovább fokozta, hogy a baranyai és pécsi régiókban megjelentek a külső területről beszállító, bel- és külföldi sörgyárak termékei. A nagyobb szállodák, vendéglők szívesen részesítették előnyben a müncheni Pschorr és a pilseni Salvator söröket. Nagy tábora volt a kőbányai Dreher gyár termékeinek, erőteljesen fejlődött a nagykanizsai Király sörgyár is.

A jelentős tőkéket felemésztő fejlesztésekhez már nem bizonyultak elégségesnek a családi vagyonok, a sörfőzde tulajdonosok kénytelenek voltak külső pénzeszközöket bevonni. A századfordulóra eljött az ideje annak, hogy a sörgyártás területén is létrejőjenek a tőkekoncentráción alapuló vállalkozások, a későbbi részvénytársaságok előfutárai.

Természetesen az egymással konkurenciaharcban álló sörgyárosok tisztán látták, hogy ha egymással értékesítési és gyártási kartellszerződéseket hoznak létre, akkor sikeresebben tudnak majd fellépni a külső területekről behatoló sörgyárakkal szemben. Ezek a tőkés kooperációk csak ideig-óráig jelentettek megoldást. A tőkekoncentráció alacsonyabb fokán álló, viszonylag laza gazdasági kötelezettségeket vállaló kartellársaságok nem bizonyultak tartósnak, felbomlásuk után a versenyhelyzet még anarchikusabbá, bizonytalanabbá vált.

² Baranya múltja és jelenje I. Várady Ferenc (szerk.) Pécs, 1896. 637. p.

Id. Scholz Antal (1811–87)

A Scholz család valamelyik távoli őse az 1700-as évek közepén, valahonnan bajor földről indult el európai vándorújtára. Végigjárva Szászföld jelentősebb malma- it, sörgyárait, több-kevesebb időre megtelepedett a sziléziai Boroszló (Wrocław) vá- rosában. Itt született 1811-ben id. Scholz Antal. A régi világban egy kézműves, vagy iparos mesterlegénynek megtelepedése előtt kötelező volt vándorútra indulni. Id. Scholz Antal Boroszlóból délnek vette útját, így érkezett meg 1840 táján a reformko- rabeli Magyarországra. Első állomása a Tolna vármegyei Hőgyész volt, majd a Buda közeli Ercsi következett. Innen indult tovább a végállomásra, Pécsre.

Milyen külső tényezők befolyásolták ezt a vándorutat, miért éppen Pécs lett a végállomás? Ma már nehéz lenne ezekre a kérdésekre konkrét választ adni.

Talán Scholz Antal, hasonlóan a bonyhádi Hirschfeld Mórhoz (a másik pécsi sörgyároshoz) terménykereskedéssel is foglalkozott, hiszen a sörital legfontosabb alapanyaga az árpamaláta. Ennek kapcsán került üzleti összeköttetésbe a pécsi Pucher Józseffel, akitől 1853-ban átvette a város régi sörfőzdéjét.

Pécsett azonban nem volt könnyű letelepedési engedélyt szerezni. Jó ajánló levélnek bizonyult id. Scholz Antal részére, hogy a pécsi sörfőzdéssel jó kapcsolatot ápoló, gazdag szekszárdi Haidekker molnár családba házasodott be. Scholz Antal tehát 1852-ben feleségül vette Haidekker Klárát (1824–88), a családi örökség váro- mányosát. Id. Scholz Antalnak (1811–87) négy gyermekéről tudunk: Ifj. Scholz Antal (1849–1902), felesége Seper Ilka (1860–1935); Scholz Mária (1850–1871); Scholz Paulina (1854–?), férje Zsolnay György (1841–1918); Scholz Gyula (1856–1922), felesége Reischl Karolina (1867–1958).

Ifj. Scholz Antal (1849–1902)

Antal, a Scholz család legidősebb gyermeke 1849-ben született Hőgyészen. Ifj. Scholz Antal rendkívüli ember volt. A mesterlegény hagyományoknak megfele- lően 1866-ban, 17 éves korában nagy európai vándorútra indult. Bejárta Pilsen, München, Párizs, Koppenhága, Svédország nagy sörfőző műhelyeit. Ifj. Scholz Antal szakmailag alaposan felkészült, nagy műveltségű, több nyelvet beszélő, szé- les látókörű iparos volt, akire mi, pécsiek napjainkban is méltán lehetünk büszkék. Ifj. Scholz Antal európai vándorútjáról az 1870-es évek elején tért haza Pécsre. 1876-ban megnősült. Felesége Seper Ilka (1860–1935), a dúsgazdag észéki sör- gyáros, Seper Kajetán második leánya lett.

A fiatal Scholz tele volt ambícióval, bizonyítási vágygal. Nagy reményekkel látott hozzá a mai Majorossy Imre utcai régi városi sörfőzde korszerűsítéséhez. Kezdetben minden jól alakult, de egy idő után a két Scholz, apa és fia már több fon- tos kérdésben nem értett egyet. Id. Scholz Antal a régi tradicionális sörfőzés híve volt, eszményképe a manufaktúrális módszerekkel dolgozó kisüzem, ahol a gyár- tás és az értékesítés folyamatát egy ember, a tulajdonos irányítja. Ifj. Scholz Antal modern sörgyárat akart, nagyüzemi termeléssel.

A családi viszály tovább mélyült. Ifj. Scholz Antal, jó testvérhez illően maga mellé szerette volna venni Gyul öccsét a sörgyárba. A sors azonban másképpen rendelkezett. A Scholz család drámája már nem soká váratott magára. Apa és fia,

ifj. Scholz Antal

ifj. Scholz Antalné, sz. Seper Ilka

valamint a két testvér között egyre több vita és nézeteltérés zajlott le. Végül is egy nagy, utolsó összeveszés után ifj. Scholz Antal otthagya a családi otthonát és a sörgyárat. 1883-ban nejével együtt átköltöztek a Sörház utca 12. sz. alatti saját otthonukba. Ifj. Scholz Antal leánya így emlékezik a családi viszályokra és az új sörgyár létrehozására: „Édesapám mikor megnősült, átvette a nagyapától a sörgyárat. Modernizálta. Mikor Gyula öccse felnőtt, a nagyapa őt is társnak akarta a gyárba, de bátyja (apánk) nem fért meg vele. Így egy nagy családi összeveszés után otthagytam csapot-papot, s elköltöztem saját házába, a Sörház utcába, ahol mindannyian születünk. Apa akkor borkereskedő lett. Nagy szőlője volt, de amikor 1888-ban a peronoszpóra tönkretette, elment a kedve tőle. Épített egy nagy sörgyárat Pécs és Úszög között, az Új sörgyárat.”³

Ifj. Scholz Antal feleségével jelentős hozományt kapott. Apósa a dúsgazdag eszéki sörgyáros, Seper Kajetán volt, akinek mesésen nagy vagyonáról annak idején Pécsen is valóságos legendák keringtek. A családi visszaemlékezésben nagyon érdekes adatokat találtam az alsó-eöry Seper családról. A nemes alsó-eöry Seper

³ Götz Károlyné, sz. Scholz Márta, ifj. Scholz Antal leányának visszaemlékezései

család a vasmegyei Alsóőről származott. Első ismert ősük az 1780-ban született alsó-eöry Seper József volt. Gyermekei közül háromnak nevét őrizte meg a családi krónika: Seper Józsefét, Seper Lujziét és ifjú Scholz Antal apósáét, Seper Kajetánét.

Seper Kajetán tehetséges, jó üzleti érzéssel megáldott, nagy formátumú üzletember volt. Nemesi származása ellenére nem szégyellte iparos mesterséget űzni, kiválóan megtanulta a serfőzés fortélyait. Szakmai tudását európai vándorútja során tovább fejlesztette. 1848-ban, 22 éves korában visszatért Magyarországra. Nem maradtak rá hatástalanok a magyar szabadságharc eszméi, sőt Klapka tábornok oldalán részt vett Komárom várának hősi védelmében is. 1849-ben ismerkedett meg az alig 15 éves Herczog Máriával, akit rövidesen oltár elé is vezetett. Seper Kajetán a későbbiek során jól boldogult az üzleti életben is. Megvett Eszéken egy bőrgyárat, amelyet sörgyárrá alakított át. Szorgalma gyümölcseként hamarosan Eszék egyik legvagyonosabb polgárává vált. Családi élete is harmonikusan alakult, házasságukból tíz gyermek született.

Scholz Gyula (1856–1922)

Id. Scholz Antal másik fia, Scholz Gyula 1856-ban született Pécsen. A két Scholz testvér családi viszályáról már beszámoltunk. Ifj. Scholz Antal drámai távozása után id. Scholz Antal, a korosodó sörgyáros egyre inkább Gyula fiára támaszkodott. A sörfőzde, és az értékesítő hálózat teljesen az ő irányítása alá került. Scholz Gyula 1886-ban feleségül vette a szintén sörgyáros dinasztiából származó Reischl Karolinát (1867–1958).

A rendelkezésre álló dokumentumok alapján úgy tűnik, hogy id. Scholz Antal látványosan kitagadta atyai örökségéből ifj. Scholz Antalt. Az apa, id. Scholz Antal, Gyula fiával egyetértésben úgy határozott, hogy a „régisörház” helyére nagyszabású sörcsarnokot építtet a neves pécsi építésszel, Schlauch Imrével: „Scholz Antal sörgyáros, aki 1887-ben adott megbízást a Scholz-féle vendéglőre, a Sörház utca 6–8 sz. alatt. A hosszú tizenkét axisos homlokzatot diadalív-szerű kapuzat osztja két, aszimmetrikus részre. A vendéglő több ezer ember befogadására alkalmas udvara egészen a harmincas évek közepéig számos munkásmozgalmi gyűlés és rendezvény: bálók, daloskörök, összejövetelek helyszíne volt.”⁴

1887-ben meghalt id. Scholz Antal. Végakaratainak megfelelően a Sörház utca 4. sz. alatt üzemelő sörgyár, a Sörház utca 6–8 sz. alatti épülő sörcsarnok, a Sörház utca 10. sz. alatti lakóház, valamint a hozzájuk tartozó nagyméretű kertek Scholz Gyula és neje, Reischl Karolina tulajdonába kerültek. Scholz Gyula természete, szakmai látóköre sok hasonlóságot mutatott édesapjával. A halk szavú, megfontolt Antallal szemben Gyula indulatos, helyenként lobbanékony, heves természetű ember volt. Mereven ragaszkodott a régi sörfőzési tradíciókhoz. Scholz Gyula bebizonyította, hogy nemcsak remekül ért a sörfőzéshez, de kitűnő érzéssel irányította a gyárhoz kapcsolódó vendéglátó egységeket is.

A szerződés megkötésénél mindenkor ki tudta választani azokat a nagyhírű pécsi kocsmárosokat (Skrobay István, Szigethy Ede stb.), akik kedvelté tették a jó minőségű Scholz-féle söröket, ezzel is öregbítve a Scholz család hírnevét.

⁴ Pilkhoffer Mónika: Építők és építetők a századfordulón = Pécsi Szemle 2000. nyár, 71. p.

1892-ben készült el Scholz Gyula „nagy fák alatti” sörcsarnoka a Tettyén, amely a hangzatos „Szép Kilátás” nevet kapta. Nyitásáról az egykori pécsi újság így számolt be: „Vendéglő megnyitás! Van szerencsém a nagyérdemű közönség becses tudomására adni, hogy f.é. április hó 3-án, azaz hétfőn, a Tettyén újonnan épített és a mostani kor igényeinek megfelelően berendezett Scholcz A. és fia cég tulajdonát képező Sörpavilont Miskolczy Géza jól szervezett népzene-kara közreműködése mellett megnyitom.

Minthogy a pécsi n.é. közönség igényét alaposan ismerem, fő törekvésem oda fog irányulni, hogy ízléses ételek, jó és olcsó italok, valamint pontos és gyors kiszolgálás által b. vendégeim teljes megelégedését kiérdemeljem.

A nagyérdemű közönség számos látogatást esd tisztelettel, Oberning Károly.

Kellemetlen idő esetén a megnyitás jövő vasárnapra halasztódik. A telefon összeköttetés a t. vendégek rendelkezésére áll.”⁵

Kedvelt törzshelye volt a „Szép Kilátáshoz” címzett tettyei Scholz vendéglő a pécsi társaságok népszerű alakjának, a bohém Reéh Gyurinak, a Tettye „koronázatlan királyának”.

Annak érdekében, hogy a Hirschfeld Sámuel és Scholz Gyula sörgyárosok közötti konkurenciaharc ne váljon mindkét félre végzetes következményekkel, és hogy a pécsi területet ne tekintsék a külső sörgyárak szabad vadászterületnek, történtek bizonyos összehangolt sörértékesítésre irányuló kísérletek.

Ilyen közös akciónak tekinthető az, amikor 1908-ban Hirschfeld Sámuel és Scholz Gyula sörgyárosok egyidejűleg, ugyanazon a területen (vagyis a pécsi új vásártéren, a vágóhíd mellett) akartak létrehozni sörértékesítő standokat.

A sörgyárosok beadott kérelmével a Pécs szab. kir. város Törvényhatósági Bizottsága 1908. április 22–23-án megtartott közgyűlésén az alábbiak szerint foglalkozott: „A város tanácsa jelenti, Scholtz Gyula és Hirschfeld Samu sörgyárosok, pécsi lakosok arra kérnek engedélyt, hogy az új vásártéren, a cédulaháztól nyugatra terjedő főbejárati út déli, illetve északi oldalán, közvetlenül a cédulaház melletti részen, a bemutatott terv szerint állandó árusító csarnokokat állíthassanak fel, illetve a kiállításon volt árusító csarnokaikat ide áthelyezhessék. E célra Scholz Gyula 105 négyszögméter, Hirschfeld Samu pedig 183 négyszögméter területet kívánnak elfoglalni a vásártér azon részén, amely jelenleg is ideiglenes csarnokok céljaira szokott felhasználtatni.”⁶ Végül is a terv nem sikerült, a kiállítási pavilonokat a két sörgyáros a városnak adományozta.

1910-ben Scholz Gyula gyára nem bírta tovább a hatalmas sörgyárak közötti konkurenciát, az élet-halál harcot. Akadozni kezdett az értékesítés, egyre több likviditási gond jelentkezett. Scholz Gyula kényszerhelyzetbe került, és nem tehetett mást, fel kellett számolnia gyárát.

Ifj. Scholz Antal Új sörgyára (1893–94)

Ágh Timót a szemtanú hitelességével így számol be az Új sörgyárról: „Harmadik sörgyárunk 250 ezer frt tőkebefektetéssel a múlt évben épült fel. Ifj. Scholz Antal új sör-

⁵ Pécsi Napló, 1893. április 2.

⁶ BML Pécs szab. kir. város Törvényhatósági Bizottság. 93/1908.

Az Új Sörgyár látképe 1894-ben

gyára az üszögi-út közelében, kocsin fertály órányira fekszik, az országúttól a gyárhoz a tulajdonos saját költségén makadám-utat építtetett. A gyár modern technika követelményei szerint mintaszerűen van berendezve, villanyvilágítással ellátva, s a gyár közvetlen közelében van egy colossális terjedelmű sörpavilon (Abbázia mulató). A gyár specialitását képezi a kítűnő zamatú világos Sport sör, ezenkívül Ászok, Baksör.”⁷

Ifj. Scholz Antal pécsi Új Sörgyára a századfordulós Magyarország egyik legmodernebb üzemének számított. A nagyméretű, tágas gépcsarnokba 1 db 25 és 1 db 17 lóerős gőzgép került beállításra. A gyár rézüstökkel felszerelt főzőhelyiségei, hűtőrendszere, boltozatos hatalmas ászokpincéi ideális körülményeket biztosítottak a minőségi sörgyártáshoz.

A gyártáshoz szükséges anyagok fel- és leszállítása elevátorok segítségével történt. Az összes helyiség villamos világításra volt berendezve (ez abban az időben valóságos technikai csodának számított). Az elektromos áramfejlesztő dinamóhoz egy külön gőzgép volt beállítva. A sör önköltségi árának kalkulációjánál már abban az időben is nagy jelentőséggel bírt, hogyan alakulnak a gyár szállítási költségei. Ifj. Scholz Antal Új Sörgyára a Mohács–pécsi vasútvonalból kiágazó iparvágánnyal is rendelkezett. Vasútállomása az üszögi Pécsbánya-rendező volt.

Az 1900-as évek elején még nem jelentek meg a szállítást forradalmian megváltoztató tehergépkocsik. A söröshordók kiszállítása a gyárakból társzekerekkel történt, amelyeket nagytestű muraközi igavonó lovak vontattak. A sörgyá-

⁷ Ágh Timót: Emléklapok Pécs szab. kir. város múltjából és jelenéből. Pécs. 1894. 250–251. p.

rosnak elsőrendű érdeke volt, hogy lovai mindenkor jó erőben legyenek, ezért a gyár egyik igen fontos tartozéka volt a jól felszerelt, tisztán tartott lóistálló. Mint érdekességet említhetjük meg, hogy Hirschfeldék sörgyárának, és ifj. Scholz Antal Új Sörgyárának is jelentős tehenészete volt. A nagy állatállomány fenntartásához a sörgyárosok jelentős réteket és kaszálókat béreltek. Az új gyár foglalkoztatott dolgozóinak száma 30–35 fő között mozgott. A létszám a későbbiekben folyamatosan bővült. Ifj. Scholz Antal idejének nagy részét a gyárban töltötte, családjának is itt építtette fel nagy gonddal és törődéssel új otthonát. Leánya, Götz Károlyné (született Scholz Márta) emlékei alapján számol be az édesapja által létrehozott nagyszerű családi otthonról, valamint a házat körülvevő mintaszerű kertről: „Édesapám tevékeny üzletember volt, gyönyörűen kiépített mindent, utakat csináltatott, azokat két oldalt fákkal beültette. Volt egy gyalogút a réteken át a városba fenyőkkel szegélyezve. Nagyon szerette a fenyőket, ahol lehetett, mindenütt fenyőket ültetett. A családi ház előtt gyönyörű nagy kert volt. Szép vaskerítés övezte, virágágyakkal, facsoportokkal. A kert felső részén forrás volt, vize a kert közepén folyt s fehér fahíd vezetett át rajta. Az utak mentén csupa magas törzsű rózsafa, fehér, piros végű károkhoz kötve. A nagy virágágyakat gyönyörű pázsit övezte, amelyet naponta locsoltak. Kertész gondozta a kertet, aki értette a dolgát. Az üvegházban szaporították a növényeket, főleg a szőnyegnövényeket. Abban az időben csak a fővárosban lehetett ilyen szép kertetek látni. A kedvenc helyem egy filagória volt. Ez egy magas talpú (5 lépcső vezet fel) 8 szögű vasoszlopos házacskva volt, belül körben pad, és egy asztal a közepén. Piros kriszom rózsával volt befuttatva, ha virágzott, égő vörös színével messzire virított. Egy rezeda, s egy viola ágy volt a közelében, mely felséges illatot árasztott a rózsáival együtt.”⁸

Az Abbázia Söracsarnok és mulatókert

Lenkei Lajos, a Pécsi Napló főszerkesztője így emlékezik vissza az Abbázia söracsarnokra: „Amint sörgyárának építéséhez kezdett, egyúttal elhatározta osztrák és német mintára a gyárral kapcsolatos söröző létesítését, melynek kies fekvése következtében az akkor legdivatosabb Abbázia nevet adta, mely fedett és szabad helyiségben egyszerre több ezer ember helyezkedhetett el és volt kiszolgálható. A pécsiek szívesen felkarolták a nagystílusú helyiséget, abban tartották meg a nyári multságokat és jótékonyági ünnepélyeket, és a vasút közmegegyezésre az Üszög és Pécs budai külvárosi vasútállomáshoz való közelsége dacára vasárnapokon még külön Abbázia személyvonatokat állított be, hogy a közönség hazaszállítása ne ütközzön nehézségbe. A közönség annál szívesebben özönlött ezen nyári kerthelyiségek felé, mivel az üszögi erdőt, a pécsiek legkedveltebb kiránduló és majálisozó helyiségét kevés idővel előzőleg egy apró kis, számot nem tévő terület kivételével elvonták tőle és azon már megindult volt a prózai, de hasznos hozó szántás, amint a gyakorlati élet szükségletei mindenütt kiölik a poézist, a pécsi gyermekeknek pedig több emberöltőn át az üszögi erdő majálisai képezték a szép fenséges megtestesülését!”⁹ „A hatvan méter hosszú, tíz méter széles díszes faépítmény közel tíz

⁸ Götz Károlyné visszaemlékezése

⁹ Lenkei Lajos: Negyven év Pécs életéből. Egy pécsi újságíró visszaemlékezései Pécs, 1922. 191. p.

Az Abbázia Sörcsarnok

méteres belmagasságával meglepő benyomást gyakorol. A csarnok északi és déli része óriási üvegablakokkal, déli és keleti fele egyméteres faragott fakerettel van kellen elzárva. A padlózat is fával van burkolva. A mintegy ezer férőhelyes Abbáziában a legkényelmesebb publikum is (a legkurucosabb időben is!) kellő védelmet talál az időjárás viszontagságai ellen. Téli helyiségről is gondoskodtak, ugyanis a sörcsarnok középpontja nyugatról egy szilárd épülettel van összekapcsolva. (Magába foglalja a vendéglős lakását is.) A csarnok előtt hatalmas fásított, parkosított területtel emeli a mulató környezetének szépségét, mely olyan hatalmas tánchelyiséget képez tekintélyes méreteivel, amiről városunkban eddig álmodni sem mertünk. A munkálatok befejeztével a híres Pécsi Dalárda rendezte itt az első nagyszabású mulatságot. Jelszó: gyerünk Abbáziába!”¹⁰

A kerthelyiség tavaszi megnyitása minden évben ünnepélyes külsőségek között történt, és Pécs város jelentős eseményei közé tartozott. A hagyományos május elsejei nyitás valóságos pécsi sörünnepnek számított.

Kellemes nyári délutánokon a Széchenyi térről rendszeresen indított társascocsi-járatok vitték a sörözni vágyó, mulatós kompániákat az Abbáziába, sőt a félötös délutáni északi vonat is megállt a sörgyárnál. Az emelkedett hangulatról a nagyszerű, frissen csapolt sörök mellett, a császári és királyi 69. pécsi gyalogezred fúvószenekara gondoskodott. Itt nem érvényesültek a társadalmi korlátok, a pattogó polkák és érzelmes keringők melódiáira rangkülönbség nélkül vígan lejtettek a

¹⁰ Pécsi Napló. 1894. július 15.

módos pécsi polgárok, kérges kezű mesterlegények, kimenős bakák és szabadnapos cselédlányok. És persze hatalmas mennyiségben fogyott a jófajta világos és barna Scholz-sör. A régi pécsiek még tudtak jókedvűen, önfeledten mulatni, egymást érték a rangosabbnál-rangosabb rendezvények, kerti mulatságok.

Az Abbázia évről-évre (főleg a nyári szezonban) tetemes hasznot hajtott a tulajdonosnak, de a mindenkori bérlőnek is. Nem csoda tehát, ha a város legjobb kocsmárosai versenyeztek azért, hogy egy-egy nyárra ők lehessenek a sörcsarnok üzemeltetői. Az I. világháború pusztításai szerencsére elkerülték Pécsset, de azért közvetve így is sok gazdasági és erkölcsi kárt okozott a városnak ez az embertelen világégés. Stabilnak látszó gyárak, vállalkozások kerültek a tönk szélére, túntek el örökre a süllyesztőben. Lenkei Lajos így emlékezik meg az Abbázia teljes megsemmisüléséről: „Amikor már nélkülözhetetlennek bizonyult a sörgyár Abbázia telepe, akkor jött a mindent elsöprő háború, Abbáziából laktanya és menekültek tanyája lett. Ki gondolt a világháború első ijedelmében mulatozásra, vagy arra, hogy Pécsnek eme nagyvárosi mulatója parlagon hever?”¹¹ Tudomásom szerint ez a túlnyomórészt fából készült épület az 1920-as években, egy viharos éjszakán porrá égett.

Ifj. Scholz Antal halála

1902. március 4. „Megrendítő gyász hír járta be a várost tegnap este, mely Scholz Antal sörgyárosnak az Új sörgyár (Abbázia) tulajdonosának haláláról szól. Scholz Antal már régóta betegeskedett: idült vesebaja igen kínozza reá nézve az életet s bár – amit a kerengő álhírek megcáfolására is a legjobb forrásból közölhetünk – anyagi viszonyai teljesen rendezettek voltak, a súlyos betegség végre is elviselhetlenné vált reá nézve. S a könyörülő halál most megváltotta szenvedésétől. Az elhunyt tagja volt, mint virilis, a város törvényhatósági bizottságának, úgy a kereskedelmi és iparkamarának, a halálát a városházán gyászlobogó hirdeti. Munkás és hasznos életének 52-ik évében vasárnap este fél 6 órakor halt meg s temetése holnap (kedden) délután 4 órakor lesz a budai külvárosi temető halottasházából. Lelki üdvéért az engesztelő misét szerdán délelőtt 9 órakor tartják az Ágoston téri templomban. Elhunytát özvegye, öt gyermeke, testvére Scholz Gyula és nővére Scholz Paula, férjezett Zsolnay Györgyné, s kiterjedt rokonsága gyászolja.”¹²

Arra vonatkozólag, hogy ifj. Scholz Antal önkezével vetett volna véget életének, semmiféle hiteles nyomot nem találtam.

Mezőgazdasági Sörgyár és Gőzmalom Részvénytársaság (Részvény Sörgyár)

Az ifj. Scholz Antal halála utáni években a sörgyár ügyei meglehetősen tragikusan alakultak, a családra és az üzemre szomorú napok vártak. Idézve Visnya Ernő, a Pécsi Takarékpénztár igazgatójának egyik látnoki mondását: „ha a gyár megáll, ha elszáll belőle a lélek, az egész gyártelep, mint ilyen értéktelenné válik.”

Amint már említettük, az élesedő konkurenciaharc körülményei között özvegy ifj. Scholz Antalné már nem tudta megőrizni a sörgyár értékesítő piaci pozícióit, egyre nagyobbak lettek a likviditási gondok. A sörgyár felett egyre komorabb felhők gyülekeztek. A kor követelményei újabb és újabb technológiai és értékesítési

¹¹ Lenkei... i.m. 1922. 191. p.

¹² Pécsi Figyelő. 1902. március 4.

módszerek bevezetését követelték meg. Az új feltételek megkívánták volna a gyári géppark bizonyos mértékű átalakítását is. A szükséges változtatások már meghaladták az özvegy anyagi és szellemi energiáit. Elkerülhetetlenné vált külső tőke bevonása, valamint korszerű ismeretekkel rendelkező vezető-garnitúra beállítása. A részvényesek kívánságának megfelelően a sörgyár mellé 1908-ban gőzmalom épült. A kapitalista fejlődés minden vonatkozásban átalakította a gyár szervezeti formáját és technológiai adottságait.

Ifj. Scholz Antal halála után a család magánélete is megváltozott. Ha egyelőre közvetlen anyagi gondok nem is jelentkeztek, a boldog, sikeres napok elmúltak. Ifj. Scholz Antal gyermekei nem örökölték édesapjuk tehetségét, céltudatos üzleti szellemét. „Első gyermeke, Antal (1884–1914) szép, magas fiú volt. Pécsen járt öt gimnáziumot, azután Pestre került a Ferenc József intézetbe, ahol jelesen leérettségizett. Utána mamusnak segített a gyárvezetésben, de nem nagyon értett hozzá, ezért 1908-ban részvény-sörgyárrá lett, s mi beköltöztünk Pécsre az Apáca utcába. Mamus nem talált megvételre megfelelő házat, azért béreltük ezt a hatszobás házat.”¹³

A gyári lakásból történt kiköltözködéskor még tizenkét stráfkocsi szállította a család bútorait. Külön szeszkocsi szállította át a sok-sok cserepes virágot és virágföldet. 1918-ban a család házat vett a Nagyflórián utcában.

Scholz Kálmán (1885–1889) csak néhány évet élt.

Scholz Márta (1889–?) kétszer ment férjhez. Első férje Kneiss Károly, második férje Götz Károly volt. Márta asszonynak köszönhető, hogy értékes visszaemlékezést készített a Scholz családról.

Scholz (Settényi) Ervin (1890–1954) tehetséges, de külön ember volt, aki még a Scholz nevet sem akarta viselni.

Scholz Mária (1892–?), férje dr. Köberling (Kékesdy) Nándor főhadnagy, majd városi tanácsnok volt.

Scholz Hilda (1895–?), férje Ganter Károly jó nevű pécsi szabómester, akitől hamarosan elvált.

¹³ Götz Károlyné visszaemlékezése

Özvegy Scholz Antalné sokat betegeskedett, amelyet tetézték a gyárral kapcsolatos súlyos problémák. Szervedésekkkel, megpróbáltatásokkal nehéz élete 1935-ben ért véget. „Mamuskánk 24 éves korában kapott valami idegbajt, ami fél-évig is eltartott, akkor mindig valami szanatóriumban volt. Maria Grün, Graz és Kaltenleutgeben Wienerneustadt melletti szanatóriumok voltak a nevesebbek. Majd minden évben más fürdőre járt. A háztartásban volt 3 cseléd, nevelőnő, ha beteg volt egy házvezetőnő is. Nem élvezhette az életét a betegsége miatt, később pedig a papa (ifj. Scholz Antal) halála miatt nyakába szakadt a sörgyár, hozzá 20 hold föld, szőlő és 5 gyerek. Társaságba nem járt, ez bizony nekünk (elsősorban a lányoknak) is rossz volt, nem voltak ismerőseink a pécsi családok között. Mindnyájan intézetben nevelkedtünk, így barátnőink sem voltak.”¹⁴

1908-ban megalakult a Mezőgazdasági Sörgyár és Gőzmalom Részvénytársaság. Elnöke Zsolnay Miklós porcelángyáros, alelnökök Littke József pezsgőgyáros és Visnya Ernő takarékpénztári igazgató voltak. Az elnökségben több kiváló pécsi pénzügyi és gazdasági szakember is helyet kapott: Baumann Emil, Förster Jenő, Gyimóthy Gyula, Horváth István, Mattyasovszky-Zsolnay Tibor, dr. Sárkány Ármin, Tausz Gyula, Wallfisch Pál stb.

Az új részvénytársaságot Füchsl (Forbát) Arnold, vagyonos borkereskedő és Szegő Pál hitelesítették. „A sörgyár létesítőjének korai halála krízisbe sodorta a sörgyárat, és mivel annak prosperitásához nagy érdekek fűződtek, mely közgazdasági érdekek figyelmen kívül hagyása nagy kárára lett volna a pécsi pénzpiacnak is, elhatározták, hogy a nagyarányú sörgyárat részvénytársasági alapra helyezik, és pénzintézetek és magánosok szívesen siettek a szép jövedelmezőséget ígérő gyártelep részvényeit lejegyezni, és meg kell állapítanom, hogy a részvények propagálása körül legnagyobb buzgalmat Bolgár Tivadar, akkor még csak buzgó tisztviselője a Pécsi Kölcsönös Segélyező Egyesületnek, most az abból keletkezett Pécsi Kereskedelmi és Iparbank igazgatója; Horváth István mérnök, aki közgazdasági téren is szívesen működött, majd elköltözött Budapestre; Továbbá Förster Jenő, a Baranya vármegyei Gazdasági Egyesületek – akkoriban még titkára, most már igazgatója; Wallfisch Pál gabonakereskedő, akinek az volt az eredeti terve, hogy a sör- és malátagyár mellé gőzmalom is épüljön – buzgólkodtak legnagyobb odaadással. Siker is koronázta fáradozásukat, pedig akkor a gründolási düh Pécsen nem burjánzott még, és ipari vállalat részvényeinek jegyzéséhez még fogni kellett az embereket, akik főleg pénzzel sem rendelkeztek akkoriban oly mérvben, mint a következő esztendőben, amikor sikerrel kecsegtette részvénytársasági alapításoknál már szívességet tettek az alapítók, ha részvényhez juttatták a kevésbé bennfenteseket is. A gyár vezetésére a jó szakértő hírében álló Szegő Pált (a Pannónia Serfőző Rt. későbbi vezérigazgatóját) hívták meg Temesvárról és nem is lehetett panaszt emelni a sörgyár üzletmenete ellen. Ámde a kezdet nehézségei és némi egyenletlenség az ügyvezető igazgató távozását vonták maguk után, az igazgatóságból is többen kiváltak. A Pécsi Takarékpénztár birtokába került a részvények többsége, és mint annak bizalmi embere, Baumann Emil, addig a Höfler gyár igazgatóhelyettese vette át a re-

¹⁴ Götz Károlyné visszaemlékezése

konstruált részvénytársaság ügyvezető igazgatói tisztségét, és minden tekintetben megfelelt a működéséhez fűzött várakozásnak, mert a sörgyáraknak kedvezett a háború alatt a konjunktúra is.”¹⁵

A Részvény Sörgyár évi gyártási kapacitása 50 000 hl volt. A gyár saját jéggyárral is rendelkezett. Ez igen lényeges volt a sörgyártás technológiája szempontjából, valamint azért is, mert az a sörgyár kerülhetett csak jó piaci pozícióba, amely vevőkörét (elsősorban a vendéglők, cukrászműhelyek, kocsmák stb.) jéggel is el tudta látni. A gyár által főzött ismertebb sörfajták: Márciusi sör, Dupla márciusi sör, Sport sör (egészen világos), Király sör, Cassino sör, Bajor Bak sör voltak. 1909. augusztus 28-án Hirschfeld Sámuel sörgyáros a Mezőgazdasági Sörgyár Rt. vezetőivel kartellszerződést írt alá. Ekkor már a piaci erőfölény véglegesen Hirschfeldék javára billent el. Míg Hirschfeldéknek 83 pécsi vevőpartnere volt, a Mezőgazdasági Sörgyár csak 39-et tudott felmutatni. A kartellszerződés részleteiben is szabályozta a két sörgyár értékesítési lehetőségeit. 1910. április 22-én újabb kartell-szerződés aláírására került sor Hirschfeld sörgyáros és a Mezőgazdasági Sörgyár Rt. igazgatósága között. Az egyeztető tárgyalásokon a két sörgyárat irányító érdekcsoport megbízottain kívül képviseltették magukat a pécsi sörkereskedők, valamint az ipartestület vendéglős küldöttei is. Elgondolkodtató, hogy ennyi kitűnő gazdasági és bankszakember közreműködése sem tudta biztosítani a Mezőgazdasági Sörgyár Rt. pénzügyileg megalapozott fennmaradását, a sörgyár gazdaságos termelését, a biztos értékesítési piacok megszerzését. A tekintélyes helyi és országos pénzügyi körök figyelme a Részvény Sörgyár helyett egyre inkább a Hirschfeld-féle sörfőző felé fordult. 1910 decemberében elhunyt Hirschfeld Sámuel sörgyáros. Halála után itt is új helyzet alakult ki. Füchsl (Forbát) Arnold az özvegygel történt megállapodás értelmében megvette a Hirschfeld-féle sörgyárat, melynek vezetésére a Mezőgazdasági Sörgyártól megvált Szegő Pált kérte fel. A Hazai Bank hathatós pénzügyi támogatása mellett, 1911. július 17-én megalakult a „Hirschfeld S. Sörgyár Részvénytársaság”. A kezdetben ígéretesen induló Mezőgazdasági Sörgyár és Gőzmalom Rt. karrierjét az I. világháború nehéz gazdasági viszonyai, a hároméves szerb megszállás, az azt követő súlyos inflációs időszak, az ország déli területeinek elcsatolása véglegesen megtörte. A nehéz gazdasági helyzetben csak az a sörgyár maradhatott talpon, amely megfelelő pénzügyi háttérrel rendelkezett. A részvénytársaság irányítóiból nem hiányzott az erőteljes irányító akarat és alkalmazkodó készség. A sörgyárak közötti kapitalista szabad versenyben Hirschfeldék kerekedtek felül, a Mezőgazdasági Sörgyár és Maláta Rt. tönkrement. Végző mozzanata volt az eseményeknek, amikor 1921. szeptember 16-án a két pécsi sörgyár vezetősége egyesülési szándéknyilatkozatot írt alá. Gyakorlatilag ez egyet jelentett ifj. Scholz Antal egykori sörgyárának teljes felszámolásával.

Ifj. Scholz Antal egykori pompás sörgyárának maradványai a mai napig megvannak. A megmaradt épületekből jól rekonstruálható az egykori korszerű sörgyártó nagyüzem. A maradványok megmentésére nem sok kilátás van. Csak sajnálattal könyvelhetjük el, hogy Pécs városa rövidesen ismét szegényebb lesz egy értékes ipari műemlékkel.

¹⁵ Lenkei... i.m. 1922. 192. p.

PÁVA ISTVÁN

Cseppben a tenger EMLÉKLAPOK 1944/45-RŐL

I. rész

A második világháború vége Magyarországot a legsúlyosabb katasztrófa-helyzetben találta. Az anyagi és szellemi javak terén elszenvedett mérhetetlen pusztuláshoz járult annak felismerése, hogy nemzetközi porondon az ország teljesen magára maradt. Nemcsak az orosz hadsereg egyenruháját viselő Vas Zoltán – Pécs képviselője a debreceni ideiglenes nemzetgyűlésben – vette észre, hogy mennyire közömbös területnek tekintette a szovjet hadvezetőség ismételt felszabadítási ígéretei ellenére Magyarországot. Ellenséges terület volt az számára, melyet meg kellett hódítani, be kellett venni.

A déli szomszédságban a véres harcok után győzedelmeskedő Tito is elérkezettnek látta az időt ambiciózus terveinek megvalósítására. Miután a bácskai vérfürdővel megtizedelte a magyarságot, bekebelezte a korábban olasz Zárát (Zadar) és Fiumét (Rijeka), valamint Isztriát és eljutott egészen Trieszt kapujáig, további terjeszkedésének megkezdésére, népes küldöttség élén Moszkvába érkezve meg akarta szerezni a Kreml támogatását egész Albánia, Trieszt és térsége, valamint Ausztria néhány szlovén lakta határmenti járásának a megszerzéséhez. Romániától Temesvárt, a Bánságot és Resica környékének szételepeit akarta elcsatolni. Molotov még azt is javasolta neki, hogy Szaloniki, az „ősi szláv város” megszerzésével jusson ki az Égei-tengerhez. Tito harcostársaival egyetértésben egészen a párizsi békekonferenciáig remélte, marad annyi szabad mozgástere, hogy a győztes nagyhatalmakat „egymás ellen kijátszva anektáljon egy sor környező ősi szláv területet”.

Ezen álmok közül a jugoszláv-albán közeledés és egyesülés gondolata, ahogy Sztálin kifejezte magát, „Albánia lenyelése” tartotta magát a legtovább. Még 1948 elején, az oroszokkal való szakítás előestéjén sem vesztette el aktualitását. Két jugoszláv hadosztály készült bevonulni Albániába, s a jugoszláv légierő egyik ezrede már ott is állomásozott.

Nem akart lemondani a jugoszláv politika negyedszázad óta dédelgetett tervéről, Pécs, Baja és Baranya vármegye déli, nagyobbik felének bekebelezéséről sem. Ismeretes, hogy már 1921-ben is csak vonakodva, az antant nagyhatalmak által kényszerítve adta fel, teljesen kifosztott állapotban ezt a területet. A titóista vezetésnek a háború utolsó évében a kedvező nemzetközi konjunktúra hatására nőtt meg a terjeszkedési vágya, melyet csak előmozdított az áldozat, Magyarország teljes védtelensége s elszigetelt helyzete. „Szerb hegemonia kell a Balkánon, de ez csak úgy lehetséges, ha előbb szerb hegemonia lesz Jugoszláviában” – hangoztatta a Homogén Szerbia címmel megjelent nagyszerb forgatókönyv, mely többek között az eszéki körzethez kívánta csatolni „Baranyát és Pécs városát, annál is inkább mert a magyarok 900 millió dollárra tehető kárt okoztak Jugoszláviának”. (Ebben a kérdésben úgy látszik egyetértett a királypárti csetnik Mihajlovics és a bolse-

vista partizán Tito.) Hebrang ipari miniszter, a jugoszláv Központi Bizottság tagja Jovanovics vezérkari főnök társaságában többször is felvetette Moszkvában a magyar-jugoszláv határrevízió fontosságát, s ezen igényeket még Sztálinnal is ismertette. (Hebrangot később a Kreml megkísérelte Tito személyének ellensúlyozására is felhasználni.) Jugoszlávia Moszkvában komoly területi igényeket jelentett be a magyarokkal szemben. (Pécs, Dél-Baranya, Mohács, Bajai háromszög). Az egykori belgrádi szovjet nagykövet, Lavrentyev szerint ezen határkorrekcióknak a terve Titótól származott, aki amúgy is hajlamosnak mutatkozott a szélrózsa minden irányába terjeszkedni. A Kremlben számos dokumentum utal a belgrádi vezetés annexiós igényeire. Gyilasz Sztálin és Molotov előtt szóvá tette Jugoszlávia határainak módosítását 1944–45 fordulóján. Érdekes módon erre nem tér ki emlékirataiban. Sztálin ódzkodott attól, hogy megígérje támogatását. Mint a jegyzőkönyvekből olvasható Belgrád igényeit kissé elkésettnek tartotta. Bár ő "személy szerint nem sajnálja Magyarországot, az angolszászok ebben a kérdésben tiltakozni fognak, mert ők a néprajzi elvek alapján állanak. Az ott lakó jugoszlávoknak maguknak kell felvetni a csatlakozás kérdését, határozatokat kell hozni, zajt csapni, foggal-körömmel harcolni a csatlakozásért, vállalni kell a bunyót". Végül is azt a tanácsot adta, hogy csak abban az esetben forduljanak a győztes nagyhatalmakhoz, ha a magyarországi délszláv lakosság fogja követelni a Jugoszláviához való csatlakozást.

A szinte földig lerombolt Jugoszláviának nagy segítséget jelentett volna a háborútól úgyszólván teljesen megkímélt baranyai terület és az újjáépítésben igen fontos szerepet játszó pécsi szénvagyon. Ezért Belgrád, a kapott tanácsnak megfelelően azonnal bele is kezdett a terv megvalósításához.

Pécsnek az 1944. november 29-én történt elfoglalását követően ezt az országrészt elárasztották az akkori népnyelv által egyszerűség kedvéért csak partizánoknak nevezett titoista felkelő csapatok, a 3. jugoszláv hadseregnek az alakulatai. A szovjet-jugoszláv katonai szerződés értelmében a XII. jugoszláv hadtest egységei a 3. Ukrán Front 57. hadseregével együttműködve részt vettek a szerémségi, a bácskai, dél-magyarországi harcokban. Elsőnek az 51. hadosztály kapcsolódott bele a baranyai küzdelmekbe, súlyos harcokat vívott a dunai hídfőállásokban, majd a Dráva északi partján fekvő területek elfoglalásában Torjanc és Barcs között. Később kelt át a Dunán két hadosztály, állományában az 1., 2. és 4. vajdasági dandárokkal. (Mindehhez tudni kell, hogy a vajdasági főparancsnokság 1944. november 5-én elrendelte a Bánát, Bácska és Dél-Baranya területén élő valamennyi 17–30 év közötti férfi mozgósítását nemzetiségi hovatartozásra való tekintet nélkül.) A XII. hadtest 1945. január közepéig védelmezte a Dráva északi partján mintegy 120 km hosszban húzódó arcvonalszakaszt. Az 1945 januárjában megérkező I. bolgár hadsereg csapatai 10. és 22. között váltották fel Nagyatád–Háromfa–Heresnye vonalban a szovjet-orosz, továbbá a Barcs és a Dráva torkolata között álló jugoszláv erőket. Amikor a németek északi irányú előnyomulása 1945. február elején súlyos veszteségeket okozva felszámolta az elégtelenül felszerelt, éhező és fagyoskodó partizánok által tartott verőcei hídfőt, a jugoszláv XII. hadtest a Dráva torkolat–Drávapalkonya vonalat vette át a bolgároktól. Az 1945. március 6-án kezdődő német támadás a bolgárok mellett a 16. jugoszláv hadosztály erőit érte, de be kellett vetni a védelmi harcokba a XII. hadtest egyéb egységeit is.

A hivatalos propaganda kezdetben nagy tisztelettel kezelte a jugoszlávokat, művészegyüttesük partizán dalokat és jeleneteket adott elő a Pécsi Nemzeti Színházban. Partizán kiállítás nyílt a Nemzeti Kaszinóban, az „oroszlánszívű” ifjak emberfeletti hősi harcait bemutatva. Február elején a helyi napilapban riport jelent meg egy festőművésznek készülő partizánhadnagyról, majd egy az „új Európát” képviselő partizánlányról.

Megjegyzendő, hogy ebben az időpontban már elterjedtek hírek a bácskai vérbosszúról és annak rémületes részleteiről. „A Bácskában most a bosszú dolgozik. Az áldozatok száma nagy, nemcsak a magyarok közt, hanem a bunyevácok között is... A szerb partizánokhoz képest az oroszok majdnem angyalok... A Bácskából egyre szörnyűbb hírek érkeznek... Nincs törvény, nincs jog, csak partizán önkény és embertelen kegyetlenség... Állítólag eddig ötvenezer embert gyilkoltak le,” jegyezte fel naplójába 1944. november 20. és december 17. között Grósz József kalocsai érsek.

A vajdasági főparancsnokság 1944. december 1-én kelt utasításában előírta, hogy a 16. hadosztály nyújtson segítséget a lakosságnak a népi hatalom megszervezésében. A csapatok a parancsot teljesítették is, aktív propagandatevékenységet fejtettek ki a lakosság körében, s fontos szerepük volt az ott végzett felvilágosító munkában. A Magyar Kommunista Párt helyi szervei szívesen fordultak segítségért a politikai munkásokhoz. Közös szerveztek előadásokat az aktuális kérdésekről, amelyekre pártonkívülieket is meghívtak. A kulturális műsorokra mindig nagyszámú közönség gyűlt össze, elsősorban fiatalok. A pécsi pártszervezet több ízben fegyverrel (!), lőszerral (!), kötszerrel, orvossággal, ruházattal segítette a Petőfi-brigádöt, és a pártszervezetek több ízben rendeztek gyűjtést a jugoszláv katonák részére, olvasható a korabeli hivatalos szövegekben.

Ilyen előzmények után feltűnő volt, hogy a Farkas Mihály vezérszónoklatával ékeskedő március 15-i ünnepségen egyetlen szó sem hangzott el a diadalmas partizánerőről, s az újság is csak arról számolt be, hogy egybeforrott a város lelke a Szovjetunió népeinek lelkével és a bolgár lelkekkel. Hamar eloszlott a bolgárok irányába tanúsított rokonszenv is. Baranya vármegye és Pécs város főispánja, Boros István dr. 1945. augusztus 29-én a belügyminiszterhez intézett jelentése szerint a „bolgár hadsereg, amely városunkban és megyénkben a visszaélések hosszú sorozatát követte el, magatartásával a lakosság valamennyi rétegének ellenszenvét váltotta ki, városunkból és megyénkbelől végleg kitakarodott”.¹ Pedig ekkor még javában tevékenykedtek a partizánok Pécs területén is, e sorok íróját március 12-én, számos iskolatársával együtt temetési menetből emelték ki s vitték vasúti vagonok kirakására.

Talán mindez összefügg azzal, hogy a bevonuló partizánoktól származott a hír, miszerint Magyarország déli szakasza egészen a Balatonig, Jugoszláviához fog tartozni. Viselkedésük mindenestre arra utalt, hogy nem mint a Vörös Hadsereg szövetségesei, hanem mint hódítók jelentek meg Baranya földjén. Ez derült ki

¹ Boldizsár Iván: Don–Buda–Párizs. Bp., 1982. 331., 339–340. p.; Stipe Mesic: Jugoszlávia nincs többé. Helikon, 2003. 398. p.; Milovan Gyilas: Beszélgetések Sztálinnal. Bp., 1989. 122., 156., 158. p.; Grósz József kalocsai érsek naplója 1944–1946. Bp, é.n.; Godó Ágnes: A XV. Petőfi Sándor rohamdandár... = Hadtörténelmi Közlemények 1969/3. sz.; Kun Miklós: A Birodalom romjai. MTV 1. 2001. ősz.; Kertész István: Magyar békeillúziók. B., 1995. 278. p.

abból a jellemző esetből is, hogy a pécsi városházán két fegyveres partizántiszt a város kulcsait követelte a polgármestertől, szerencsére az éppen ott tartózkodó Vas Zoltán, mint a Vörös Hadsereg tisztje erélyesen „eligazította őket”.²

A helyi napilap vezércikkben emelte fel hangját a rémhírterjesztés ellen, mely szerint a „a partizánok ennyi meg ennyi embert irtanak majd ki Pécsen”, s hogy Tito maga is Pécsre készülődik. Rákosi Mátyás még 1945. május végén is szükségesnek tartotta hangsúlyozni, hogy „amikor felelőtlen elemek jugoszláv részről megpróbálták megzavarni a magyar-jugoszláv barátságot ... akkor Tito marsall volt az, aki közbelépett s nem engedte, hogy ... megzavarják a fejlődésnek induló magyar-jugoszláv barátságot”. Belgrád nyilván felismerte, hogy amíg a „vitatott területeken” orosz csapatok állomásoznak, a kérdés katonai eszközökkel nem dönthető el, ezért közel két esztendőn át különféle módszerekkel igyekezett a kullisszák mögött kedvező eredményt elérni. Így egyrészt a moszkvai követségen, továbbá pártmunkás küldöttségek útján szakadatlanul bombázta kívánságainak ismétlésével a szovjet vezetés alsó szintjén dolgozó tolmácsokat, referenseket, másfelől nagy reményt fűzött a „népi kezdeményezéshez”. Menekülők ezreit, a korabeli vélemények szerint több mint tízezer embert telepített le a megyében az elmenekült svábok házaiban, hogy egy esetleges népszavazás, vagy pedig nemzetközi vizsgálat során a terület magyar jellegét kétségbe lehessen vonni.

Baranya vármegye alispánja 1945. február 3-án jelentette a főispánnak, hogy partizán családok tömegesen érkeznek a szentlőrinci járás területére. A menekültek száma az erős beözönlés következtében napról-napra változik. A németek elől menekülők hosszabb tartózkodásra rendezkednek be, túlnyomó részük erőszakos, követelőző. Fegyverrel kényszerítik ki, hogy részükre egy-két szarvasmarhát vágjanak le. Nagyobb gazdaságokból elhajtják a jószágot. Mindez a lakosságban rendkívüli ellenérzést váltott ki. A kérdés csak a fegyverek leadása és magyar fegyveres karhatalom létesítése útján volna megoldható. A sellyei körjegyző január 14-én arról tudósított, hogy Sellyén nap-nap után tarthatatlanabb a lakosság helyzete. Itt vonultak keresztül a bolgárok, a partizánok és a horvátországi menekülők ezrei, van nap, hogy egyszerre öt-hatezer ember és pár száz ló ellátásáról kell gondoskodni. Szédelő partizánok garázdálkodnak. A továbbiak során szóvá teszi a beszámoló a rablásokat, rekvirálásokat s lakosság kiszolgáltatott helyzetét.

A szentlőrinci főszolgabíró egy hónappal későbbi jelentéséből megtudhatjuk, hogy az oroszok nyolcszáz embert hurcoltak el közmunkára s még mindig nem tértek haza. „A járás községei tele vannak partizán menekültekkel, akik erőszakoskodnak, jogtalan követelésekkel állnak elő s azok teljesítését fegyverrel is kiereszkölik.” Január végétől a siklósi járásból is sorozatos jelentések futottak be a főispánhoz, mondván, hogy az átvonuló partizánok „kiüritik” a gazdaságokat, elhajtják a jószágot.

A szentlőrinci járás területén mintegy hat-hétezer partizán tartózkodott. Horváth István alispánnak a miniszterelnökhöz intézett jelentése mintegy kilencezerre tette a siklósi és szentlőrinci járás területén letelepedett partizánok számát, s megállapította, hogy az utóbbi járásban mintegy hatezer partizán családtag van a községekben szétszórva.

² Vas Zoltán: Betiltott könyvem. Debrecen, 1990. 14–22. p.; Boros István: Vas Zoltán. Magyar Nemzet, 1991. márc. 11.

Semmivel sem javult a magyar lakosság helyzete a bolgár 1. hadsereg megérkezésével. A bolgár parancsnokság február 1-vel elrendelte a Dráva, valamint a Vajszló–Harkány–Siklós–Beremend vasútvonal közötti sáv polgári kiürítését. Amikor a falvakba a lakosok április végén visszaköltözhettek, mindenütt a legnagyobb mértékű kifosztás volt tapasztalható. „A házakban semmi sincs, csak összetört romhalmaz. Ezt a fosztogatást, törés-zúzást a bolgár katonaság követte el.”

A partizán alakulatok legnagyobb mérvű átvonulása február 18-án kezdődött. Sok kilométeres kocszi-oszlopok, szekerek, lovak végtelen sora haladt át nagy mennyiségű zsákmányolt polgári holmival a Vajszló–Siklós–Villány, illetve a Nagyharsány–Beremend vonalon. Az átvonulást fosztogatás, templomok feltörése, jószágok elhajtása kísérte. Mindez a keserves sors Baranya más területeire is kiterjedt. Vörös Vince 1945. márciusban jelentette, hogy Bakonya négyszáz partizán családot tartott el három hétig.

Mohácson 1944 végén megalakult a MKP egyik frakciója. Ez visszanyúlva az 1920–21-es történelmi eseményekre, jugoszláv annexiós eszméket hirdetett, és ennek érdekében folytatott agitációt. Ez a tevékenység kisugárzott más járások területére is, izgalom és bizonytalanság érzését keltette a délszláv lakosság körében. Ennek az akciónak irányítója Rosinger Sámuel Ármin volt. Rosingert pártellenes magatartásáért és az 1945. március 15-én tartott beszédéért a pártból kizárták, ő maga átszökött Jugoszláviába. Egy későbbi éjszakai rendőrségi razzjáról beszámolva az Új Dunántúl megírta, hogy „Múlt év szeptember óta rengeteg idegen beszivárgás történt a városba s ezek közt a beszivárgók közt számos idegen nemzetiségű egyén van, aki nemhogy magyar állampolgársággal, de még lakhatási igazolvánnyal sem rendelkezik.” A rendőrség bünyügyi osztályának vezetői feljegyzésben fordultak a rendőrkapitányhoz a közbiztonsági állapotok leromlása miatt. Eszerint „szökött katonák, cigányok és a rendkívüli viszonyok folytán idevetődött állás- és foglalkozás nélküli idegenek bűncselekményeket követnek el”. (Rablás, fosztogatás, gyilkosságok.)

A partizáncsapatokkal és a „telepesekkel” egy időben jelentek meg az 1921-ben, a Nemzeti Hadsereg bevonulásakor Jugoszláviába elmenekült októbrista vagy kommunista magyar emigránsok is, sokan közülük azzal a célzattal, hogy közreműködjenek Baranya Jugoszláviához csatolásában. A belgrádi menekültek már 1945. január 3-án kérelemmel fordultak a Nemzeti Bizottsághoz, hogy Pécs városa „kárpótolja” őket hosszú szenvedéseikért. Amikor 1945 kora tavaszán orosz nyomásra a partizánoknak és telepeseeknek el kellett hagyniuk a magyar területeket, a belgrádi elképzelések biztosítására sokan léptek be a szerveződő rendőrség kötelékébe, vagy pedig a Pécs környéki szénbányák állományába. A kriptokommunista Erdei Ferenc belügyminiszter nem gördített akadályt az ellen, hogy a magyar nyelvet gyengén vagy egyáltalában nem beszélő idegen állampolgárok kerüljenek a rendőrség soraiba.

A Pécs Városi Kapitányság vezetője a szociáldemokrata párt színeit képviselő Minker Ádám lett, 23 évi emigráció után tért haza, hogy ott betölthesse azt az állást, melyet már 1921-ben is viselt.³ Még Nikolits Mihály főispán nevezte ki 1945.

³ Minker Ádámot 1921. február 18-án nevezte ki főkapitánnyá a városi tanács. Nevezett betűszedő könyvnyomdász volt, akit a szocialista pártvezetőség jóformán kényszerített, hogy üljön be a főkapitányi hivatalba. Ezen tisztviselő ellen soha semmiféle panasz nem volt, csakis a közrendet tartotta szem előtt s híven teljesítette amire kényszer hatása alatt vállalkozott = Ernyes Mihály: A szerb impérium pécsi történéseiből 1918–1921 Pécsi Szemle 2008. ősz. 80–81. p.

január 6-án, a Nemzeti Bizottság előző napi ülésén, hatálytalanítva azon korábbi intézkedését, mellyel Hódosi Istvánt bízta meg a rendőrkapitány-helyettesi teendők ellátásával s felhívta őt ez irányú működésének azonnali beszüntetésére. Minker kezdetől részt vett a Nemzeti Bizottság munkájában. 1945. február 6-án számolt be a rendőrség átszervezéséről. A rendőrlegénység és a tisztikar zöme még a régi állományból tevődött össze, az új próbarendőröket a demokratikus pártok arányosan delegálták. Jellemző az akkori viszonyokra, hogy még az is szóba került, hogy a volt csendőrlegénységet, mint kiképzőkeretet fogják alkalmazni! Alig egy hónappal később azonban a Nemzeti Bizottság polgári érzelmű tagjai már kénytelenek voltak szóvá tenni, hogy a rendőrség politikai osztálya több ízben kifejezésre juttatta, független és önálló intézkedésekre jogosult a rendőrség vezetőjének beleegyezése nélkül is. Ez az elképzelés hibás határozatokat szült, ártatlanokat internáltak és tartottak fogva kihallgatás nélkül. Sérelmezték azt is, hogy „egyes politikai pártok beleavatkoznak a rendőrség munkájába s exponenseik feljelentések tömegét szállítják a rendőrségre”. Erre a kritikára reflektálva, a későbbi népbíró, elismerte, hogy kisebb hibák történtek az internálások során. „Az azonban nem oly nagy baj – hangsúlyozta, hogy egyesek egy hétig fogva vannak, némelyik ártatlanul. Nagyobb baj az, hogy még mindig vannak olyanok a városban, akiknek már régen benn kellene lenni az internálótáborban.”

Hasztalanul utalta a Nemzeti Bizottság a főkapitány jogkörébe, hogy ő tegyen javaslatot a politikai osztály vezetőjének kinevezésére, Minker jelöltjét a baloldali pártok ellenezték, s ragaszkodtak saját jelöltjükhöz, Körmeny Wladimirhoz s akarukat rákényszerítették a Nemzeti Bizottságra is.⁴

Az oroszok már 1944 őszén megkezdték a „demokratikus” magyar rendőrség megszervezését. 1945-ben Fjodor Bjelkin államvédelmi tábornok sűrűn tárgyalt és intenzív kapcsolatokat épített ki a magyar rendőrség irányítóival. A politikai rendőrség bármilyen nevet is viselt a későbbiek során, a kommunista pártnak, s ezen felül a pártvezérnek volt különleges erőszakszervezete az államapparátusban, majd a párton belül, helyesebb azon felül. Ezen szervezet feladata volt a párt ideológiájának megfelelően a harc a hazai társadalom vezetőinek kikapcsolására a társadalom általános megfélemlítésével, a civil társadalom szétzúzására s végezetül a vélt vagy valódi ellenzék megsemmisítésére. A szovjet vezetés a végrehajtást a megszállás első percétől kezdve ellenőrizte és operatív módon irányította is. A szovjet állambiztonsági szervek magyar (származású) tisztjei voltak felelősek mindezeknek maradéktalan végrehajtásáért. Különösen Rajk László belügyminisztersége idején nőtt meg a különféle izgatásos és összeesküvéses ügyek száma, amelyekkel bizonyítani lehetett a szervezet jó munkáját és nélkülözhetetlenségét.⁵

Az MKP nem is titkolta álláspontját, s mint képviselője április 21-én a Nemzeti Bizottság előtt is bejelentette, „nem látja biztosítottnak a demokratikus fejlődést s a gazdasági fordulatot, ha a rendőrség élén nem egy kommunista fog állni”. A képviselő pártja nevében ahhoz is ragaszkodott, hogy a tanosztály vezetése is a kommunista párt kezében legyen. Minker főkapitány rövidesen a sajtóban volt kényte-

⁴ BML Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei.

⁵ Nagy Ferenc: Küzdelem a vasfüggöny mögött. I–II. Bp., 1990. I. 155., 434. p.; Moszkvának jelentjük. Bp., 1994. 170. p.; Kiszely Gábor: ÁVH. Bp., 2000. 17. p.; Hódoltságban. Bp., 1992. 120–121., 126. p.

len védekezni az MKP budapesti kiküldöttje által terjesztett teljesen alaptalan, tendenciózus vádak ellen.

A városi rendőrség szervezetének fejlődése mögött elmaradt a vármegyei rendőrség. Vezető posztját rövidesen Vörös László rendőrtanácsos, régi belgrádi emigráns vette át, aki május 24-én tette le az esküt Boros István főispán és Csorba Győző költő, mint jegyzőkönyvvezető előtt. Szülőföldje eseményeit figyelemmel kíséző Nagy Ferenc miniszterelnök emlékirataiban is kitér arra, hogy „Baranya megye önkormányzatának testülete javasolta, hogy a belügyminiszter távolítsa el azt a Vörös nevű vármegyei főkapitányt, aki nem is magyar állampolgár, s aki mint kommunista hűsz évig élt emigrációban Jugoszláviában. Az volt a vád ellene, hogy nemcsak a vármegyei rendőrség kommunizálásra törekszik, hanem még kémkedett is Jugoszlávia javára. Azt állították, azért törhettek be a jugoszláv partizánok a baranyai határközségekbe, mert Vörös főkapitány egyetértett velük. Ezt a javaslatot a belügyminiszter figyelembe sem vette, s csak féléves személyes harccal tudtam ezt az embert eltávolítani helyéről.” (Vörös László rendőrezredest 1946. január 21-én helyezték át Budapestre, egyes visszaemlékezések szerint később visszazökött Jugoszláviába.)

A korábban önkéntes alapon szerveződő segédrendőrség, népőrség, polgárőrség, vörösőrség, csendbiztos őr stb. nevet viselő s fegyverként botot hordozó helyi csoportok igyekeztek a rendet fenntartani, míg a Nemzeti Bizottság 1945. február 17-i határozatával el nem rendelte a vármegyei rendőrség felállítását. „Egy hónap alatt a semmiből alakult meg a vármegyei rendőrség” – adta hírül július 4-én az Új Dunántúl. Élére Vörös László került, akit májusban „még üres falak fogadtak”. Ő szervezte meg a vármegyei rendőrséget, zömében 20–22 éves fiatalokból, akiknek mintegy fele bányamunkás volt, hogy az „valóban a nép rendőrsége legyen”. Ennek égisze alatt pár hét alatt közel ötszáz embert internált a Lehr László dr. által vezetett politikai osztály. „Lehr László rendőrtanácsos, akit a vármegyei rendőrség politikai osztályának vezetésével megbíztam, egyúttal a városi rendőrség politikai osztályának állandó ellenőrzésére jogosult” – jegyezte fel május 16-án Boros főispán. Ekkor már a letartóztatottak között volt a németek, nyilasok által meghurcolt Esztergár Lajos polgármester és Nikolits Mihály főispán is.⁶

Mint a Dunántúli Népszava is hírül adta, a rendőrség „nagy eréllyel göngyölt fel a pécsi reakciós tábor”, augusztus közepén már közel négyszáz internált dolgozott a mecsekszabolcsi bányában. Boros főispán augusztus 29-én kelt jelentése szerint az eddig internáltak száma 3390 fő. A sajtó hírül adta a bányászok azon óhaját, hogy a rendőrség tartson erélyes tisztogatást a feketézők között is és ezek közül is küldjön le néhányat a bányába. A továbbiakban egy másik régi emigráns, Hajdu Gyula, vezércikkben kardoskodott az internálótáborok fenntartásának szükségessége mellett. „Ha nincs törvény, amelyek alapján el lehetne ítélni őket [mármint a reakciókat P.I.] akkor van internálótábor” – vélekedett tizenötezer fős hall-

⁶ A háborús események Baranyában nem zilálták szét a régi közigazgatási apparátust, a nyilasok a főispánt és az alispánt, majd Pécs polgármesterét is internálták. A „felszabadulás” után néhány nappal az internált vezetők a szovjet hadsereg felhívására elfoglalták korábbi pozícióikat = Ernyes Mihály: Fejezetek a rendőrség történetéből. Pécs, 43. p.; Korom Mihály: A népi bizottságok és a közigazgatás Magyarországon 1944–1945. Bp., 1984. 160–163. p.

gatósa elótt az MKP listájának Baranya megyei vezetője, Farkas Mihály, akire még nagy jövő várt a következő évek történetében.⁷

Ezek a nyilatkozatok korántsem arattak osztatlan elismerést. Maga Boros főispán 1945. július 25-én kifogásolta, hogy az általa tett kinevezésekből néhányat nem vett tudomásul a belügyminiszter, viszont többeket közvetlenül – tehát jogtalanul – nevezett ki. Röviddel később a Dunántúli Népszavának nyilatkozva megemlítette, hogy „különböző mendemondák terjedtek el a városban a rendőrségről. Márpedig személyi változások nem lesznek, mindenki a helyén marad, aki rátermett, korrektségéhez és a demokratikus eszmékhez való hűségéhez nem fér kétség.” Nos, a mendemondák bizonyultak igaznak. Erdei belügyminiszter a szociáldemokrata Minker Ádám városi rendőrkapitányt „mint egy közönséges cselédet” távirati úton menesztette. Vörös László átvette a pécsi rendőrkapitányságnak vezetését is – írta augusztus 22-én jóleső érzéssel az Új Dunántúl. „Minker Ádámot, a kapitányság eddigi vezetőjét a belügyminiszter állásából felmentette. A távirati rendelkezés nem tartalmazott intézkedést Minkerre nézve, hogy új beosztást nyer-e, vagy nyugállományba helyezik. Erre nézve úgy látszik, a miniszter külön intézkedik majd. Vörös László elvtárs kedden (augusztus 21-én) a pécsi kapitányság vezetését át is vette.”

A Nemzeti Bizottság szeptember 1-jei ülésén a szocdem párt képviselője kérte, hogy a testület fejezze ki bizalmatlanságát a belügyminiszterrel szemben. A kommunisták csak annyit tudtak elérni, hogy e helyett a Nemzeti Bizottság felirattal fordult a miniszterhez. A szeptember 4-én kelt dokumentumban az „elbocsátás módja ellen a Nemzeti Bizottság tiltakozik, azt rosszalja és magyarázatot kér”, továbbá a válasz megérkezéséig az ügyet függőben levőnek tekinti. Mintegy tiltakozásképpen a Nemzeti Bizottság elzárkózott a Vörös által javasolt előléptetések ellen. Vörös úgy látszik valóban „kőrmös kézzel” nyúlt feladatainak megoldásához. Már augusztus 28-án hírt adott a sajtó az első őrizetbe vételről, botrányokozásért és a rendőrség szidalmazásáért.

Megindult a pécsi és baranyai rendőrség átszervezése is. Erdei belügyminiszter személyesen győződött meg róla, hogy a „megye valósággal át van szőve a sváb rokon érdekek és kapcsolatok szálaival”. („Sváb nem szavaz a Nemzeti Parasztpártra!” volt 1945. őszén Erdeiek egyik választási plakátja.) Az összes sváb származású rendőrt el fogják bocsátani s helyüket csupa alföldi magyar parasztfiúból összeválogatott legénységgel fogják feltölteni. Evégből tegnap már Pécsre érkezett 280 főnyi, jórészt Kecskemét környékéről toborzott magyar fiúkból álló rendőrlegénységi csoport – számolt be augusztus 31-én az Új Dunántúl. „A belügyminiszternek külön panasa volt az itteni reakció és az ellene folytatott harc lanyhasága miatt. Ki fogják telepíteni a svábokat s ehhez jó karhatalom kell. A jó karhatalom kiírja majd a reakciót Baranyából is” – írta meg a miniszter véleményét a Dunántúli Népszava. A „Pé-

⁷ Farkas Mihály megjelenése Pécsen „inkább negatívumokat értelt, mint pozitív eredményeket. Azok a hibák, amelyek... szomorú és nemkívánatos eredményekkel jártak... egyáltalában nem voltak vonzó hatással. Erre egyébként magatartása, beképzeltnek, felfuvalkodottnak, pózolóknak látszó »nagyságának« tudatát tükröző egyénisége sem predesztinálta” – emlékezik rá vissza egykori harcostársa Boros főispán. Vas Zoltán szerint „erőszakos, műveletlen, durva fráter volt” = Ernyes... i.m. 34–37., 46., 92. p.; Varga László: New Yorki beszélgetés Vas Zoltánnal = Magyar Nemzet 1992. okt. 31.

csett tartózkodó repülő-bizottság nagy eréllyel végzi munkáját. Eddig is sok elbocsátás történt... a kétes elemek kiválogatása igen helyes és megnyugtató”.

A nagy összecsapásra azután szeptemberben került sor. A vármegyei törvényhatóság rendkívüli ülésén titkos szavazással 54:42 ellenében a Független Kisgazdapárt jelöltje, dr. Komáromy László győzedelmeskedett a politikai osztály vezetőségéért folytatott vetélkedésben az MKP jelöltjével, Fajta Károllyal szemben. A vonatkozó belügyminiszeri rendelet alapján összehívott városi közgyűlésen a szociáldemokrata Minker Ádám 49, Vörös László 30 szavazatot kapott, a polgári erők a kommunista jelölttel szemben a szociáldemokratát támogatták. A városi közgyűlés határozata ellen a hallgatóság heves tüntetésbe tört ki, mely a „hirtelen kitört vihar erejével robbant ki” számol be az eseményről az alulmaradt MKP napilapja. Ezt „csak nehezen lehetett lecsendesíteni, de újból kitört, amikor bejelentették, hogy 44:30 arányban dr. Gál Lászlót választották meg a [városi] politikai osztály vezetőjének a kommunista Körmendy Vladimírral szemben. A vihar addig tartott, amíg egy-két elvtársnak nem sikerült a felháborodott tömeget kivinni az utcára, ahol a tüntetés tovább folyt”. Vörös Lászlót néhány buzgó párthíve a vállára emelve hordozta meg a város utcáin. A Dunántúli Népszava tudósítója szerint a karzat közönsége parázs tüntetést rendezett a kommunista párt jelöltje mellett, és a törvényhatósági bizottság munkája ellen. A rendet és nyugalmat csak rendkívül nehezen sikerült helyreállítani az egy tömegben felvonuló tüntetőkkel szemben. „Ha már együtt voltak, hát ráadásul végigtüntették a város alkonyba borult utcáit.” A szociáldemokrata sajtóorgánum külön vezércikkben is foglalkozott az eseménnyel, rámutatva, hogy a kommunisták megszegték az előzetes megállapodást, mely szerint csak az SZDP állíthat jelöltet a városi kapitány megválasztásakor. Külön figyelmeztetett az újság arra is, hogy a szocdem párt tagjai álljanak ellen minden beugratási kísérletnek aláírások gyűjtésével kapcsolatban. A kommunista párt ugyanis íveket köröztetett a városban, ezeken szavazatokat gyűjtöttek Vörös rendőrtanácsos érdekében, s előfordult, hogy ezen ív aláírását megtagadó szociáldemokrata funkcionáriust letartóztatta a rendőrség.

A város épületein mésszel festett jelszavak jelentek meg. „Éljen Vörös! Éljen Laki!” – volt olvasható még évekig az Irányi Dániel téri volt Fehér Farkas beszállóvendéglő falán. Mint a Boros hagyatékban található 1945. szeptember 19-én kelt névtelen jelentés fogalmaz, a „rendőrségi szavazásnál súlyos taktikai hiba történt. Egyesek a főispánt is hibáztatják, hogy nem tudott legalább egy helyen többséget biztosítani”. Az MKP Pécs-Baranyai Szervezete és a Szabad Szakszervezetek Pécsi Építőipari csoportja dátum nélküli felterjesztésben a belügyminisztériumhoz fordult, mondván „mi pécsi és Pécs környéki dolgozók nem nézhetjük tétlenül és szó nélkül az itt történeteket”. Arra kérték a belügyminisztert, hogy ne fogadja el a törvényhatóság javaslatát, de erősítse meg állásában a „népi demokrácia nevében” Vörös László rendőrkapitányt és Fajta Károly tanácsosokat. Lényegében hasonló események történtek Mohácson is. 1945. szeptember 10-én a város képviselőtestületének ülésén a kommunista párti Laki István az SZDP jelöltjével szemben 21:30 arányban, Géczy József a politikai osztály vezetője pedig az FKGP jelöltjével szemben 11:40 arányban alulmaradt. Az MKP mohácsi szervezetének titkára már másnap fellebbezett Laki és Géci (sic!) elejtése ellen.⁸

⁸ BML főispáni iratok 575/1945., Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei, Dunántúli Népszava, Új Dunántúl idevonatkozó számai. Ernyes... i.m. 84–85. p.

A közgyűlés fel kellett, hogy terjessze a szavazás eredményét tartalmazó jegyzőkönyvet a belügyminiszterhez. A belügyminiszteri tárcát ebben az időben Erdei Ferenc viselte, az MKP-nek a Nemzeti Parasztpártba beépített embere. Mint azt Gerő Ernő 1944. decemberében Rákosihoz írt levelében említi, Erdei kérte a kommunista pártba való felvételét. „A határozatunk az, hogy felvesszük, de titokban tartjuk a dolgot.”⁹

Erdei Ferenc pályafutása során mint belügyminiszter, államminiszter, igazságügyi, majd földművelésügyi miniszter, a minisztertanács elnökhelyettese, a Hazafias Népfront főtitkára vagy akár a magyar Tudományos Akadémia alelnöke univerzális tehetségnek bizonyult.¹⁰ Erdei mellett ott állt államtitkárként Farkas Mihály, a „demokrácia kipróbált harcosa, aki kemény kézzel védi meg a nép kivívott jogát és éberén vigyáz a fiatal magyar demokrácia zavartalan fejlődésére”. Boros főispán, miután a törvényhatóság javaslatát hetekig elfektette, azzal a kéréssel fordult Farkas Mihályhoz, hogy a közgyűlésen meghozott szavazási eredmény ellenére az MKP jelöltjét, Vörös Lászlót nevezze ki rendőrkapitánynak a belügyminiszter. A szociáldemokraták továbbra is rendületlenül azt vallották, hogy a rendőrség, mint a közbiztonság szerve nem lehet pártrendőrség, a Dunántúli Népszava ismételten felvetette, hogy miért késik a pécsi rendőrség vezetőinek a kinevezése, miért késik a rendőrség átvétele. Az újság tudni vélte, hogy a városi és vármegyei vezetők kinevezése tárgyában hozott közgyűlési határozat a belügyminisztériumban Dömötör tanácsos asztalán fekszik. „Feszült érdeklődéssel várja Pécs város egész társadalma a rendőrség vezetőinek kinevezését. Azonban Boros doktornak, a főispánnak nem volt ideje és módja (!) a legilletékesebb megbeszélést folytatni”. Ezért a pécsi rendőrség „egész személyzetének ma rendezetlen, sőt egyes vonatkozásokban rendetlen a helyzete”. A főispán október 17-én adott nyilatkozatot a Dunántúli Népszava kérdéseire. „Nem hinném, hogy a kinevezések elhúzódnának a választás utáni időre. Erre előreláthatóan rövid időn belül sor kerül.” A késedelmet egy belügyminiszteri belső ügy elintézése okozta, vélekedett, noha éppen ő volt az, aki a szeptember 14-én kelt közgyűlési határozatot az előírt három nap helyett, csak a szeptember 28-i főispáni értekezleten adta át a belügyminiszternek.

⁹ A szintén kommunista érdekeket szolgáló budapesti főkapitány, Sólyom László 1945. februárban a FKGP-be próbált beépülni = Thassy Jenő: Hátraarc. Bp., 1999. 152–153. p.; Új Dunántúl 1945. szept. 18.; Moszkvának jelentjük. Bp., 1994. 13. p.

¹⁰ Erdei egyforma ügyességgel tudta kiszolgálni a debreceni ideiglenes kormányt, Rákosi Mátyást, és az 1956-os forradalmat. (Ott volt Tökölön Maléter Pál kíséretében!) Nem volt háttérbe szorítva Kádár János alatt sem. Nagy Ferenc emlékiratai szerint „örökké tartó bűne az új rendőrség felállítása. ... gyűlölte a régi közigazgatást és a legobskurusabb alakokat is szívesebben látta közigazgatásban és a rendőrségben, mint a legmegbízhatóbb régi szakembert... A maga bosszú érzetének a végrehajtását látta a rendőrség minden lépésében.

...a tükörben, akárhogy is nézek, csak őt látom
Goldstein Imre

Kiss E. Viktor – egy pécsi orvos emlékezetére 1909–1993

Pilisvörösváron született 1909. április 13-án. Szülei pécsiek voltak, röviddel a születése után vissza is tértek ide, a helyváltoztatás alighanem a köszvénybánya aknász édesapjának ottani alkalmazásával volt kapcsolatban. Édesanyja 30 éves korában tüdőbajban meghal Pécsen, négy gyermeket hátra hagyva. Édesapja újból nősül, majd elesik az első világháborúban. A hadiözvegy beadja a gyerekeket az árvaházba. Innen a lánygyermek később eltűnik. Az öccsét az elemi iskolából a papok veszik védőszárnyuk alá, egyetemet végzett lazarista szerzetes lesz, majd haláláig lelkész egy nógrádmegyei faluban. Bátyja Pécsen lesz hentesmester.

Apám a Belvárosi Elemi Fiúiskolába járt a Széchényi téren, ahová később én is jártam. Csakhogy ő, mint mesélte, társaival télen mezítláb taposta a havat. Utána a ciszterciekhez ment gimnáziumba. Közben mostohaanyja magához vette, az iskola, majd az egyetemi évek alatt besegített neki a mai Hunyadi utcai trafikjában. Ugyanitt laktak egy kis házban a Kaposvári utca beágazódása felett. Az udvarból egy fenyő magasodott ki a kerítés fölé, ő ültette valaha. Sokszor néztük arra jártunkban. Néhány éve először a fenyő tűnt el, majd a házat bontották le, jó, hogy már nem látta. Az orvosi egyetemi éveiről nem igen mesélt. 1933-ban végzett, az Ángyán János professzor vezetése alatt álló Belklinikára került díjtalan gyakornoknak. A belgyógyász szakorvosi vizsga után, 1936-ban Gyárvárosra költözött, ott lett városi orvos. Élni, mozogni kezdett, társaságba került, vett egy Adlert – ma ez talán BMW-számba menne. Megismer-te anyámat, aki dr. Schwarz Vilmos városi orvos lánya volt. 1939 tavaszán esküdtek, egy nappal miután anyám konvertált és napokkal a második zsidótörvény érvénybe lépte előtt. Apám testvére adta össze őket. A gyárvárosi házat ahol laktak, nem messze a mohácsi országút kereszteződésétől, nemrég bontották le.

Ezerkilencszáznegyvennégy július negyedikén anyám szülei azon 3500 get-tóba zárt zsidó között voltak akiket Pécsről marhavagonban vittek Auschwitzba. Anyám, mint árja párja mentesült ettől, de negyvennégy őszén bujdokolni kényszerült. Velem terhesen húzta meg magát apám betegénél, a romonyai vegyesbolt tulajdonosának nyári konyhájában, az udvar végén. Ezt a bátor embert Kemény Lajosnak hívták, felesége segítségével rejtegette és táplálta anyámat. Apámat a gyárvárosi patikus feljelentette, mondván, a doktornak zsidó felesége van, angol rádiót hallgat, a szövetségesek győzelmét várja. (A háború után eljött szüleimhez, kérte, az igazolási eljárásakor ne valljanak ellene, megtették). Nagykanizsára internálták. Ebben az időszakban egymásnak álnéven és virágnyelven írt leveleik, a megrázó dokumentumok rám maradtak. A háborút követően apám épségben hazakerült. Januárban anyám is megérkezett Romonyáról, három hónappal később pedig megszülettem.

Beköltöztek nagyszüleim elárvult József utcai lakásába, apám átvette nagyapám praxisát és mindvégig itt maradtak. A következő években, évtizedekben rendezett életet éltek. Apám azon kevés pécsi orvos közé tartozott, aki a körzet mellett privát praxist is tartott. A rendelő a lakásban volt, röntgenkészülékkel, laborral, ultrahangos besugárzó készülékkel, kvarclámpával. Hasvízcsapolást, mellkasröntgent, kontrasztanyagot gyomor-bél vizsgálatot, próbareggelit, mikroszkópos diagnosztikát végzett, spermiumokat számolt. Ma már nemlétező, sokoldalú orvos volt. A betegek jöttek. Az OTI-ból élek, mondta. Közvetlen, barátságos, mély empátiával rendelkező ember volt.

Apám erőssége – ezt negyvenéves orvosi gyakorlat tapasztalatával állítom – az volt, hogy odafigyelt amit a betegek mondtak, és ami még fontosabb, türelmesen meghallgatta őket. A váróban kint ültek a betegek, többségük a környező falvakból jött, vártak, apám egy órát is eltöltött egy pácienssel. A sváb cseléd lány – mert a szocializmusban ez is volt – szórakoztatta őket. Milyen messziről jön, kérdezte szörnyülködve, hát közelebb nem volt orvos? Betegeiről otthon kartotékot, kórlefolyást vezetett, amibe számos megfigyelés belekerült. Ideges, nem bírja a rendszert, írta egyik pácienséről.

Az Ágoston tér környéke és a Havihegy oldala volt a körzete. Az első években a körzeti orvosi rendelő is a lakásban volt, majd egymást követően az Ágoston tér két épületében – az egyiket direkt e célra építették. Mára mindkettő a tér rendezésének esett áldozatul. A kezdeti időben egy helyiségben, egyidőben két orvos rendelt. A környék betegei még tisztelték és hittek az orvosnak. Apám sokszor mondta, hogy körzetének a betegei az egyszerű fehérenműben sokkal kedvesebbek neki, mint a selyem alsónadrágos belvárosi klientúra. Gyakran hívott össze betegeihez orvosi konzíliumot, többnyire egyetemi tanárokat. Kudász Józsefet, Barta Imrét, Póka Lászlót, Kiss Tibort, Burger Tibort, akik vele együtt vizsgálták a betegeket... és utána még beültek a lakásba egy pohár borra. Alkalmassint a beteg is velük tartott. Ó, hova tűntek ezek a régi szép idők?

Az ötvenes években apám Thán Nándor és Arató (meghalt autóbalesetben az Egyetem utca sarkán) mellett a három vagy négy pécsi orvos egyike volt, akiknek autójuk volt. Kis, kétüléssel háború előtti Fiat-Topolinója (CD 508) ismert volt a városban. Elegánsan, Eden-kalappal, mindig fehér ingben, barna bőr orvosi táskájával járt betegeihez. Napi öt – tíz látogatása volt, néha éjjel is kihívták, gyakran falura. Napi huszonnégy órát volt elérhető, hétvégeken is.

Családhoz kötődő otthonülő ember volt. Társadalmi szervezetnek nem volt tagja. Határozott politikai véleménye csak a baráti körben volt ismert. Elveihez minden rendszerben híj maradt. Még a háború előtt, vagy az alatt az orvosi kamara titkára a szemére hányta, hogy a Jézus Szíve körmeneten nem vett részt. Háború után ugyanez a kollega – ma utca van Pécssett elnevezve róla – megkérdezte mi az oka, hogy a május elsejei felvonuláson nem vett részt (soha). Aranyerem van, mondta apám, megmutassam?

Anyám nyitott, polgári légkört teremtett otthonunkban. A televízió előtti korszakban a belvárosban élénk társadalmi élet folyt. Alig telt el nap, hogy valaki egy

kávéra be ne ugrott volna, többnyire bejelentkezés nélkül. Apám esténként általában hétig rendelt. Ha már ott volt valaki, fehér sebészkötényében beült a lakásba egy kávéra és egy cigarettára. Alkoholt alig ivott. Viszont az édességet nagyon szerette. Szerencsém, hogy nem vagyok cukorbeteg, szokta volt mondani. Hangversenybérlet, színházlátogatások, ebéd utáni kávézás termoszból a Mandulás alatti erdőben, esti összejövetelek tették az életüket változatossá. Apám bérmaapja, Somogyi Géza látogatott gyakran bennünket, aki Pécs történelmével (is) foglalkozott, a csatornaépítéskor talált római érméket hozta ajándékba. Legkellemesebb emlékeim közé tartoznak a vasárnapi otthoni ebédek András bácsival, a zárkózott, de végtelenül jó humorú dr. Bokrétás Andrással, apám régi barátjával. Néha Budapestre kirándultunk, alkalmasint vasárnap reggeltől estig. Az ötvenes-hatvanas években nyaranta három hetet Tihanyban töltöttünk, összetartó, pécsi és budapesti, többnyire orvosokból álló társaságban. Sok névre emlékszem, látom őket a móló előtti szálloda teraszán fürdőruhában ülni. Még ott volt a sarkon az akvárium, előtte kanyarodott be a füredi út és a parasztlányok a faluból kecskekörmöt árultak.

A hatvanas években kinyíltak a határok, szüleim román, illetve szovjet hajóval két egymás utáni évben Egyiptomban voltak. A pécsi útlevélosztály vezetője apám betege volt, így évente kaptak „nyugati” útlevelet. Bejárták Nyugat-Európát, anyám négy nyelven beszélt folyékonyan. Minden évben Riccionában vagy Duinóban pihentek egy hetet az út végén. Soha étteremben nem voltak, csak ha kint élők meghívták őket. A hazai szalámit, májkonzervet ették, a kávéfőzőt is magukkal vették – aki ebben az időben Nyugatra utazott ismeri ezt az életmódot.

Hatvanéves korában nyugdíjba ment, a praxist még több mint húsz évig tovább folytatta, kellett a pénz, de az elfoglaltság is. A manuális és műszeres tevékenység egyre inkább háttérbe szorult, ma azt mondanánk, a pszichoterápia került előtérbe. Az orvosi szakirodalmat ezután is rendszeresen olvasta. Szakmai fejlődésemet szakadatlan érdeklődéssel kísérte, bár én két, számára idegen szakot választottam. Végtelenül jó levélíró volt. Hosszú, szellemes beszámolóit a pécsi sajtóból kiollózott mellékletekkel tüzdelte. Nemcsak szüleimmel, de a várossal is állandó kapcsolatban maradtam.

Nyolcvannégy éves volt, én ekkor már hosszú évek óta Németországban élek, amikor, gondolom hetekig tartó mentális előkészületek után, immár a rosszululatú betegségtől megkínóztatván, tízenötperces folyékony, szabadon előadott köszöntőt, búcsúzó tartott kollegáimnak németül a klinika karácsonyi ünnepségén. Hazamentünk, felhúzta pizsamáját – már a repülőtéren mondta meghalni jött hozzám – és egy héttel később az ágyamban elaludt örökre. Áldassék az emlékezete!

dr. Kiss Iván
Essen

In memoriam Marton István 1928–2009

A 2009. április 14-én Erreth Lajos utcai házában elhunyt dr. Marton István. Jászárokszálláson született 1928. szeptember 4-én. Szülei Pécsre költöztek, édesapja a Bártfa utcai elemi iskola igazgatója volt, fia a Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziumának tanulója lett. A jogi egyetem elvégzését követően – ahol szenvedélyesen hódolt a labdarúgásnak – előbb a szénbányánál jogtanácsosként, majd a Mecseki Ércbányászati Vállalatnál 1956-tól 1989-es nyugállományba vonulásáig a jogügyi osztály vezetőjeként, 2000-től ügyvédként tevékenykedett. Munkássága idején emelkedett meghatározó gazdasági tényezővé a városban az uránbányászat, ekkor létesültek a bányaüzemek és egyéb fontos létesítmények, ekkor épült Uránváros, miközben intézte a 7–8 ezer főnyi személyi állomány ügyes-bajos dolgait. Felesége Kapoli Mária, két gyermekük született, Győző és Eszter.

Mindig is érdeklődött a köz ügyei iránt. Az 1983-ban megalakult Pécsi Városszépítő és Városvédő Egyesület tagja lett, az egyesület elnökének 1986-ban választották meg. Vezetése alatt az egyesület a város közéletének meghatározó tényezőjévé vált. A Pécsi Nemzeti Színház felújítása érdekében jótékony célú díszelőadást szervezett, 1987-ben fölavatta a városnak adományozott Hild-emléktáblát, ebben az évben adott otthont Pécs az országos városvédő találkozónak. 1988-ban az ő vezetésével jelentetük meg a köztemető neves halottait tartalmazó kiadványt. Elnöksége idején támogatta az egyesület a repülő emlékmű létrejöttét, helyeztük vissza a Széchenyi térre az időjárásjelző házikót, ekkor sikerült elhelyezni a Szigeti úti régi Hadapród Iskola (ma a PTE ÁOK) épületének udvarára a Zrínyi-szobrot. Elnöksége idején valósítottuk meg a városi utcanév magyarzó táblákat, és a híres események, személyiségek emléktábláit, ez idő tájt indult el a városházi toronymuzsika, támogattuk a PTE Ifjúság úti központjának udvarán a Kitaibel Pál-szobor fölállítását. Lelkesen irányította a „Pécs az én városom” című, a Városi TV-ben folyó diák-városismereti versenyeket. Az egyesület olyan jelentős alapítványokat indított el, mint a Kálvária, a Zsolnay Mauzóleum, a Szent Háromság szobor, a Szép Tiszta Pécsért, a Szent István szobor, valamint a fiatal muzsikusokat segítő Opus Alapítvány. Az egyesület működésének irányításában, a vezetőség és a szakosztályok munkájának összehangolásában, a rendezvények kezdeményezésében, szervezésében, támogatásában Marton István szintén jelentős szerepet vállalt.

Az országos szakmai jogász-szervezetnek 1975-től 1990-ig, az országos városvédő szervezetnek 1988-tól 1990-ig vezetőségi tagja. Az Ércbányász SE elnöki tisztségét 1962-től 1965-ig, a PMSC sakk-szakosztályi elnöki tisztségét 1972-től 1990-ig töltötte be. Miniszteri kitüntetések mellett munkáját 1990-ben Zsolnay-emlékéremmel, 1993-ban Podmaniczky-díjjal, 2000-ben Városháza Emlékéremmel, 2006-ban Pro Civitate kitüntetéssel, 2008-ban az Országgyűlési Érdemérem ezüst fokozatával ismerték el. Egészségi állapota megromlásával az elnöki tiszteletet a 2008-as közgyűlésen adta át, amelynek díszvendége dr. Szili Katalin, az országgyűlés elnöke volt.

Vargha Dezső

SÜLE TAMÁS

CSONTVÁRY, AHOGYAN AZ ÉREMMŰVÉSZEK LÁTTÁK

Az egészségügy sok nagy művészt adott hazánknak. Így például az orvosok közül Csáth Géza és Németh László irodalmunk, Medgyessy Ferenc szobrászatunk kiemelkedő alakja volt. Gyógyszerészeink közül Tömörkény István és Örkény István íróként, míg Rippl-Rónai József és *Csontváry Kosztká Tivadar* festőként lettek halhatatlanok. Halálának 90. évfordulóján Csontváry emlékezetét idézzük most fel az éremművészek segítségével. (Az életrajzi és művészettörténeti vonatkozásokat csak annyiban említjük, amennyiben a „térben és időben” történő beillesztéshez és a numizmatikai emlékek tárgyalásához szükségesek.)

A festő-óriás életét és életművét könyvtári irodalom tárgyalja, míg a vele kapcsolatos gazdag éremművészeti emlékekkel eddig csupán néhány cikk foglalkozott. Az alább részletezendő érempályázat kezdeményezője, Romváry Ferenc részletesen kívánta ismertetni a Janus Pannonius Múzeum évkönyvében a Csontváry érmeiket, de dolgozata kéziratban maradt. Míg ezen sorok írója 16 évvel ezelőtt adott hírt e numizmatikai kuriózumról.¹

Az életében és utána is sokáig mellőzött, de ma már méltán világhírű festőművész 1853. július 5-én, a Felvidéken, Kisszebenben született. A gimnázium után apja kereskedőnek adta, de ő később kitanulta a gyógyszerészetet. Előbb Iglón és Eszéken, majd Gácson, itt már saját gyógyszerárában volt patikus.

Mint önéletréséből ismeretes, első rajzát 27 éves korában az iglói patika előtt egy vénypapírra készítette az ott álldogáló ökrösszekérről. Ekkor jelentkezett az egész további életét meghatározó, festői elhivatottságát sugalló hallucinációja, amely szerint ő lesz „a világ legnagyobb *napút* festője, nagyobb Raffaelnél”. És ő hitt a belső hangnak, mert ettől kezdve tudatosan készült a művészi pályára. Így írt erről: „Ihlettség és akaratérő a szárnyaim”. Később nyilvánvalóvá vált tudathasadása (schizofrenia), ami befolyásolta zseniális festészetét is. Részben ezzel magyarázható és ennek ismeretében érthető meg oly jellegzetes szín- és formavilága, figuráinak lelki torzulást sugalló arckifejezése. A természet ábrázolása sem szokványos nála. Sajátos eszme- és jelképrendszerében különleges helyet foglaltak el a növények és az állatok. Kedvelt fájáról ezt írja: „A cédrus bölcselő. Lakhelye a teremő magány tája, az idea szülőhelye. Alakja a mindenség tökéletességének kifejezője, környezete kultikus cselekmények színhelye.” Ez a különös esztétikájú, élőhelyén is bizonyos misztikummal övezett fa más festők képein is feltűnik, de egynél sem olyan meghatározó motívum, mint Csontvárynál. Állatábrázolásairól Zombori így vélekedik: „korai képeinek egy része, úgy is mondhatnánk, hogy állatportrék.² Később is gyakoriak festményein és rajzain az állatok, s bár nem kapnak ilyen hangsúlyos szerepet, ott vannak, a tájtól elválaszthatatlanok és szimbolikus szerepük gyakran kétségbevonhatatlan.” Persze nem be-

¹ Süle Tamás: A pécsi Csontváry Múzeum éremgyűjteménye = Az Érem, 1993, 49, 35–38. p.; Süle Tamás: Csontváry patographiája érmeiken = Orvosi Hetilap, 1993, 134, 867–869. p.

² Zombori Lajos: Csontváry állatábrázolásai = A JPM Évkönyve, 1981, 26, 205–219. p.

tegsége, hanem zseniális tehetsége tette korunk egyik kiemelkedő festőjévé. A hányattott sorsú zseniális művész 1919. június 20-án „verőérgyulladásban” a budapesti Szt. János Kórházban halt meg. Sajnálatos módon kórrajza elveszett, mindössze egy anyakönyvi bejegyzés maradt róla.

Nagy festőnk emlékét korábban csupán néhány érem (*Borsos Miklós, Kis Nagy András, Kis Kovács Gyula, Kubászova Tamara, Szkok Iván* alkotásai) és az 1977-ben kibocsátott, ún. festősorozat részeként egy ezüst 200 forintos emlék-péNZ (*Garányi József*) őrizte. Ma már minden idők magyar nagyjai között vélhetően első helyre került a róluk készített emlékérmek számát tekintve, ugyanis 1984-ben tisztelgés-ként géniusza előtt a pécsi Csontváry Múzeum, ahol életművének közel fele és fő műveinek 4/5-e található, a múzeum 1983-as jelentős bővülésének, újbóli avatásának alkalmából érem-pályázatot hirdetett.

A Csontváry Múzeum a Magyar Népköztársaság Művészeti Alapja és a Banya Megyei Tanács Művelődési Osztálya támogatásával pályázatot írt ki. A méretet maximum 15 cm-ben szabták meg, míg lehetséges anyagként a fém, a fát és a plexit jelölték meg. Sokszorosítás esetén maximum 10 db készülhetett. A pályázatra meghívót kapott, aki az addigi nyolc pécsi Kisplasztikai Biennálén, illetve a négy soproni Érem Biennálén részt vett, továbbá a Magyar Képző- és Iparművészek Szövetsége Dél-Dunántúli Szervezetének tagja. A díjazás 15 000–10 000–5000 Ft volt. A beérkezett alkotásokat 3 tagú zsűri bírálta el.

A 25 éve kiírt pályázatra a beadási dátumig (1984. július 15.) 48 művész 112 érmet küldött be. Ezek a múzeum előcsarnokában állandó kiállításon voltak láthatók Csontváry gyógyszerési oklevele, írásos művei, kiállítási katalógusai és a róla szóló fontosabb monográfiák társaságában. Ugyancsak itt helyezték el Gerlóczy Gedeon (1895–1975) építész portrészobrát, Jálícs Ernő alkotását. A fiatal építész 1919-ben, nagyapai örökségéből megvásárolta és ezzel megmentette a pusztulásra ítélt, az akkor még félreismert, semmire sem becsült életművet. Egész életében a festő elismeretetésén fáradozott és tevékenyen közreműködött az 1973-ban megnyílt pécsi Csontváry Múzeum létrehozásában is. (Ismeretes, hogy Pécssett Romváry Ferenc művészettörténész, a Janus Pannonius Múzeum akkori osztályvezetője volt a kezdeményezője és fő szószólója a Csontváry kiállítás megvalósításának.) A pályázaton az alábbi művészek vettek részt:

1.) Bokros László	25.) Kubisch János
2.) Budahelyi Tibor (díjazott)	26.) Léderer Tamás
3.) Czinder Antal	27.) Lóránt Zsuzsa
4.) Cseh István	28.) Miró Eszter
5.) Cséri Lajos	29.) Mladoniczky Béla
6.) Csíby Mihály	30.) Nagy István János
7.) Csoma Gergely	31.) Ócsai János
8.) Csúcs Ferenc	32.) Osváth Mária
9.) Duray Tibor	33.) Pató Róza
10.) Sz. Egyed Emma	34.) Pálffy Katalin
11.) Farkas Ádám	35.) Pál-János Ervin

12.) Fischer György	36.) Renner Kálmán
13.) Gábor Móric	37.) Sebestyén Sándor
14.) Gál András	38.) Soltra Elemér
15.) Gera Katalin	39.) Szabó Béla
16.) Hadik Gyula	40.) Szanyi Péter (díjazott)
17.) Herczeg Klára	41.) Ifj. Szlávics László
18.) Huber András	42.) Szunyogh László
19.) Illyés Antal (díjazott)	43.) N. Szűcs Ilona
20.) Kalmár János	44.) Tóth Endre
21.) Kákonyi István	45.) Varga Géza
22.) Kenéz László	46.) Varga Géza Ferenc
23.) Kiss György	47.) Várnagy Ildikó
24.) Klicsu Lajos	48.) Záhorzik Nándor

Érdekes megfigyelni az érmeiken, hogy a művészek közül, kit mi ragadott meg a festő életművéből. Legtöbben a híres Önarckép alapján mintázták meg a művész portréját, de sokan külön kihangsúlyozták a „lélek tükrének” is nevezett nagy szeméit, amint az szembetűnően látható *Czinder Antal* érmén és *Fischer György* plakettjén. Mint látjuk, Czinder a hatást fokozandó elefántcsont betéttel emelte ki a szem fehér-

Czinder Antal: Csontváry. öntött bronz, elefántcsont betét, Ø 110 mm

Fischer György: Csontváry. öntött bronz, 100x100 mm

jét. Mások legismertebb műveit, illetve azok részleteit választották alkotásuk fő témájául. Talán nem meglepő, hogy a kiválasztott motívumok zöme a kóros lelki folyamatot tükröző ábrázolás. *Illyés Antal* háromtagú Hódolat Csontvárynak c. díjazott érem-sorozatán a portré mellett a hortobágyi hídon, a magányos cédruson és a Pannaszfal torz alakjain kívül egy-egy jellemző Csontváry idézet („Mi a fő motívum a puszta”, „Ismerem az utat, amerre mennem kell”, „A világot túlszárnyaltam”) is utal a festő személyiségére. *Szanyi Péter* ugyancsak díjazott munkái közül kiemeljük a

Illyés Antal: Hódolat Csontvárynak I. öntött bronz, Ø 90 mm

Illyés Antal: Hódolat Csontvárynak II. öntött bronz, Ø 95 mm

Magyarok bejövetele, vagy Apotheosisnak is nevezett kép részletét ábrázoló érmet, melyen Árpád vezér helyett Csontváry zsakettben ül, gúnyosan visszanezítő tevéje hátán és vezeti „népét”, beteg lelkének furcsa, szedett-vedett seregét. *Lóránt Zsuzsa*

Illyés Antal: Hódolat Csontvárynak III. öntött bronz, Ø 95 mm

Szanyi Péter: Csontváry (hátlap) öntött bronz, Ø 110 mm

alkotásainak témáját a Mária kútja Názáretben és a Panaszfal bejáratánál Jeruzsálemben c. festményeknek ugyancsak pathológiás ember- és állatábrázolást mutató részletei képezik: a Mária a kútnál 115x82 mm-es és a Scharf Móric a panaszfalnál c.105x85 mm-es színes, festett plakettek fából készültek.

Akadt olyan művész is, aki nonfiguratív ábrázolással, illetve az életműtől elvonatkoztatott szimbólumokkal kívánta Csontváry művészetének lényegét kifejezni. Ezek közé tartozik *Budahelyi Tibor*, aki ugyancsak díjat nyert Csontváry és én

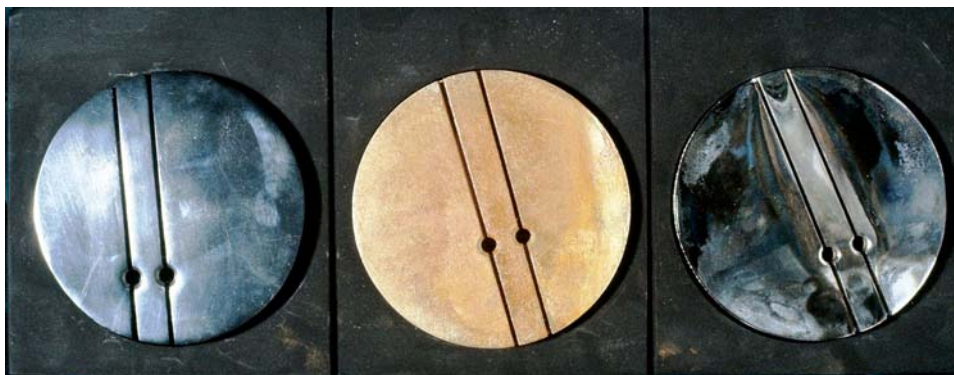
Lóránt Zsuzsanna: Mária a kútnál. festett fa, 115x82 mm

Lóránt Zsuzsanna: Scharf Móric a Panaszfalnál. festett fa, 105x85mm

c., hat darabból álló sorozatával, melyen párhuzamos, időnként elhajló vonalak, illetve körök, majd festő-palettát formázó alakzatok segítségével próbálta kifejezni mondandóját. Érmeinek anyaga sem hagyományos, hiszen króm, sárgaréz, vörösréz, hőkezelt acél, felületkezelt öntöttvas, barnított acél és fa kombinációiból készültek. Szemléltetésül a szokványosnak nem mondható éremgyűttesből egyet képen is bemutatunk. Meglepő módon, a pályázaton a pécsi művészek közül csak *Soltra Elemér* vett részt, aki három éremmel gazdagította a kiállítás anyagát.

Korábban a lenyűgöző Csontváry festmények mellett az éremkiállítás megtekintése is élménnyé avatta a múzeumi látogatást, de sajnos, már hozzávetőlegesen egy évtizede az egyedülálló nagyságú érem kollekció raktárba (?) került, így belőle jelenleg egyetlen darab sem látható! Természetesen a huszonöt éve lezajlott pályázat után is készülhettek Csontváry érmek, de biztosan csak egyről van tudomásunk, melynek alkotója ismeretlen. (Az érem bal oldalán található ugyan meszterjegy, de a „kombinált” monogramot nem sikerült megfejteni.) A kb. 110x110 mm nagyságú, négyzethez közelálló, de szabálytalan alakú plakett bal oldalán két fa (cédrus), jobb oldalán a fák ágai alatt a festő szembenéző portréja, legalul pedig Csontváry felirat látható. Anyaga szürke fém (spiáter?), hátlapja üreges.

A „medicina in nummis” témakör iránt érdeklődők kedvéért említjük meg, hogy a Huszár-Varannai és a Csoma katalógusok a kezdetektől 1994-ig közel

Budahelyi Tibor: Csontváry és én II. fa, hőkezelt acél, sárgaréz, 80 mm

4000 érem adatát közlik, de sajnos a fentebb tárgyalt Csontváry érmeknek csak töredéke lelhető fel bennük, aminek valószínűleg az a legfőbb oka, hogy a pécsi Csontváry pályázatra beérkezett alkotások részletes numizmatikai feldolgozása és közkinccsé tétele még nem történt meg.³

Befejezésként Weöres Sándornak azt a versét idézzük, melyet a Gerlóczy képgyűjtemény elhelyezése alkalmából írt és amelyet a múzeum megnyitójára Szokolay Sándor megzenésített és Tillai Aurél kórusa adott elő a megnyitón:

„Örvendj, Pécs! Csontváry hatalmas vásznai eztán
Múzeumod mélyén keltének áhítatot.
Gyűl a zarándoknép tereden, ha csodálni kívánja
Mária kútját és őstrege cédrusait.
Így hág Pécs a világ tetejére, hol isteni Etna,
Szebb a valóságnál, mennyet emelve honol.”

Csontváry érmek és dokumentumok a Múzeum előterében (1993)

³Huszár Lajos, Varannai Gyula: *Medicina in nummis. Hungarian Coins and Medals Related to Medicine*. Bp., 1977. 31. p.; Csoma Mária: *Medicina in nummis. Magyar orvosi érmek katalógusa 1974–1994*. Bp., 2000. 27. p.

TÜSKÉS TIBOR
HAMVAS BÉLA
1897–1968

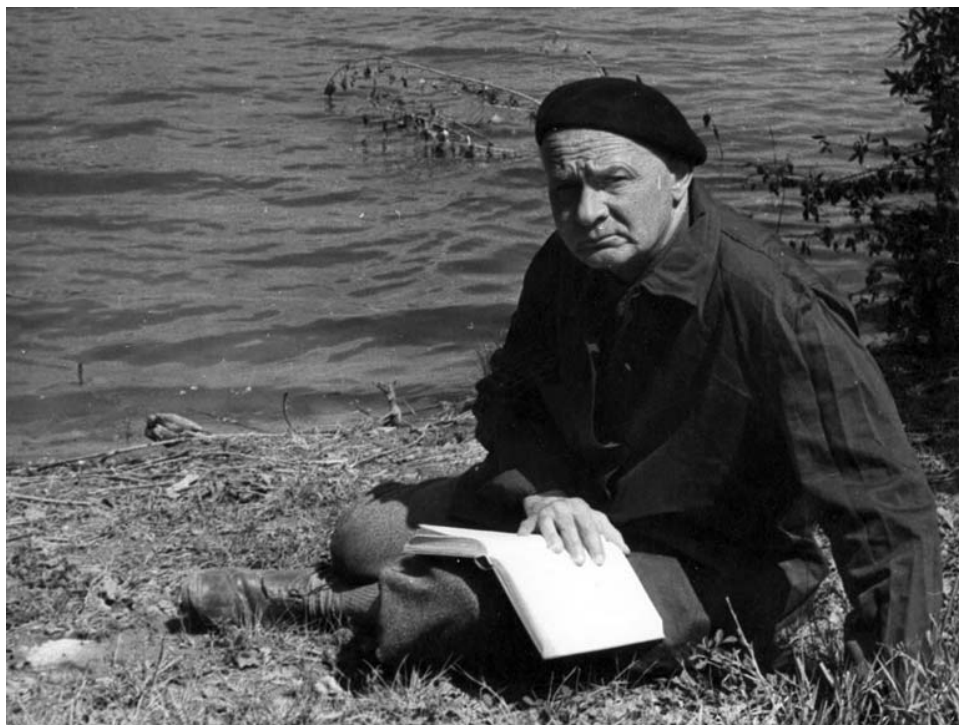
Tud-e egy tanár a gimnazista diákra hatással lenni, tud-e a diáknak ízlését alakító, értékítéletét meghatározó, életre szóló élményt, indítást adni? 1947-48-ban nyolcadikos, érettségi előtt álló kanizsai diák voltam. Akkor adta kezembe egyik tanárom a Diárium című folyóirat számait, ebben a folyóiratban olvastam először Hamvas Béla írását Weöres Sándorról (és olvastam részletet Várkonyi Nándortól a *Sziriat oszlopai* folytatásából). Tanárom hívta föl a figyelmemet az Egyetemi Nyomda kiadásában és Hamvas Béla szerkesztésében megjelent füzetsorozatra, és ebben a sorozatban – André Gide, C. G. Jung, Paul Valéry, John Cowper Powys és mások tanulmányai mellett – mélyedhettem el Hamvas Béla *A száz könyv* című esszéjében. A címlap belső oldalán olvastam a minden bizonnyal általa fogalmazott önjellemzést: „Hamvas Béla (szül. 1897) könyvtáros. Lélektani, szociológiai, esztétikai, filozófiai és irodalmi tanulmányai a legkülönbözőbb folyóiratokban jelennek meg. Érdeklődése egyetemes...” Lélegzetelállító vállalkozás – gondoltam akkor. Melyik az a száz könyv, amelyet „az ostromlott világból” meg kell menteni? Melyik az a száz könyv a világirodalomból, amelyet ismerni kell? És hogyan lehet róluk öt-tíz-tizenöt sorban írni, jellemzést és értékelést adni? Például így: „Li-tai-pe. Ez a teailatú költészet. Ez a virágzó őszibarackfák költészete. Ez a tiszta kék tengervízben fürdő fiatal leányok költészete. Ez a májusi fülemüledalok költészete. Ez a legmulandóbb költészet, – a halhatatlanság költészete.”

És 1947-48: ez volt az az idő, amikor Hamvas Béla nevét és műveit – más szellemi értékekkel, például az egzisztencialista filozófiával, Bartók zenéjével, Weöres és mások költészetével együtt – zározták, tiltott gyümölcscsé, a könyvtárakban nem kölcsonözhető anyaggá nyilvánították. 1948-ban jelent meg a Moszkvából hazatért Lukács György *Új magyar kultúráért* című tanulmánykötete, ennek a kötetnek az írásai mondták ki az említett értékekre a jövőendő sorsukat hosszú időre eldöntő anatómát. Csaknem négy évtizednek kell eltelnie majd ahhoz, hogy Hamvas Béla neve és életműve ismét értékének megfelelő súllyal visszakerüljön a honi szellemi életbe.

Mert ki volt Hamvas Béla? Könyvtáros és „idealista” filozófus. Jókai Anna egy 1991-es tanulmányában (*A töve és a gallya*) három nevet ír egymás mellé, három párhuzamos életművet vet össze, Várkonyi Nándor, Hamvas Béla és Kodolányi János munkásságát, melyhez okkal társíthatjuk Weöres Sándor költészetét, Kerényi Károly mitológia-kutatásait, és nevezhetjük őket – éppen Hamvas Béla szavával – „sugárzásos embereknek”.

Vállalt feladatunk nem Hamvas Béla munkásságának a méltatása, nem is az említett párhuzam kibontása (máig hiányzik például egy alapos Hamvas-pályakép, netán egy megbízható, részletes életrajz), csupán azoknak a szálaknak a számbavételére vállalkozunk, amelyek Hamvas Béla működését Pécs szellemi életéhez fűzték.

A Pozsonyból Pécsre települt Erzsébet Tudományegyetem első tudományos folyóiratát, a Minervát 1922-től 1934-ig, Pécsről történt távozásáig Thienemann Tivadar szerkesztette. Ezt követően az egyetem Pannonia címmel új tudományos folyóiratot indított. A lap alapítója Koltay-Kastner Jenő volt. A Pannoniát 1937-től társakkal, majd 1939-től egyedül Halasy-Nagy József szerkesztette. Hamvas autonóm szellem

volt, nem kapcsolódott társaságokhoz, szellemi csoportosulásokhoz, de ha neki rokonszenves helyről kéziratot kértek tőle, nem zárkózott el. Minden bizonnyal Halasy-Nagy József volt az, aki Hamvaszt a Pannonia munkatársai közé hívta. A folyóirat 1938-ban, 1940-ben és 1941-ben három fontos dolgozatát közölte. *A mai világ képe (Szellemi élet)* valójában a lap szemle rovatában megjelent könyvismertetés, a Kornis Gyula szerkesztette *A mai világ szellemi élete* című kötethez fűz eredeti, „elmeébresztő” és egy lábjegyzetben a szerkesztő által is vitathatónak mondott gondolatokat. *A melankólia anatómiája* Robert Burton, egy 17. századi angol „egzisztencia-filozófus” gondolatvilágát ismerteti. (Ebben a tanulmányban írja Hamvas az alább idézett hiteles és költői szépségű mondatokat a könyvtáros hivatásáról.) A harmadik, *Szellem és egzisztencia* című dolgozatban Karl Jaspers filozófiáját méltatja.

E tanulmányokat a Pannoniában minden bizonnyal az egyetemen oktató és a folyóiratban publikáló Várkonyi Nándor is olvasta, és amikor 1941-ben megbízást kap a Janus Pannonius Társaság folyóirata, a Sorsunk szerkesztésére, ő kezdte-

ményezi a kapcsolat megteremtését Hamvas Bélával. A Sorsunk 1943 és 1947 között Hamvas Béla hat írásának ad helyet. Ebben az időben Hamvas személyesen is többször jár Pécssett, kiállítást tekint meg, találkozik Várkonyi Nándorral, Csorba Győzővel, Martyn Ferencsel. Csorba például egy 1946-ban Pécssett rendezett képzőművészeti kiállítás kapcsán ismerkedett meg Hamvassal. „Nálunk ő többször megfordult. Nagyon jó kapcsolatai voltak Várkonyi Nándorral és Martyn Ferencsel is” – emlékezik vissza *A város oldalában* című könyvében. Ugyanitt arról is beszél, hogy „egyszer Hamvas Béla megmutatta nekem John Cowper Powys angol írónak az egyik levelét. Powyst ő igen nagyra tartotta. Abban a levélben az állt, hogy Powys nem értette, mi az a derű. Mintha ez valami sajátos magyar dolog lett volna. Hamvas elmondta, hogy hosszú levélben próbálta elmagyarázni neki, de Powys akkor sem értette a lényegét.”

A Sorsunkban megjelent hat Hamvas-esszé: 1. *Dél és Nyugat Géniusza*. (Az *Öt Géniusz földje* című, 1940-ben fogalmazott, de azóta elveszett kézirat megmaradt részlete. A témát Hamvas 1959-ben *Az Öt Géniusz* címmel újból kidolgozta, illetve a Sorsunkban megjelent részletet átdolgozta.) 2. *Kierkegaard Sziciliában*. 3. *Egy költő apológiája*. (Kisfaludy Sándorról szóló írás.) 4. *Martyn Ferenc gyűjteményes kiállítása a Képzőművészeti Főiskolán*. (A beszámoló Martyn Ferenc 1946-ban, Budapesten rendezett kiállítását méltatja.) 5. *Vándorkiállítás Pécssett*. (Az írás a városban 1946. decemberében megnyílt kiállítást ismerteti). 6. *Levelek a Magyar Hyperionból*. (Részlet Hamvas egyik esszé-sorozatából. Tematikája, stílusa, motívumai alapján szorosán kapcsolódik Hamvasnak a Diáriumban 1943-ban megjelent *A négy első levél a Magyar Hyperionból* című íráshoz.)

Hamvas Béla és Várkonyi Nándor (illetve a Sorsunk) kapcsolatának a leghitelesebb tükre levelezésük. Az 1943 és 1960 közötti időből negyven oda-visszaírt levél maradt fenn, ebből harmincat Hamvas, tizet Várkonyi írt. A levelezésből eddig tizenegy levelet sikerült publikálnom. Négy Hamvas-levél a *Várkonyi Nándor emlékkönyvben* (1993), további négy Hamvas- és három Várkonyi-levél *Közelítések* című tanulmánykötetemben (1999) jelent meg. Kíváncsú voltam a teljes levelezés kiadása.

Miről vallanak ezek a levelek? – Két szellemi ember rokon gondolkodásáról. Várkonyi kéziratot kér, Hamvas megköszöni a közlést, és véleményt mond a Sorsunk szerkesztési elveiről, egy-egy szám tartalmáról. Pesten és Pécssett személyesen is találkoznak. (Kettejük kapcsolatát részletesen elemzem *Közelítések* című könyvem egyik írásában.) A két ember megismeri és megszereti egymást. Az elsüllyedt kultúrák iránti közös érdeklődés kapcsolja össze őket. Csupán Hamvas egyik, 1960. december 11-én Tiszapalkonyán kelt leveléből idézek részletet. Így élt a szellem embere Magyarországon, 1960-ban: „Kedves Nándorom, – az időegység nálam két hét. Látod, ilyen gazdag vagyok, egy év huszonhat egységből áll. Egy periódus: jövök Palkonyára, itt vagyok tizenkét napig, aztán otthon két napig, megint ide és így tovább. A dolgokat leegyszerűsíti, és csaknem állandóan időzavarban vagyok. Ha még hozzá valami komoly munkám is akad, mint most, egyszerűen semmire sem érek rá. Fejembe vettem, hogy a *Scientia Sacra* második részét kidolgozom. Ostobaság? Lehet. Körülbelül húsz kiló jegyzetem van hozzá, és ezt így mellékfoglalkozásként lopott időben, munkaidő után végezni lehetetlen. Tavasz óta kínlódtam

és eldobtam. Októberben újra kezdtem, és most megint leírtam vagy száz lapot, lehet, hogy ez is hamarosan Tűzbe kerül. Közben feszült és felajzott állapotban, mereven elzárkózva, mesterségesen körülépített térben – mindez persze barakk-tömeglakásban (ha külön szoba is, de jobbról-balról rádió és a folyamatos lábdobogás), üzemi kosztón, feketekávéval és cigarettával, holott bronchitisz kínoz...”

Ugyanis miután Hamvas Bélát 1948-ban kiiktatták a hazai szellemi életből, 1948-ban könyvtári állását is elveszítette. 1951 és 1964 között előbb Inotára kerül, majd az Erőműberuházási Vállalat tiszapalkonyai kirendeltségén segédmunkás, majd raktáros. Ezen a zárlaton 1956 októberében, a forradalom alatt és egy ezt követő rövid időre nyílt rés a számára. Ekkor jutott el hozzá az akkori pécsi irodalmi folyóirat, a Dunántúl szerkesztőségének kéziratot kérő levele. Különös fintora a sorsnak, hogy amikor Hamvas a levélre válaszol és kéziratot küld, a címzett, Szántó Tibor, a Dunántúl főszerkesztője már letartóztatásban van, Hamvasra pedig a Tiszapalkonyára öt visszarendelő utasítás vár. „Kékesről hazatérve – írja Hamvas 1957. március 27-én – legelső dolgaim egyike, hogy az ígért kéziratot elküldjem.” A levélben Hamvas egy további, a regényelmélettel foglalkozó kézirat küldésére is ajánlatot tesz. „Azt hiszem, talán termékeny csata is kialakulhatna. Most, egyelőre és sajnos, vissza kell térnem munkahelyemre, Tiszapalkonyára...”

Hamvas Béla nem sokkal a tiszapalkonyai évek után, 1968-ban, hetvenegy éves korában halt meg.

Pécsett az önálló, helyi könyvkiadás újból 1985-ben indult el a Baranya Megyei Könyvtár keretei között. Ekkor nyílt lehetősége az ott dolgozó, hajdani kanizsai diáknak, hogy az ifjúkora iránt érzett adósságból törlesszen, és hajdani, az ízlését meghatározó olvasmányélményeit, a honi könyvkiadásból azóta is hiányzó könyveket az új olvasókhoz eljuttassa. Összegyűjtöttem és kötetet terveztem – a szöveggondozó és jegyzetkészítő munkába Csuha Istvánt is bevonva – *Szellem és egzisztencia* címmel Hamvas Bélának a pécsi folyóiratokban megjelent kilenc tanulmányából. A kötethez Hamvas Béla felesége, Kemény Katalin írt *Élet és életmű* címmel utószót (1987). Hamvas Béla és Kemény Katalin közösen írt, és először 1947-ben megjelent *Forradalom a művészetben, Absztrakció és szürrealizmus Magyarországon* című könyvét új, Kemény Katalin által átdolgozott és kiegészített kiadásban jelentettük meg (1989). Továbbá hosszas kereső és gyűjtőmunka eredményeként két kötetbe rendezve, *Európai műhely* címmel 1990-ben reprint kiadásban hozzáférhetővé tettük azt az esszé-sorozatot, amely Hamvas Béla szerkesztésében eredetileg 1945 és 1948 között önálló füzetek formájában, az Egyetemi Nyomda kiadásában látott napvilágot. Akkor írtam: „Az írásokban kifejtett eszmék időszerűsége aligha vitatott: a tanulmányok újbóli kiadása nemcsak egyszerűen az európai gondolkodás csúcsteljesítményének a dokumentálása, az írásokban kifejtett eszmék vitatkozó-helyeslő végiggondolása ma is ösztönzője lehet helyes tájékozódásunknak és az európai gondolkodáshoz való felzárkózásunknak.”

Ehhez a felzárkózáshoz Hamvas Béla élete és munkássága – melyet a humanista szellemtörténet hagyományait ápoló Pécs jobbik része mindig megbecsült – valóban hozzásegít. Ez teszi nevét és műveit ma is időszerűvé.

HAMVAS BÉLA

A KÖNYVTÁROS

Burton könyvtáros volt, a könyvtáros pedig az az ember, akinek a könyv olyan táplálék, szenvedély, sors, szerelem, gyönyör, mámor, kaland és végzet, mint a tengerésznek a tenger, a parasztnak a föld, a kertésznek a növény. A tudós a könyvet csak anyagnak veszi: megnézi, olvassa, idézi és félreteszi; a költőnek a könyv csak mű: teremt és elfelejti; a tanítónak csak eszköz: merít belőle és továbbadja; a közönséges embernek csak iparcikk: olvassa és élvezi. Senki sem nyúl a könyvhöz úgy, mint a könyvtáros, oly csendesen és lassan, ahogy az ember csak örök dolgokhoz nyúl: tengerhez, asszonyhoz, földhöz. Senki sem tudja, mit jelent egy jó szerző mellé leülni, felütni csak úgy taláalomra, és belemerülni. Széljegyzeteket készíteni, kivonatolni, zsebre dugni egyet, kimenni a hegyoldalba, leülni, hangosan olvasni belőle, s a fontos szavakat aláhúzni.

Nagy könyvtárosi mű az egész világirodalomban tulajdonképpen csak kettő va: az egyik Lao-ce *Tao-te-king*-je, a másik Burton *Anatómiája*. Lao-ce hetven évig volt könyvtáros, hetven évig olvasott, szűrt, gyűjtött, tisztított, desztillált, végül kapott egy csepp harmatot. Ez a a harmatcsepp a Tao-te king. Ennél a könyvnél tökéletesebb filozófia nincs. És ami a különös benne, hogy a tökéletes filozófia lényege, ha szabad így mondani: a könyvtárosság, az az édes szemlélődő béke, amit az ember csak a könyvek között és a könyvektől tanul meg, sehol másutt. A könyv a világ leghallgatagabb, legmagányosabb, legbékésebb valósága, – s a könyvtáros, ha vele él, olyan lesz, mint a könyv, hallgatag, magányos és békés:

Nem gyorsan, hanem lassan.

Nem sokat, hanem keveset.

Nem azt, ami nehéz, hanem ami könnyű.

A könyvtáros olyan, mint a tücsök, írja egyik legszebb fejezetében, miközben Platónt idézi és leírja Szókratészt, amint az Illisszosz partján a platánfa árnyékában forró nyári délután Phaidrosszal beszélget. A könyvtárosok azoknak a lényeknek utódai, akik régen éltek, még mielőtt a Múzsák megszülettek. S amikor a Múzsák elkezdtek énekelni, olyan önkívületbe estek, hogy csak hallgattak, hallgattak, és megfeledeztek evésről, ivásról, ételről, italról. Zeusz e lényeket tücskökké változtatta, és egyedül nekik engedte meg, hogy a táplálékért ne verejtékezzenek, hanem egész életüket múzsa módra, gyönyörködve, élvezve, olvasgatva, szemlélődve, csendesen éljék le. Szegények? „A szegénység a Múzsák hozománya.” Nem törődnek vagyonnal, hatalommal, hírnévvel, élvezetekkel. Tücsök, – étel és ital nélkül képesek megélni, és boldogok abban az isteni nyugalomban, amely a halhatatlanság egy neme.

Körösztös Imre Krizosztom OFM

*1909 †1944

Körösztös Imre Krizosztom 1909. január 10-én született Pécsen, Körösztös Vince pécsi hentesmester gyermekeként. Hat évig a pécsi ciszterci gimnázium tanulója volt. 1925. szeptember 11-én öltötte magára a ferencesek ruháját Szécsényben, ahol novíciusi évének eltöltése után 1926-ban első fogadalmát is letette. Ünnepestes fogadalmára 1930. december 20-án került sor Gyöngyösön, ugyanitt szentelték pappá 1932. június 19-én.

1932 és 1935 között káplán, hitoktató és hitszónok, cserkészvezető és a laikus újoncok énektanára Szécsényben. 1935-től rövid ideig szigetvári vikárius volt, ahonnan újra Szécsénybe, majd 1937-ben Mohácsra került. Innen ment magyar népmiszionáriusnak New Yorkba 1938-ban. 1940-41-ben a simontornyai kolostorban élt, 1942-ben tábori lelkészi szolgálatot látott el. A Don-kanyarból épségben hazavezetett egy alakulatot, amiért vitéségi érdemmel tüntették ki.

1943. július 23-tól az újonnan alapított újvidéki ferences közösség elöljárójaként dolgozott, különös figyelmet fordítva a Délvidék visszacsatolása után ide telepített székelyek és csángók lelki gondozására. 1944. október 23-án szállták meg a szerb partizáncsapatok Újvidéket, és megkezdődött a délvidéki megtorlás. Nem sokkal ezelőtt hangzottak el Krizosztom atya sokat idézett mondatai: „Miért fusson az ártatlan? Amíg hívek jönnek a templomba, a pap nem hagyhatja el a rábízottakat.” A partizánok letartóztatták a férfiakat, így a papokat is. A házfőnököt, aki a fronton szerzett tüdőbetegsége miatt nagyon rossz egészségi állapotban volt, szabadon akarták engedni, ám ő ezt csak rendtársaival együtt fogadta volna el. Az egyik este egy nagyobb csoportot kiemeltek a foglyok közül, köztük volt Krizosztom atya is. Kettesével-hármasával összekötözték, és vidám harmonikaszó mellett puskatussal ütötték őket. A félholtra vert embereket elszállították, és agyonlőtték. Nyughelyük ismeretlen.

2009. március 14-én emléktáblát helyeztek el az egykori pécsi ferences rendház falán, mely főhajtság a 100 éve városunkban született vértanú, Körösztös Krizosztom atya helytállása, lelkipásztori hűsége, magyarsága előtt.

Onhausz Miklós

Forrás:

Fáy Zoltán (Magyar Ferences Könyvtár) közlései

Hetényi Varga Károly: Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában 1. Pro Domo Kiadó, Pécs, 1999.

Interjú Kamarás Mihály atyával. Magyar Fórum, 2009. április 9. 5.

Recenzió – Könyv Lovász Pálról

Habent sua fata libelli: a könyveknek megvan a maguk sorsa. Ennek a könyvnek is. „Kezdetben vala” Békés Sándor kezdeményezése: kerüljön emléktábla Lovász Pál hajdani, Búza téri lakásának a falára. (Békés Sándor, a Magyar Televízió Pécsi Stúdiójának későbbi vezetője, húszéves korában találkozott Lovász Pállal, amikor első kócos írásait vitte el hozzá bírálatra.) Az emléktábla állítása közben került elő Lovász Pál rejtegetett kézírata, az 1956-os forradalom pécsi eseményeit megörökítő versfüzér, a *Mecseki rapszódia*. Ennek a kéziratnak a kiadását a Pro Pannonia Kiadói Alapítvány vezetője, Szirtes Gábor vállalta, és a könyv 2006-ban megjelent. Szirtes Gábor ekkor került kapcsolatba a Lovász-család élő tagjaival, ekkor nyerte el a család bizalmát, ekkor ragadta meg a téma, és ekkor jutott azokhoz a kéziratokhoz és más dokumentum anyagokhoz, amelyeknek ismeretében a Lovász Pálról szóló könyv írására vállalkozhatott. Ez a *Két szó-lamban* című könyv megszületésének a története, a „sorsa”.

Ki volt Lovász Pál? Erre a kérdésre válaszol a mintegy háromszáz oldalas könyv. Röviden: a Bácsföldváron 1896-ban született, majd a Bácskából Pécsre származott jogász, az OTI helyi kirendeltségének igazgatója, költő, irodalomszervező, a Janus Pannonius Irodalmi Társaság alapítója és titkára, majd főtítkára. És miért *Két szó-lamban* a könyv címe? Mert a könyv két Lovász Pálról szól. Az egyik Lovász Pál az a költő és irodalomszervező, akit eddig ismertünk. A másik Lovász Pál az ismeretlen, a közelmúltban előkerült kéziratok alapján megrajzolható poéta.

Az eddig ismert Lovász Pálnak két karcsú verseskötete látott napvilágot, a *Tiszamentén* (1922) és húsz évvel később a *Vándorút* (1942), továbbá megjelent közvetlenül halála után a válogatott verseit magába foglaló gyűjtemény, az *Arckép* (1975). A fiatal költő az impresszionisták, Juhász Gyula és Tóth Árpád nyomán indult el, később Weöres Sándor lírájának az igézetében alkotott. Verseit a pécsi irodalmi lapok, a Sorsunk és a Jelenkor közölték. Arcképét a barát Martyn Ferenc ceruzavonásai nyomán ismerjük. Irodalomszervező, organizáló munkája beépült a Janus Pannonius Társaság életébe, a felolvasó estek műsorába, a vendégek meghívásába és kalauzolásába, a társaság könyvkiadói tevékenységébe, a fiatal, pályakezdő költők támogatásába, a Jelenkorhoz érkező kéziratok lektorálásába. Ez az eddig ismert Lovász Pál, és ez is olyan érték, ami érdemessé teszi nevét az emlékezetre. (Vö. Pécsi Szemle, 1998. tavasz-nyár, 84–87. p.)

De Szirtes Gábor könyvében előttünk áll egy másik Lovász Pál is.

Az első meglepetést az okozza, hogy ez a szelídnek, visszahúzódónak, Kosztolányi Dezső szavával „rezzenékeny léleknek” mondott költő milyen aktivitással élt, adminisztrálta műveit, milyen hihetetlen tudatossággal és szívóssággal dokumentálta, tette maradandóvá életét és munkásságát. Nemcsak a hozzá érkező leveleket, fényképeket, meghívókat őrizte meg, de az általa írt levelekről is másolatot készített. Már a *Macseki rapszódia* meglepetést keltett. Lovász Pál, a halk és finom szavú költő a forradalmat köszöntő, majd az áldozatokat elsírató, politikai jellegű versciklust írt az eseményekkel azonos időben? Igen, Lovász Pálban élt és

működött egy, a közélet eseményeire, a társadalmi és a politikai élet változásaira reagáló, lázadó, elégedetlen, lefojtott indulatú költő is.

Szirtes Gábor könyvének ez az igazi újdonsága. A költő hagyatékában megőrzött és a közelmúltban előkerült dokumentumok birtokában képet rajzol erről a másik Lovász Pálról is. Kutatásainak fő forrása a költő hagyatékában megőrzött levelezés, az oda- és visszaírt levelek sokasága, valamint a beszédes Tisza Pál néven hét kéziratos kötetbe rendezett versanyag, amely ugyancsak most került először kutató kezébe.

Az irodalomtörténész által kemény, erőteljes vonásokkal megrajzolt pályaképet számos eredeti megfigyelés, további kutatásra érdemes mozzanat gazdagítja. Ilyen például a Lovász Pál pályáját több évtizeden át bevilágító kapcsolat a költő és a Temesváron élő Endre Károly között, vagy Lovász Pál és Weöres Sándor levelezése. Valószínű, hogy a hét kéziratos verseskötet nem egyenletes színvonalú, hanem – a közölt minták alapján – sok hevenyészett darabot is tartalmaz, ugyanakkor előbb-utóbb sort kell majd keríteni arra, hogy a versek java könyv alakban hozzáférhetővé váljon.

A pályakép jelentős értéke, hogy bár hangsúlyosan Lovász Pálról szól, de a szerzőnek gondja van arra, hogy mind idézetekkel, mind a közölt gazdag, mintegy száz képpel a mozgalmas környezetet, a kortársak működését, a kor társadalmi és irodalmi viszonyait is fölrajzolja Lovász Pál alakja köré. A kötet mellékletei, a felhasznált források, dokumentumok és irodalom jegyzéke, valamint a gondos névmutató nemcsak a kívánt és használt tudományos módszert jelzik, hanem a könyv használhatóságát, az olvasó érdekeit is szolgálják.

Akinek Pécssett Lovász Pál neve eddig csak egy tér nevét, egy Búza téri ház falán elhelyezett emléktáblán olvasható nevet jelentett, az most Szirtes Gábor könyvének birtokában és ismeretében a magyar irodalom egy becses helyi értékének a megismeréséhez juthat. A Pécshez kötődő irodalom félmúltjából eddig méltó és kiemelt megbecsülést két név, Csorba Győző és Várkonyi Nándor neve kapott. Csorba Győzőről monográfia és emlékkönyv szól, hagyatékából a Pro Pannonia Kiadói Alapítvány tíz kötetet jelentetett meg. Várkonyi Nándor nevét ugyancsak emlékkönyv őrzi, hagyatékát pedig a Széphalom Könyvműhely gondozza. Szirtes Gábor Lovász Pál pályaképét megrajzoló könyve e két érték ismeretéhez és ápolásához egy harmadik érték méltó fölmutatásával járult hozzá.

Tüskés Tibor

Szirtes Gábor: Két szólamban. Pro Pannonia Kiadó, Pécs, 2008.

VÉGH JÓZSEF

KAPCSOLATOK PÉCS ÉS LAHTI KÖZÖTT

Harmincöt éves a Pécsi Magyar-Finn Társaság

A második világháborút követő hidegháborús időszak kezdeti enyhülésének éveiben Magyarország és Finnország közötti együttműködésben – a már jóval korábban felismert nyelvi rokonság mellett – nagy szerepe volt a finn külpolitikát meghatározó ún. Paasikivi – Kekkonen vonalnak, amely abból a felismerésből indult ki, hogy Finnország biztonságának, függetlenségének, fejlődésének a legfontosabb biztosítéka a megértés, az együttműködés és a barátság a nagy szocialista szomszédal, a Szovjetunióval. A finneknek ez a felismerése segítette – az 1950-es évek második felében még szinte teljesen szokatlanul – egy finn és egy magyar város, Lahti és Pécs közeledését, egymásra találását. Az akkori hivatalos magyar külpolitika szemet hunyt a kezdeményezés „forradalmisága” felett: ha a Szovjetunió és Finnország jószomszédságot ápol egymással, miért ne tehetné ezt hazánk is a „nagy ország” másik kis szomszédjával, amellyel évszázados tudományos, kulturális kapcsolatok kötik össze?! (Ugyan még nem az '50-es, '60-as évek „vívmánya”, de ne feledjük, hogy Finnországba már 1970-ben utazhattunk vízum nélkül, majd egy évtizeddel előbb, mint a szomszédos Ausztriába!)

A két város kapcsolatának kezdetei

A finnek és a magyarok széles körű baráti együttműködésének fő formája a testvérvárosi „rendszer” kialakítása és fenntartása volt. Pécs és Lahti között több mint ötven esztendeje, úttörő módon, elsőként került sor a kapcsolatfelvételre.

1956 szeptemberében Magyarországra látogatott Lahti polgármestere, Olavi Kajala. Úti célja az volt, hogy lehetőséget találjon valamelyik magyar városban kapcsolat felvételére. A Pécssett látottak – különösen a műemlékvédelem – megtetszettek neki. E szavakkal búcsúzott: „E látogatás után természetes, hogy miután a magyar nép a finnek testvérnépe, Pécsset is testvérvárosunknak akarjuk.” – Pécs szívesen fogadta az ajánlatot, és miután a két város együttműködésének kialakítása jól illeszkedett a két ország kedvezően alakuló kapcsolataiba, 1957 augusztusában Pécs város vezetőinek küldöttsége már mint testvérvárosi delegáció utazhatott Lahtiába. Néhány évvel később a két város közvetítésével jött létre Miskolc és Tampere, Debrecen és Jyväskylä, Szeged és Turku partnerkapcsolata is.

A tanácsi küldöttségek ismétlődő látogatásait előbb kulturális csoportok, művészeti együttesek utazásai követték, majd sor került sportkapcsolatokra – '63-ban és '64-ben a Lahden Reipass és pécsi labdarúgók cseréjére, valamint orvosok tapasztalatcseréjére is. Egyre sokoldalúbb lett az együttműködés, mely újabb és újabb területekkel gazdagodott. Hosszú éveken, sőt évtizedeken át e két város kapcsolata volt a legjobb a finn és a magyar testvérvárosok közül. Így ítélték meg ezt sokáig Finnországban és itthon is.

A több mint száz éves Lahti város

Kétezer éves városunk testvére fiatal, gyorsan fejlődő települése Finnországnak. Másfél évszázada még kis falucska állt a helyén, majd az 1877-es nagy tűzvész után rendezett városkává épült ki. A városi jogot 1905-ben kapta meg. Ekkor 2800 lakos élt itt, amely ma közel százezer lakosával az ország hetedik városa. Nem tervezik a lakosság számának növelését, inkább a régió településeit fejlesztik. Lahti és környéke régóta híres bútoriparáról (az asztalosok városának is mondják), a fémfeldolgozásról, fejlett élelmiszeriparáról, újabban a környezetgazdasághoz kapcsolódó üzemeiről, intézeteiről. Élénk a kulturális és a sportélet, számos nemzetközi eseménynek adnak otthont, pl. a salpausselkäi síversenyeknek, írószemináriumnak Mukkulában (Pécsről Tüskés Tibor járt ott, a szomszédos Kaposvárról Takáts Gyula), az orgonahétnek az Alvar Aalto tervezte Ristinkirkkóban (Kereszt templomban), a dzsesszfesztiváloknak a főtéren stb.

1956-ban Pécs a hatodik testvérvárosa lett Lahtinak, azóta már összesen 12 partnerrel tartanak kapcsolatot. Sokáig úgy tartották, hogy a magyar testvérvárossal a legélénkebb az együttműködés.

A zenei élet találkozásai

A kulturális együttműködés első lépéseiként az ének-zenekultúra képviselőinek találkozásaira került sor. Ebben igen nagy szerepe volt egyrészt Antal György főiskolai tanárnak, aki a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola ének-zene-tanárképző szak pécsi tagozatának vezetője volt, másrészt Urpo Pesonennek, Lahti város zeneigazgatójának, Aarre Hemming konzervatóriumi igazgatójának, később Paavo Kiiski és Yrjö Leppänen zenetanároknak, akik nemcsak a kóruscserék és zenekarok cseréinek, valamint pedagógusok kölcsönös látogatásainak szervezésében, hanem a Kodály-módszer finnországi megismertetésében is jeleskedtek.

A teljesség igénye nélkül, álljon itt azon pécsi-baranyai ének-zenekarok sora, amelyek az elmúlt évtizedek során örömet okoztak a magyar kórus- és zenekultúra finn barátainak: Pécsi Liszt Ferenc Kórus, Bartók Béla Férfikar, Pécsi Madrigálkórus, Janus Pannonius Női Kórus, Pécsi Kamarakórus, Mecsek Kórus, Mátyás király utcai Általános Iskola énekkara, az Apáczai Csere János Nevelési Központ gimnáziumának kórusa, a Leőwey Klára és a Széchenyi István gimnáziumok énekkara, komlói, mohácsi és szigetvári dalosok, a Mecseki Ércbányászati Vállalat Koncert Fúvószenekara stb. A közönség nagy érdeklődése, és az elismerő sajtókritika mindig elmaradhatatlan kísérője volt a vendégszerepléseknek. Néhány kórus ma is ápolja évtizedekkel ezelőtt kezdett kapcsolatait.

Természetesen sor került a finn fogadó-kórusok és zenekarok – a Lahden Oratoriokuoro, a Lahden Mieskuoro, a Lahden Työvään Mieskuoro, Lahden Viihdekuoro, a Finnkantelet, a Vivaldika Ifjúsági Zenekar és mások – pécsi-baranyai viszontlátogatására is. Ilyenkor a csodálatos hangulatú koncertek élménye mellett emlékezetesek maradtak a családi, baráti találkozók, programok is.

Képzőművészeti kapcsolatok

Az 1954-ben alakult Lahti Képzőművészeti Kamarában egyesült testvérvárosi képzőművészek első pécsi gyűjteményes bemutatkozását a Finn-Magyar Társaság lahti szervezete kezdeményezte Kaija Ikävalko festőművésznő javaslatára.

1972 januárjában a Tudomány és Technika Háza nagytermében Martti Ingman nagykövet nyitotta meg a 33 festményből, 24 grafikai lapból, 12 szoborból és 3 egyéb kompozícióból álló kiállítást, amely keresztmetszetét adta a hagyományos alkotásmódoknak és a legújabb törekvéseknek is. A kezdeményező Ikävalkoval együtt jött a pécsi megnyitóra Matti Koskela is, aki aztán később még többször állított ki, tartott előadásokat Pécsett, és szervezte a pécsi és baranyai alkotók lahti kiállításait. Kiváló együttműködést alakított ki a Pécsi Grafikai Műhellyel. Ritka és szokatlan gesztusnak nevezhetjük azt az adományozást, amellyel 2002-ben pécsi közgyűjteményi tulajdonba ajánlotta fel 12 pécsi művész 58 alkotását, amelyeket a korábbi években, évtizedekben kapott ajándékba.

Hosszan lehetne sorolni a két testvérvárosban kölcsönösen vendégeskedő, kiállító, előadásokat tartó képző- és iparművészek nevét. Ismét a teljesség igénye nélkül: Marja-Leena Mäkipentillä, Antero Olin, Olavi Lanu, Reino Hietanen, Raimo Kanerva, Jorma Karden, Eija Karttunen, Esko Timonen, illetve Erdős János, Pinczehelyi Sándor, Soltra Elemér, Deák Zsuzsa, Szatyor Győző és még sokan mások. Említésre méltó, hogy lahti és más finn művészek rendszeresen részt vettek baranyai alkotótáborokban (Siklós, Nagyharsány, Sellye, Orfú). De nemcsak a mesterek, hanem tanítványaik alkotásai is eljutottak Pécsről Lahtiba: gyakoriak a gyermekrajz-pályázatok a két város között. A jutalom sem marad el: a 2009. évi pályázat pécsi legjobbjá – a Jókai utcai Általános Iskola tanulója – ez év nyarán egy hetet tölthet Lahtiban testvérvárosunk vendégeként. (A második helyezett pedig egy napig budapesti „kis-finn nagykövet” lehetett a közelmúltban.)

Együttműködés a kultúra más területein

Pécs legrégebb ma is működő néptánc-együttese, a Mecsek. először 1969 nyarán – skandináv turnéja során – lépett fel Lahtiban. Hosszabb vendégszereplésére a cserepartner Lahden Tanhujat szervezésében 1972 nyarán került sor. „Mindannyiunk számára nagyszerű alkalom ez, hogy megismerkedhessünk a tüzepusztai táncokkal, a hitelesen magyar népzenevel és a szín pompás képviselőikkel” – írta a Loviisan Sanomat 1972. június 22-én. A Mecsek Táncegyüttes finnországi vendégszereplése a későbbi években, évtizedekben megismétlődött. A Baranya és a Pannónia néptánc-együttesek is eljutottak Lahtiba és fesztiválokra, nagyrendezvényekre Joutsába, Kaustinenbe, Tamperébe.

A korábban öntevékeny művészeti csoportként működő Bóbita Bábszínház ismét elnyerte a finnek tetszését. Helsinkiben, Tamperében, Mikkeliben, Hämeenlinnában és természetesen a testvérvárosban szerepeltek nagy sikerrel. Különösen nagy elismeréssel fogadták Kós Lajos Kalevala-feldolgozását.

Számos kölcsönös színvonalas fotókiállításra is sor került a Mecseki Fotóklub és finn partnerei (többek közt az Asahi Fotóklub), Pentti Helläkoski, Tám László és mások jóvoltából. Sajnos, egyre ritkábbak manapság a két város fotósainak kölcsönös bemutatkozásai!

Dr. Szász Levente könyvtárosnak, a finn nyelv és irodalom kiváló ismerőjének volt köszönhető a városi könyvtárak kapcsolatfelvétele és gyümölcsöző együttműködése. Az egyik „gyümölcs” az 1976-ban kiadott „Jelet rakj az úton végig” címmel a

finnek irodalmáról megjelentetett monográfia, tanulmánykötet, Szász Levente munkája. A szerzőt a Finn Irodalmi Társaság felvette tagjai sorába.

A színházművészet sem maradt „érintetlen” a testvérvárosi kapcsolatokban. A Pécsi Nemzeti Színház sikerrel futó előadását, Illyés Gyula Dániel az övéi köz/öt/t c. drámáját Sík Ferenc – a fentebb említett Szász Levente és Risto Ojanen fordításában – Lahtiban is színpadra állította. Néhány előadáson Sír Kati a testvérváros színpadán, Inkeri Luoma-aho a pécsi színházban játszotta az egyik női szerepet.

Egyesületek, szervezetek, intézmények kapcsolatai, cseréi

Ma egyelőre – egy jövőbeni, remélt, minden kapcsolati területre kiterjedő részletes felmérésig, kutatásig – szinte számba vehetetlen az egykor és ma együttműködő közösségek, szakterületek köre. A sportéletben: focisták, ökölvívók, kérekpározók, sportrepülősök, tájékozódási futók, súlyemelők mérték össze tudásukat, ügyességüket. Muzeológusok, pszichiáterek, építészek keresték fel egymást, cseréltek hasznos tapasztalatokat. Iskolák működtek (az egykori Komarov Gimnázium), működnek (az egészségügyi szakiskola) együtt lahti testvériskolákkal. Részletes címjegyzékek összeállításával több iskolára kiterjedően mindkét városban ismételten megszervezték a diáklevelezést. Kialakult az evangélikus egyház sokoldalú együttműködése is (segélyakciók, kóruscserék, ifjúsági szövetségük Bárka csoportjának látogatásai, szakmai gyakorlatai). A vakok és csökkentlátók szervezeteinek képviselői is több éven át fenntartották kapcsolatukat. Kiemelt eseményekhez, évfordulókhöz kapcsolódóan gasztronómiai bemutatókra, szakácsok cseréire is sor került. Több alkalommal utaztattak gyermek- és ifjúsági csoportokat a tanácsi, önkormányzati hivatalok, ifjúsági és gyermekszervezetek. Nyugdíjasok csoportjainak cserelátogatására is sor került városi támogatással. Máig adóssága azonban a mindenkori szervezőknek, hogy nem sikerült tartós, gazdasági eredményeket is „fiálló” kapcsolatot kialakítani a gazdasági szférában. Igaz, kísérletek történtek ilyen irányban is: néhány alkalommal sor került az egymás ipari vásárain való kölcsönös bemutatkozásra, valamint a népművészeti termékeket előállító szövetkezetek, tovább a szövetkezeti üzletláncok áruházi cseréjére.

A 35 éves Pécsi Magyar-Finn Társaság

Az 1974. április 25-én megalakult közösség tevékenysége szorosan összeforrt a testvérvárosi együttműködéssel. Sőt, létrejöttét is annak köszönheti. Azok egy részében, akik az 1956. évi Pécs-Lahti kapcsolatfelvétel óta hivatalos vagy kulturális és sport küldöttség tagjaként Finnországban jártak, tartós érdeklődés fogalmazódott meg a testvérnép és annak kultúrája alaposabb megismerésére. Ez a vágy, meg a Lahtiban már 1952 óta szorgosan és eredményesen működő Finn-Magyar Társaság, különösképp Ahti Lamminmäki elnök, Yrjö Koskinen alelnök és Katarina Lievonen titkár kitartó biztatására, a legelső közt az országban, megalakult az egyesület Pécsi Magyar-Finn Baráti Kör néven. Később, „felsőbb kívánalomra” Pécsi Magyar-Finn Baráti Klubként működött, csakúgy, mint a más városokban alakult hasonló közösségek a Hazafias Népfront segítő és nem egy esetben külső támadásoktól óvó támogatásával. A bíróságon is bejegyzett egyesületté 1993 februárjában alakult.

Az 1974. évi nagy létszámú alakuló összejövetelen elnökké Csorba Tivardart, alelnökké Nagy Sándornét, titkárrá Végh Józsefet választották. Csorba Tivardart dr. Márk Tamás (1984–1985), dr. Végh József (1985–2005), dr. Tóth Károly (2005–2006) és Anja Haaparanta (2006-tól) követte az elnöki székben. A Nagy Sándornét követő alelnökök: dr. Márk Tamásné, dr. Balassa László, Szatyor Győző és dr. Tóth Károly. Későbbi titkárok: Győrfi Csabáné, Virányi Zsófia, Péterfia Kata, jelenleg: Böröcz Anikó. Az egyesület kincstárnoka: Vincze Veronika. A közgyűlés dr. Végh Józsefet 2005-ben a Pécsi Magyar-Finn Társaság örökös tiszteletbeli elnökévé választotta.

Az egyesület tagjai közül a két nép, a két ország kapcsolatainak ápolásában végzett tevékenységükért a Finn Köztársaság elnöke által adományozott elismerésben részesültek: dr. Andrásfalvy Bertalan – Finn Oroszlán Lovagrend Nagykeresztje (1992); Sütő László – Finn Fehér Rózsa Lovagrend Lovagkeresztje (1995); dr. Végh József – Finn Oroszlán Lovagrend I. Fokozatának Lovagkeresztje (1999).

Lahtiak magyar részről való elismerésére – sajnos – ritkán került sor. A Pécsi Magyar–Finn Társaság kezdeményezésére 2006-ban a Város Napján „Városháza Emlékérem”-mel ismerte el a város önkormányzata Timo Pohjansalo várostitkár három évtizedes kapcsolatápoló tevékenységét.

A pécsi finnbarátok egyesületével kezdettől fogva mindmáig szorosan együttműködő testvérvárosi partnerszervezet, a Finn-Magyar Társaság Lahti Szervezete elnökei: Ahti Lamminmäki, Raimo Hulkkonen, Kari Tavaila, Hannu Jalkanen, Simo Närhi, Ilkka Haapola.

Állandó székhelyük, otthonuk – leszámítva az első 5–6 évet – a Civil Közösségek Háza (korábban Nevelők Háza), de időnként, a program témájától és az érdeklődők várható számától függően a Művészetek és Irodalom Házában vagy a Dominikánus Házban is rendeznek összejövetelt.

Az egyesület egyike az ország finnbarátainak köreit összefogó, 1989 februárjában létrejött Magyar-Finn Társaság alapítóinak. Ennek első elnöke dr. Pozsgay Imre volt (most a társaság örökös tiszteletbeli elnöke), a mostani elnök dr. Szij Enikő.

Már a megalakuláskor fontos célként fogalmazta meg a közösség Finnország, a finn kultúra széles körű megismerését és megismertetését, együttműködést Pécs város vezetésével a testvérvárosi kapcsolatok ápolásában, a finn nyelv iránt érdeklődőknek nyelvtanfolyamok szervezését, a Finnországba utazó csoportok felkészülésének elősegítését.

A havonkénti rendszerességgel – időnként még gyakrabban – szervezett klubesteken és más összejöveteleken Finnországgal, a finn gazdasági, kulturális, társadalmi élettel, a magyar-finn kapcsolatokkal összefüggő előadások hangzanak el, élménybeszámolókat, kiállításokat, filmvetítéseket, zenei bemutatókat rendeznek. A témák rendkívül széles körűek: oktatás, iskola, család, nyelvi és nemzetiségi kisebbségek, választási rendszer, adózás, közlekedés, építészet, nyelvrokonság, képzőművészet, zene, irodalom, történelem, helytörténet, gasztronómia stb., hogy csak néhányat említsünk. Az előadók, vendégek: idelátogató finnek, ösztöndíjasként vagy meghívásra kint járt magyar szakemberek, kutatók, politikusok, ma-

gyar és finn diplomaták. A Pécsi Tudományegyetem (és jogelődjei) finnugor nyelvészettel foglalkozó oktatói, kutatói visszatérő vendégek az egyesületben: rendre beszámolnak hazai és külföldi kutatásaik legújabb eredményeiről. (Itt jegyezzük meg, hogy a nyelvészeti tanszék oktatója, a nyelvtudományok kandidátusa, dr. Márk Tamás néhány évig a Helsinki Egyetem magyar lektora volt, később dr. Márk Tamásné is ugyanilyen feladatokat látott el.) Minden évben visszatérően megemlékeznek a Finn Kultúra és a Kalevala Napjáról, a Finn Függetlenség Napjáról, megrendezik a nyárköszöntő ünnepet, a Juhannust, valamint a gyerekek és felnőttek nagy öröme a Pikkujoulut, a kiskarácsonyt. 1997 decemberében a polgármester és az egyesület meghívására – első vidéki városként – Pécsset kereste fel a finn Mikulás, a Joulupukki. Már 1977-től kezdve háromévenként 20–25 fős csoportot szervez tagjainak az egyesület. Lahtiban a kiváló együttműködő partner, a Finn-Magyar Társaság helyi szervezete fogadja és látja vendégül tagjainál az érkezőket, akik 8–10 napon ismerkednek a testvérvárossal és környékével, a finn nyelvvel, a szokásokkal, a finnek mindennapi életével. Egy évvel később hasonló program és elhelyezés várja a korábbi házigazdákat Pécsen. Mindkét városban fogadják a csoport tagjait a város vezetői.

Az egyesület életébe az 1990-es években új színt, egyben új lehetőséget és új feladatot hozott előbb a déli szomszédainknál rendfenntartó feladatokat ellátó finn IFOR- és SFOR-katonák, majd a finn cégek (alkalmazottak és családtagjaik) Pécsre települése. Az új gyárakban üzemlátogatásokon megismerkedhettek az érdeklődők a magas színvonalú finn elektronikai ipar egy-egy szeletével (NOKIA, ELCOTEQ, EIMO). A társaság segítségével az itt ideiglenesen letelepülő finnek, akiknek a száma „csúcsidőben” elérte a százat, megismerték Baranya nevezetességeit, kézműveseit, népművészeit, borkultúráját. Érdekességként megemlíthetjük, a pécsi finn üzemek „fénykorában” két alkalommal is sor került magas rangú finn közjogi méltóságok pécsi látogatására. 1996-ban Paavo Lipponen miniszterelnök, néhány évvel később Martti Ahtisaari köztársasági elnök kereste fel a baranyai megyeszékhelyt. Hasonló szintű lahti látogatásról 1977-ből van adatunk: Lázár György miniszterelnöknek szerveztek programot testvérvárosunkban. Újabban másfajta „finn letelepülés” van folyamatban. A baranyai Geresdlakon már finn utca is (Liljakatu = Liliom utca) van. Közel húsz család – főleg észak-karéliaiak – vásároltak lakóházat, ahol az év több hónapját töltik el. Velük és nekik is rendez programot a pécsi finnbarátok közössége.

A nyitottság, az együttműködési készség régóta jellemzője a Pécsi Magyar-Finn Társaságnak. Kapcsolatot tart az iskolákkal, segíti cserekapcsolatok kialakítását és a kétévenkénti ún. finn témahét megrendezését. Időnként közös programot szervez a Pécs testvérvárosaiban működő finnbarátokkal (pl. a gráciakkal). Tevékenységéhez kéri, keresi a Finn Nagykövetség támogatását, amely soha sem marad el. A diplomaták és a nagykövetség épületében működő FINN-AGORA – finn kulturális, tudományos és gazdasági központ – mindig kiemelt figyelmet tanúsítanak az első testvérváros és a legelső között alakult magyar-finn baráti közösség iránt.

Előadásokkal, kiállítási anyagokkal, kiadványokkal segítik munkájukat, csakúgy, mint Finnországban a mi nagykövetségünk és „magyar intézetünk” a lahti testvérszervezetét. Ez a segítő és együttműködő készség jellemzi a 2004-ben létesített pécsi finn tiszteletbeli konzulátust is.

Kapcsolatok az ezredforduló közelében

Az a lendület, amely az első három évtizedben jellemezte a Pécs-Lahti testvérvárosi együttműködést, a rendszerváltást követő első években veszített erejéből. Az új városvezetők – élve a már a '80-as években kitágult lehetőségekkel és az önkormányzati törvényben megfogalmazott önálló döntési joggal – távoli kontinensek messzi városaiban kerestek újabb testvéreket. De legyünk igazságosak: Lahti részről sem volt tapasztalható a korábbi igyekezet a kapcsolatok fejlesztéséért. Gyakoriak voltak a személyi változások, szaporodott a partnerek száma, a figyelem inkább az EU-csatlakozásra és a multilaterális együttműködésre irányult, semmint a kétoldalú kapcsolatokra. Van is ebben igazság. Egyre több helyen gondolják újra a hagyományos együttműködések fenntartását, szánnak azoknak új feladatokat a mai igényeknek, és nem utolsó sorban a legutóbb kialakult válságos gazdasági helyzet kihívásainak megfelelően. Szaporodnak az azonos témában több testvérváros együttes részvételével – az Európai Unió támogatásával – indított közös projektek.

Mindemellett az utolsó 10–12 évben és jelenleg is újabb települések jelentek, jelentkeznek finn kapcsolattfelvételle. Szigetvár és Imatra együttműködése 1998-ban a Pécsi Magyar-Finn Társaság és a helsinki Magyar Nagykövetség közvetítésével alakult ki. A Pécs környéki Boda, Kővágószőlős, Abaliget, Cserkút kapcsolatai is jól alakulnak. A legfiatalabb baranyai város, Kozármisleny és a szomszédos megye kistelepülése, a somogyi Hetes, Vikár Béla, a Kalevala egyik magyar fordítójának szülőfaluja a társaság és a tiszteletbeli finn konzul segítségét kérte partnerkereséséhez. Közös kérésükre Jari Vilén, a Finn Köztársaság budapesti nagykövete mindkét települést felkereste, és megígérte támogatását.

A Pécsi Magyar-Finn Társaság lahti előkészítő megbeszéléseit, majd Hannu Halinen nagykövet finn EU-elnökség ideje alatti ösztönzését követően a Baranya Megyei Önkormányzat – elsőként a magyar megyék közül – finn régióval, a Lahti székhelyű Päijät-Hämei települések szövetségével kötött megállapodást. Ennek keretében környezet-védelmi és technológiai területen szerveztek képzést itthoni és Lahti környéki helyszíneken baranyai kistérségi szakembereknek. Néhány éve Baranyából választották ki a „régió borát”, és vásárolták belőle néhány ezer palackkal. 2008–2009-ben – EU-támogatással – az időskorúak ellátásának módszereivel foglalkozó projektben vesznek részt közösen pécsi-baranyai, lahti, olomouci, kovásznai, kolozsi és rems-murri szakemberek.

Az új idők új követelményei új együttműködési formákat kívánnak a testvérvárosi kapcsolatokban is. Ha ezekhez alkalmazkodni tudnak a régi és új partnerek, még sokáig szolgálhatják a partnerségben érintett polgárokat, közösségeket. A most 35 éves Pécsi Magyar-Finn Társaság a maga szerény lehetőségeivel, kapcsolatközvetítő tevékenységével a jövőben is kész részt venni e nemes munkában.

KOSZTICS ISTVÁN

20 ÉVES A CIGÁNY KULTURÁLIS ÉS KÖZMŰVELŐDÉSI EGYESÜLET

A rendszerváltás előszelében 1989. március 29-én a Doktor Sándor Zsolnay Művelődési Központban, népszerű nevén, a DOZSÓ-ban, alulról jövő kezdeményezésre alakult meg a civil szervezet. Az előzmények közé tartozik, hogy az egyesület főszervezőjeként alapító tagja voltam az Országos Cigány Tanácsnak és a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetségének, mely szervezeteket a pártállam döntése alapján, szoros felügyelete mellett a puha diktatúra időszakában, az 1980-as évek közepén hoztak létre cigány értelmiségiek. Tapasztalatom szerint a lefojtás taktikájával, a cigány értelmiségiek és kiválasztottak egymásnak ugrasztásával a pártállam elérte, hogy ne legyen a magyarországi cigányságnak legitím képviselője. Lázadó fiataalként, joghallgatóként számomra ez a keret nem felelt meg.

Az Egyesülésről szóló 1989. évi II. törvény lehetővé tette, hogy hivatalosan, szabályozott keretek között létesülhessenek civil szervezetek. A szervezetalapításban tapasztalatot szereztem azzal, hogy két egyesület szervezésében, vezetőségében is (Ifjúságért Egyesület és a Kolping Család Egyesület) részt vállaltam, mivel társadalmi munkában sokat tettem a szegény, elesett emberek, fiatalok helyzetének javítása érdekében. 1987-től Pécs M. J. Város Tanács Hivatalában cigányügyekkel foglalkoztam, Hivatali irodámban keresett meg Ráczné Kalányos Gyöngyi cigány festő, hogy a baranyai cigány művészek érdekképviselőjére alakítsunk kulturális szervezetet. Kezdeményezése találkozott elképzeléseimmel, e területen megszerzett tapasztalatommal, így az ügy élére álltam. A megalakulást követően a szervezet kiépítését két vonalon kezdtük meg. Egyrészt fontosnak tartottuk, hogy vidéken is megismerhessék egyesületünket, ezért zenés bemutatkozó esteket szerveztünk, így több településen is klubok létesültek. Párhuzamosan Pécs peremkerületein, Vasason, Pécsbányán, Meszesen alakítottunk klubokat. Másik határozott elképzelésünk az volt, hogy Pécs belvárosában legyen a centrum. Megkerestük a város vezetését, a bizonytalan, átmeneti társadalmi helyzetben az ügy mellé álltak. A tanács felajánlott egy felújításra szoruló épületet az Ady Endre utca 23. sz. alatt, mely olyan rossz műszaki állapotban volt, hogy szakértők nem javasolták az épület felújítását. Mivel a belvárosban nem tudtak, vagy nem akartak más alkalmasabb épületet felajánlani, a peremkerületre nem akartunk kerülni, ezért ingatlan vásárlása mellett döntöttünk.

1989 júliusától bérbe vettük a megvásárolni szándékozott ingatlant Pécs történelmi belvárosában, a József utca 4. sz. alatt, mivel az egyesület aktívan megkezdte működését. A vásárláshoz a város mellett a Baranya Megyei Tanácstól, a Művelődési Minisztériumtól, a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítványtól kaptunk segítséget 1990-ben, még az első szabad parlamenti választást megelőző kedvező politikai légkörben. 1989. augusztus 15-én megnyitottuk a Rácz Aladár Közösségi Házat. A névadáshoz az ötletet Huber Márta pedagógus, a

Rácz Aladár Közösségi Ház, Pécs, József utca 4.

tehetséggondozó tábor vezetője adta. A szervezet azért választotta Rácz Aladárt a Közösségi Ház névadójának, mert ő nemcsak egy cimbalmos volt, hanem a cimbalom muzsika komolyzenei megteremtője, zenepedagógus, Kossuth-díjjal elsőnek elismert cigány művész, aki méltán volt úttörője a cigány kultúra újszerű, magas szintű értelmezésének. A Ház tevékenysége során e szintet tekinti mércének.

1995 végén az épületet rossz műszaki állapota miatt le kellett bontani. Szencsére a megyében már több civil beruházást támogató Együttműködő Holland Alapítványok – megismerve a Ház eddigi tevékenységét és célkitűzéseit – a Közösségi Ház újjáépítését támogatásban részesítette. 1996–1998 között átmenetileg az Angol Központ és több más intézmény, az (Ifjúsági Ház és a Művészetek Háza adott helyet programjainknak. 1998. október 9-én került sor az épület ünnepélyes átadására. A Rácz Aladár Közösségi Ház így a Dél-Dunántúli régió cigányságának szellemi, kulturális és módszertani bázisává válhatott.

Gyermek és Ifjúsági programok, oktatás

Már működésünk első évében kiemelt hangsúlyt fektettünk a cigány gyerekek és fiatalok nevelésére, oktatására. Pécssett kollégiumokban élő középiskolás

cigánytanulók összefogása érdekében, lemorzsolódásuk megakadályozására létrehoztuk a Cigány Fiatalok Klubját. Az egyesület segített tanulmányi előmenetelükben, a hátrányos helyzetűeknek ösztöndíjat biztosított. A Klub jól sikerült tanévzáró diszkót rendezett az Apáczai Csere János Nevelési Központban, ahol több mint 200 fiatal, származástól függetlenül, jól szórakozott. A Klub felvállalta olyan óvodák patronálását, ahol magas volt a cigánygyerekek aránya. A Bári Ifjúsági Közösségszervező táborba delegáltunk fiatalokat. 1989-től egy öt éves programra épülő cigány tanulók képességfejlesztő alkotó- és olvasótábort szerveztünk, ahol 30 vidéki tehetséges tanulót kísértünk végig az általános iskola befejezéséig. Az ANK-ban zenei tábort szerveztünk, ahol cigány és nem cigány fiatalok ingyenesen részesülhettek gitár és szintetizátor-oktatásba. Sikondán több ízben korrepetáló tábort szerveztünk, többségében vidéki pótvizsgára készülő diákok számára. Intézeti fiatalok részére a vidéki nevelő otthonokban egészségnevelési, szabás-varrás és főző tanfolyamokat szerveztünk. A Közösségi Házat látogató cigány fiataloknak angol-német alap és fejlesztő nyelvoktatást szerveztünk. A grazi Kepler Gimnáziummal közösen több ifjúsági programot valósítottunk meg. Évente rendezünk gyermeknapot, Mikulás ünnepséget, játszóházat. Vidéki gyermekeknek lehetővé tettük, hogy a Pécsi Bóbita Bábszínházban gyermekelőadásokon vehessenek részt. Az óvodák mellett több általános iskolával is kapcsolatot építettünk ki, folyamatosan részt veszünk nyílt projektnapjaikon cigány témájú programelemekkel. Legnagyobb sikere a kézműves bemutatóknak volt. 1990-től Cigány Nyelv és Kézművesség címmel nyári balatoni tehetséggondozó tábort szerveztünk jó tanuló diákok részére. Módszertani Központunk vidéki klubvezetőknek, aktivistáknak, szervezetvezetőknek ifjúsági népfőiskolai előadás-sorozatot szervezett. Vidéki klubjainkat technikai eszközökkel is elláttuk (tv, videomagnó stb.), 2000-től számítógépekkel is. Intézetből kikerült cigánylányok részére a Szociális Minisztérium támogatásával átmeneti szállót nyitottunk Mánfán, amit a lakosság tiltakozása miatt nem tudtunk folyamatosan üzemeltetni. A polgármester és az önkormányzati testület rábírásával sajnos cigányszármazásúak is aláírták a tiltakozási íveket, ezért támogattuk és segítettünk, hogy helyben legitim cigány szervezet jöjjön létre. Az Igazságügyi Minisztérium mellett működő Országos Bűnmegelőzési Bizottság támogatásával *Rács Helyett Háló* címmel 2004–2006 között komplex bűnmegelőzési ifjúsági programot valósítottunk meg a Pécsen és vidéken működő Ifjúsági Klubokon keresztül.

Képzőművészeti kiállítások

Baranyában az 1970-es évektől jelentős a cigány képzőművészet. A gilvánfi születésű Fenyvesi József közel egy időben a leghíresebb magyarországi cigány festővel, Balázs Jánossal kezd felnőtként, autodidakta módon alkotni. Koltai Magdolna nemzetközi hírű komlói iskolai szakköréből emelkedik ki Orsós Teréz. Pongrácz Éva iskolai szakkörének tanítványa Ráczné Kalányos Gyöngyi. Mellettük Kalányos Lajos grafikáival vesz részt a Magyar Művelődési Intézet által 1979-ben szervezett Autodidakta Cigány Képzőművészek I. Országos kiállításán. Ezen művészek kezdeményezésére jön létre 1989-ben a Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület, mely létrehozta a Cigány Képzőművészek Stúdióját. Az alakuló ülésen az alapító ta-

gok megtekinthették Ráczné Kalányos Gyöngyi festőművész kiállítását. 1989. decemberében Kosztics László faszobrász első kiállítását szervezte meg az ANK-ban. Az egyesület azóta folyamatosan szervezi a cigány képzőművészek külföldi és hazai társas és egyéni kiállításait. 1991-ben a Pápa Őszentsége pécsi látogatása tiszteletére az egyesület cigányművészek illusztrációival kiadta a cigány nyelvű Bibliát. Az illusztrációkból *Isten Hít a cigány képzőművészetben* címmel a Bazilika Kocsis-termében rendezett nagyszabású, sikeres kiállítást. A Stúdió tehetségkutató pályázati kiállítások révén bővült. Jovánovics Lászlót követően Füzesi József, Kalányos Gyula, Horváth Zoltán, Bogdán Tibor csatlakozott a stúdióhoz. 1994-től a baranyai multikulturalitás jegyében a cigány és más nemzetiségű művészek részére az egyesület több ízben rendezett közös kiállítást.

Az egyesület a Közösségi Házban számos más hazai cigány képzőművésznek biztosított bemutatkozási lehetőséget: Szentandrassy István, Pintér Sándor, Túró Zoltán (Budapest), Ferkovics József (Nagykanizsa), Váradai Gábor (Ózd), Kunhegyesi Ferenc (Kiskörös). Emellett több gyűjteményes kiállítási anyagból is szerveztek nagyszerű tárlatot, a Néprajzi Múzeum, a Magyar Művelődési Intézet kollekcijából, elsősorban a millenniumi ünnepségekhez csatlakozva.

Az általunk szervezett Cigány Magyar Baráti Klub szellemiségéből kiindulva fontosnak tartottuk, hogy nem cigány művészeknek is bemutatkozási lehetőséget biztosítsunk: Szigeti Szabó János, Kedves János, Szabó László István (Mohács), Vata Emil, Nőt Béla, Szatyor Győző, Lantos Ferenc (Pécs) Tibai Gyöngyi, Bálint Ferenc (Komló). 2005. április 25-én a Nemesvámosi Alkotókör művészei – Őri Zsuzsanna, Gujdi Veronika, Sárkány Kázmér, Nyerges Gizi, Sáska Árpád, Eszes Mária – alkotásaiból szerveztünk jól sikerült tárlatot. Folyamatosan szerveztünk fotó és selyempép kiállítást a grazi Eva Kepp Afritch-nak. Több ízben biztosítottunk bemutatkozási lehetőséget Boris Salamaha menekült horvát festőnek. A holland és osztrák kapcsolatok révén nagyszerű kiállítást szerveztünk a Bécsben élő fiatal holland művésznek, René van de Vondervoornak.

Múzeumi kiállítások, Erdős Kamill Cigány Múzeum

A baranyai cigány képzőművészek anyagának múzeumi gyűjtése a Modern Magyar Képtár vezetője, dr. Romváry Ferenc művészettörténész kezdeményezésére a nyolcvanas évek elején indult el. A szépen gyarapodó gyűjtemény 1982-ben Eszéken, Pélmonostoron, Csornán került bemutatásra. A tárlatok sikerén felbuzdulva a Baranya Megyei Tanács állandó kiállítás létesítése mellett döntött. 1983-ban Lúzsokon megnyílt a példamutató módon helyreállított ormánsági talpasházban, Romváry Ferenc rendezésében a Baranyai Cigány festők c. múzeumi állandó kiállítás. Évek múltán a fenntartó vajszlói önkormányzat döntésének következtében, a támogatás elvonásával, sajnálatos módon megszűnt. 1995-ben Cigányok életéből címmel rendeztek kiállítást a JPM Néprajzi Osztályának munkatársai Clermond Ferrand-ban (Franciaország).

1996-ban Gémesi Balázs szekszárdi muzeológus, cigánykutató, múzeumalapítási törekvését a Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület karolta fel. Még ebben az évben a kultuszárca támogatásával, városi bérleményben megnyitottuk a

Sarok Múzeumot, melyben *Romák Baranyában* címmel ideiglenes cigány néprajzi kiállítás volt látható a Mária utca 1-ben. Özv. Erdős Kamillné engedélyével az egyesület még ez évben megalapította az Erdős Kamill Cigány Múzeumot. A múzeum 1997-ben hét baranyai településen szervezett vándorkiállítást néprajzi anyagából. 1998-ban a Cigány Népművészek Országos Egyesülete a Magyar Művelődési Intézettel közösen meghirdette az I. Cigány népművészeti pályázatot. Ennek anyagából 1998. augusztus 19-én az újjáépített Rácz Aladár Közösségi Házban működő Erdős Kamill Cigány Múzeumban a *Magyarországi Cigány Mesterségek* címmel kiállítást szerveztek. 1999. május 16-án a múzeumi világnaphoz csatlakozva megnyílt az Erdős Kamill Cigány Múzeum állandó kiállítása, *Képek a baranyai cigányok múltjából és jelenéből* címmel, Mándoki László igazgató rendezésében. A múzeumot az egyesület tartja fenn, működtetéséhez sem a helyi önkormányzat, sem pedig a központi szervek nem nyújtanak segítséget, így tevékenysége korlátozott. Jelentős viszont a Roma Holocaust képzőművészeti gyűjteménye.

Fotókiállítások

A II. Cigány Kulturális Napok Pécs programsorozat keretében *Láttelek, Gilvánfa 1993* címmel Mánfai György fotós pillanatképeiből nyílt kiállítás. Ezt követően október 23-án Cseri László fotóművész alkotásaiból szervezett kiállítást a Rácz Aladár Közösségi Ház régi épületében *Legalul '73–'93* címmel. Az 1973-ban készült fotók a Dél-Dunántúli cigánytelepek pillanat- és zsánerképeit tartalmazzák, az 1993-ban készültek a pécsi keleti városrészben található volt bányászkolóniában élő cigány családokat örökítette meg. *Roma Lét '92* címmel Fűzi István múzeumi fotósnak rendezett kiállítást az egyesület 1994. október 13-án, A III. Cigány Kulturális Napok Pécs keretében. A fotók a baranyai cigányok lakta településeken készültek. Szintén az egyesület szervezésében került sor Molnár István Gábor fiatal budapesti cigány operatőr-fotóművész *Kortárs cigányművészek, mesterek* c. fotókiállítására 1997. április 7-én az egyesület ideiglenes működési helyszínén a Közösségi Ház Pinceklubjában. Cigány fotódokumentációs anyagként rendeztük meg 2005. április 23-án Tóth László sajtófotós *A város peremén* c. kiállítását, a Tavaszi Fesztivál rendezvényeként. A fotók a pécsi Mohácsi úton ledózerolt cigány kolónia végnapjait, az ott élők egyéni, közösségi életét ábrázolják. 2005. június 10.-én Dezső László gyergyószentmiklósi fotográfusnak rendeztünk fotó kiállítást erdélyi természet-fotókból.

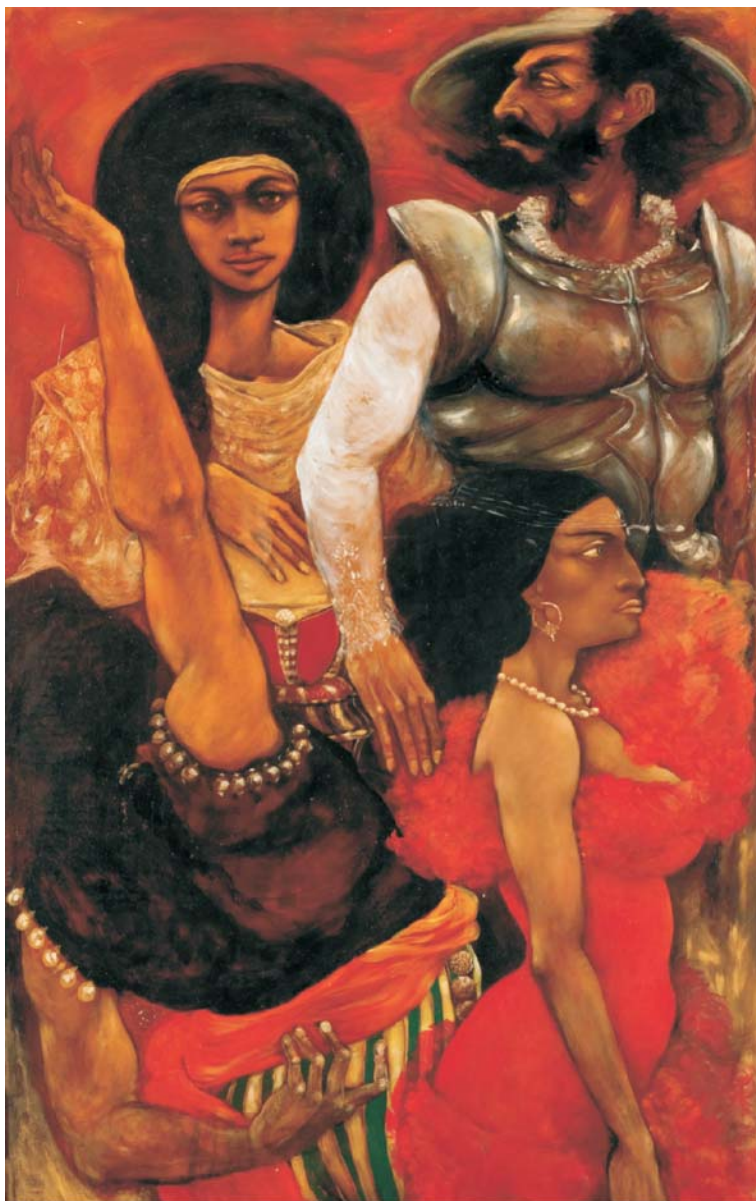
Irodalmi kávéház, írói-költői estek

Szerveztünk a németországi Henrich Böll Alapítvány támogatásával *Nemzetiségként Baranyában* címmel rendezett programsorozatot 1994. március 18–19-én. Ennek keretében megrendeztük a nemzetiségi írók és költők estjét, neves német, horvát, cigány művészek közreműködésével. *Romák békelángja* c. az I. Pécs-baranyai Roma Nap keretében 1995. augusztus 26-án újra megrendeztük a nemzetiségi írók-költők estjét. A VI. Cigány Kulturális Napok Pécs rendezvénysorozat keretében a Művészetek Házában *Csillagűvegorsók* címmel, 1997. augusztus 28-án cigány irodalmi estre került sor. Az est vendége volt Orsós Jakab és Kovács József Hontalan mellett több fiatal költő, így Kalányos Mónika, Rigó József és Horváth Gyula.

1998. április 11-én, a költészet napján fiatal cigány költők mutatkoztak be az Angol Központban, ugyanitt rendezte meg az egyesület április 17-én Irodalmi Kávéház programját, melynek egyik vendége a bibliafordító Choli Daróczi József volt. 1999. március 27-én a Baranyai Cigányok II. Tavaszi Fesztiválja keretében az újjáépített Rácz Aladár Közösségi Házban *Cigány költészet ma* címmel irodalmi kávéházat szervezett az egyesület, az est fő vendége a bécsi cigány költő Ilja Jovanovic volt. A VIII. Cigány Kulturális Napok Pécs rendezvénysorozat keretében került sor 1999. szeptember 11-én a legismertebb cigány író, Lakatos Menyhért estjére. Az egyesület szervezésében Kovács József Hontalan baranyai költő több külföldi és hazai program keretében vett részt író-olvasó találkozón, irodalmi esten. 2004. február 26-án az egyesület Csemer Géza Budapesten élő író, színműíró részére szervezett irodalmi délutánt Bánfán. 2004. április 2-án a Tavaszi Fesztivál keretében magyar és roma költők, írók találkozájára került sor. Az egyesület vendége volt több neves, frissen kitüntetett művész, így Kertész Ákos író és Bertók László Kossuth díjas költő.

Könyvkiadás–könyvbemutatók

A Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület 1990-ben kiadta Rostás Farkas György–Karsai Ervin: *Cigányok hiedelem világa* c. tanulmányát. 1991-ben a Pápa Őszentsége pécsi látogatása tiszteletére a *La Biblake Svunci Evangeliumura* c. cigány nyelvű képes Bibliát jelentette meg, melynek könyvbemutatóját 1991. augusztus 10-én, a Bazilika Kocsis-termében rendeztük meg. Az egyesület 1993-tól Kovács József Hontalan, Mohácson élő cigány költő állandó kiadója. A 900-éves Mohács város tiszteletére ez évben jelentette meg és mutatta be a költő *Pörgő Ezüsttallér* c. verseskötetét. Az elmúlt több mint egy évtizedben még tíz verses, próza és riport kötetet jelentetett meg a költőtől, melynek bemutatóira Mohácson és Pécsen kívül a budapesti Kossuth Klubban került sor. A II. Cigány Kulturális Napok Pécs 1993 rendezvénysorozat keretében mutatta be az egyesület Balogh Attila: *Nagyon Fáj* c. verseskötetét. 1994. február 15-én dr. Várnagy Elemér: *Cigány fiatalok a nagyvilágban* c. könyvének bemutatóját szerveztük meg a Cigány–Magyar Baráti Klub programjaként. 1994. október 14-én Csemer Géza: *Habiszti* c. könyvnek bemutatójára került sor. 1995. szeptember 21-én ROM SOM című, újra indított folyóiratot mutatta be a főszerkesztő, Choli Daróczi József a Közösségi Házban. 1997. július 12-én Tóth Józsefné: *Gizi néni könyve* c. novellaskötetét mutatta be az egyesület a Pinceklubban. A VII. Cigány Kulturális Napok Pécs programjában a Baranya Megyei Könyvtár dísztermében a Magyar Művelődési Intézet anyagából 1997. augusztus 29-én az egyesület megszervezte az I. Országos Cigány Könyvkiállítását. 2004. február 26-án *A legfinomabb cigány ételek* c. Csemer-Korpádi-Patyi féle cigány ételeskönyv kóstolóval egybekötött bemutatóját a Celláriumban tartottuk meg. 2005. április 11-én a költészet napján mutattuk be Kovács József Hontalan: *József Attila: Ikonok* c. verseskötetét, melyet kortárs cigány és nem cigány, valamint külföldi művészek illusztráltak. 2005. augusztus 2-án kiadásunkban megjelent az *Alkotások az Erdős Kamill Cigány Múzeum képzőművészeti anyagából* c. katalógus került bemutatásra az Országos Levéltár fővárosi dísztermében. 2006. január 14-én az Ember Háza Alapítvány, az Erdős Kamill Cigány Múzeum és a Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület közös kiadásában jelentettük meg a *Cigány-*

Szentandrassy István Galéria

Rácz Aladár Közösségi Ház (Pécs, József u. 4.)

Hétfő - csütörtök: 8 - 16 óra * Péntek: 8 - 14 óra

Hétvégén előzetes bejelentkezés alapján:

Tel/Fax: 72/325-558 * E-mail: ckke@t-online.hu

sors c. történeti kiadványt. 2006. március 29-én a *Roma Holocaust és Rasszizmus a mai Európában* c. kiállítás megnyitójának keretében, Radnóti Ilona: „... úgy kell eljárni, mint a zsidókkal”. *Roma holocaust Baranyában* c. kiadványának ismertetőjére is sor került a Várostörténeti Múzeumban. A Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségért Közalapítvány támogatásával jelentettük meg 2006-ban Kosztics István: *Pécs-Baranyai cigányág kultúrája a rendszerváltástól napjainkig* c. kötetet. Szintén a közalapítvány támogatásával jelent meg az általános iskolai integrált oktatáshoz a *Cigány irodalmi arcképcsarnok* c. kiadványunk, Kovács József Hontalan szerkesztésében. 2007-ben *Holocaust a képzőművészetben* címmel az Erdős Kamill Cigány Múzeum anyagából katalógust jelentettünk meg. Ebben az évben Szentandrassy István festő 50-ik születésnapja alkalmából jelentet meg Kovács József Hontalan: *Szentandrassy István evangéliuma* c. kiadvány. Szeptember 24-én a Barcsi Dráva Múzeum *Gyöke-erek* c. könyvét Mészáros Ádám a kötet kiadója és szerkesztője mutatta be a Közösségi Házban. Októberben Pethes Mária költőnő *Marionettjátékos* c. verseskötetét Bogádi Kis György író ismertette 2008-ban, a *Barbizoni elégiák* c. újabb kötetét pedig Békés Sándor újságíró.

Színházi bemutatók-találkozók

Az I. Roma Előadóművészeti Találkozóra 1995. november 3–5. között került sor a budapesti Napház és a Magyar Művelődési Intézet és a pécsi Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület közös rendezésében, a Rácz Aladár Közösség Házban és a Pécsi Ifjúsági Házban. A fiatal vers és prózamondók, valamint színjátékos körök rendezvényén közel 150 fő vett részt az ország különböző részéből. Közülük ma már sikeres színművész Nyári Oszkár, Horváth Kálmán pedig a Duna TV bemondója lett. Az egyesület szervezésében a Baranyai Cigányok II. Tavaszi Fesztiválja keretében 1999. március 27-én Jónás Judit: *Gyere Josephine* c. zenés játéka került megrendezésre. 1999. október 25-én Jónás Judit Domján Edit-díjas színművésznő a *Balladák földjén* c. darabját mutatta be a Padlásszínházban. 2000. április 11-én a Gandhi Gimnázium Playback Színházának előadására került sor, akik a Padlásszínházban léptek fel az év során. A IX. Cigány Kulturális Napok Pécs programjában 2000. szeptember 16-án Weöres Sándor: *Psyché* c. darabját Jónás Judit színművész előadásában láthatta a pécsi közönség. 2001. március 31-én a Cigány Színházi Társulás Sophokles-Bornemissza: *Elektra* c. darabját adta elő a Tavaszi Fesztivál keretében. A Pécs-Baranyai Roma Nap keretében került megrendezésre az I. Roma Színházi Találkozó szeptember 8–9. között a Rácz Aladár Közösségi Házban és a Pécsi Horvát Színházban. A darabok közül nagy sikere volt a Hegyi Aranka életét bemutató, *A cigányprimadonna* c. darabnak, a Cigány Színházi Társulás előadásában, valamint a Dajka Színpad által előadott *Zöldmező szárnya* c. zenés népmesei játéknak. A XII. Cigány Kulturális Napok Pécs rendezvénysorozat keretében a Cigány Színházi Társulás előadásában 2003. szeptember 12-én a Pécsi Harmadik Színházban került színre Csemer Géza: *Dankó Pista* c. daljátéka. 2009. szeptember 17-én a cigány holocaust 60. évfordulóján szervezett emlékkiállításon Khamaro: *Vonat* c. táncszínházi előadására került sor a Rácz Aladár Közösségi Házban.

Cigányzene, jazz, folklór

A Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület 1989-től folyamatosan támogatja a hagyományos cigányzenekarokat, a hagyományőrző együtteseket, külföldi és hazai fellépéseket szervezett részükre. 1989 nyarán zenei táborot rendeztünk tehetséges cigány fiataloknak az ANK aulájában. 1990-től a Pécsi Szabadtéri Színpadon országos és regionális Folklor Fesztiválokat tartottunk neves budapesti (Kaly Jag, Romano, Glasszo stb.) és vidéki hagyományőrző együttesek (Cini Jag, Chachi Vorba, Szolnoki Barna Gyöngyök stb.) közreműködésével. 1994. október 14-én Kathy Horváth Lajos hegedűművésznek volt koncertje a Rácz Aladár Közösségi Házban. 1994. november 20-án a Ki Mit Tud?-győztes gitáros, Botos Tibor vezette Jazz trió adott koncertet az Ifjúsági Házban. Az egyesület a baranyai folklór együttesek részére nagyszerű fellépést szervezett a budapesti Almási-téri szabadidő központban. 1999. szeptember 10-én Szakcsi Lakatos Béla, Jávor Vilmos Jazz duója lépett fel a Közösségi Ház teraszán. Az egyesület nagyszabású ünnepein a Dörömböző Géza Prímás vezette cigányzenekar lépett fel, zenekara kísérte az egyesület által támogatott nótaesteket is. A cigányzenei értékek megőrzése, erősítése céljából 2003-tól megyei Roma Ki MitTud?-ot szervez az egyesület, a Tavasz Fesztiválján a győztesek gálaműsort adnak. 2005. május 28-án a Pécsi Horvát Színház szabadtéri színpadán rendezett az egyesület Országos Folklor Fesztivált. 2006-tól a Balkán Kapuja címmel szervez az Egyesület EKF2010 programjához kapcsolódóan nemzetközi fesztiválokat. Dörömböző Géza prímás 85. születésnapján nótaest volt az Ifjúsági Házban.

Fesztiválok, kulturális napok, nemzetközi konferenciák, rendezvények

Az egyesület 1990-től szervezi a Cigány Kulturális Napok Pécs rendezvénysorozatát, évente visszatérő rendezvényként népszerűsítve a hagyományos cigány kultúrán túl a cigányművészet új területeit is (jazz, színházművészet, film, könnyűzenei irányzatok stb.). 2004-től a Cigány Kulturális Napok rendezvénysorozat keretében kerül megrendezésre *A cigányság történeti múltja és jelene, különösen a Dél-Dunántúli régióban* c. történeti konferencia, melynek címe 2007-től a kutatóhálózat kiszélesedésével *A cigányság történeti múltja és jelene Magyarországon, különösen a dunántúli és nyugat-magyarországi régiókban* címre változott. Emellett szakmai tanácskozások, konferenciák foglalkoznak az aktuális cigány szakmapolitikai kérdésekkel, neves előadók, szakértők és szakpolitikusok bevonásával. Az egyesület 1991-től részt vesz a JEV (Európai Népcsoportok Ifjúsága) szakmai munkájában a húsvéti szemináriumokon. 1991-től 1996-ig az egyesület a grazi Alpok-Adria alternatív szervezettel közösen *Népek Kultúrája* mottóval nemzetközi nyári táborot szerveztünk olyan külföldi szakemberek, érdeklődők számára, akik közelebről akarták megismerni a cigányság történetét, nyelvét, kulturális értékeit, hogy tisztább, igazabb képet kapjanak e kitalált népcsoportról, hogy maguk is fel tudjanak lépni az előítéletesség, és az általánosításokkal szemben. 1995-től csatlakozott az egyesület egy országos kezdeményezéshez, hogy minden településen augusztus utolsó szombatján szervezzenek Roma Napot, az együvé-tartozás, a szolidaritás erősítése érdekében. A Pécs-Baranyai Roma Nap programjában ezért általában folklór fesztiválok, kézműves bemutatók és egyéb a ha-

gyományörző elemek találhatóak. 1998-tól szervezi az egyesület a Baranyai Cigányok Tavasz Fesztiválját, melynek keretében megrendezi a Ki Mit Tud? gálaműsort, jótékony célú koncerteket szervez, ünnepélyes keretek között kitüntető díjakat adományoz, emellett hangsúlyt kap a képzőművészet és az irodalom is. A kulturális napokhoz hasonlóan arra törekszünk, hogy egy-egy speciális kulturális területet érintve, színesítsük a fesztivált. 2001–2003 között az egyesület a Kultúr Kontakt Ausztria szervezettel közösen külföldi és hazai német nyelvtanároknak szervezett (továbbképzésnek elfogadott) konferenciákat a következő címen: *Roma kultúra és oktatásügy Magyarországon; A romák kulturális hagyományai Magyarországon – multikulturalitás az iskolában; A cigányság az Európai Unióban.*

Holocaust a művészetben

A Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület a roma holocaust 60. évfordulója alkalmából 2004-ben több színvonalas programot rendezett. Augusztus 2-án képzőművészeti kiállítás nyílt a cigány művészek holocaust tárgyú alkotásaiból. Szeptember 17-én Karl Stojka (Bécs) és Lukács Ágnes (Budapest) a borzalmakat átélt művészek festményeiből, kollázsaiából rendezett kiállítást a Közösségi Házban, az osztrák nagykövetség és az Esélyegyenlőségi Minisztérium támogatásával. Az egyesület áldozatos gyűjtőmunkájának köszönhetően 2004. október 25-én felavatásra került a Lánc utcai parkban Horváth Zoltán Jenő márvány holocaust emlékműve. 2006-ban a pécsi Zsinagógában rendeztük meg a cigány holocaust képzőművészeti emlékkiállítását. Azóta is minden évben a Holocaust Emléknapon, augusztus 2-án egy-egy új helyszínen kiállítjuk a képzőművészeti gyűjteményt, mely folyamatos bővítés alatt áll.

Jótékonyági célú koncertek

Az egyesület 2003-tól az Ember Háza Alapítvány javára nagyszabású jótékonyági koncertek, fellépések szervezésébe fogott. 2003. március 28-án a Palatinus Hotelben Bódi Guszti és a Fekete Szemek együttes lépett fel. Dankó Pista halálának 100. évfordulóján jótékony célú nótáestet szerveztünk, a neves énekesek (Csonka Anna, Keresztúri Erika, Bízó József, Győri Szabó József) közreműködésével. A Lauber Dezső Városi Sportcsarnokban az MC. Hawer és a Teknő, valamint a Románcok együttes 2003. augusztus 29-én adott koncertet. A Tavasz Fesztivál keretében 2004. április 3-án a Baranya Megyei Önkormányzat dísztermében Bangó Margit koncertezett. 2005. április. 23-án a Bóbita Bábszínházban a Várad Roma Café lépett fel. Az Ifjúsági Házban 2005. augusztus 27-én Stefanó jótékonyági fellépésére került sor. 2006-ban a megyei önkormányzat dísztermében Nótár Mary koncertjét rendeztük meg. 2008-ban a Pécsi Kulturális Napok keretén belül a Bóbita Bábszínházban Sárközy adott nagyszerű koncertet.

Cigány Módszertani Központ

A Rácz Aladár Közösségi Ház, mint Cigány Módszertani Központ állandó szakmai, jogi tanácsadó szolgálatot tart fenn egyesületek, klubok, közösségvezetők és egyének részére. Fennállása óta több civil szervezet létrejöttét segítette elő (Mánfai Kulturális Egyesület, Hetvehelyi Beás Egyesület stb.). 1995. elején megszervezte az előző évi önkormányzati választás során Baranya megyében létrejött helyi cigány kisebbségi önkormányzatok szövetségét, az országban elsőként. 1996-

tól évente belső képzés keretében segít a helyi cigány kisebbségi önkormányzatok vezetőinek, tagjainak, képviselői munkára való felkészülésben. Civil szervezeteknek és cigány önkormányzatoknak folyamatosan információs és tanácsadó szolgálatot tart fenn, segíti hivatalos, adminisztrációs tevékenységüket, (jegyzőkönyvek, emlékeztetők elkészítését stb.) pályázatok, kérelmek és egyéb beadványok megírását, továbbítását, pénzügyi és pályázati elszámolások összeállítását.

Európa Uniós programok

EU-RO Európa Napok Pécs címmel 2004. május 28–29-én rendezvénysozortat szerveztünk a Közösségi Házban valamint a Balokány-ligetben. Az első napon *Felkészülten az Unióban* c. konferenciára került sor, valamint *Amit az Európai Parlamenti tudni kell* c. könyvbemutatóra. Másnap *Romák az Unióban* címmel politikai kerekasztal-fórumot szerveztünk az Európa Parlamenti választási listát állító pártok képviselőivel. 2006. május 5-én EU-RO Roma Európa Napot tartottunk *Beszélgessünk Európa jövőjéről* címmel, melyen részt vett Mohácsi Viktóra Európa Parlamenti képviselő. 2007. április 27-én a Közösségi Házban került megrendezésre az *Amit az Unióról tudni kell* c. vetélkedő döntője, melyen Baranya megyei általános iskolások (7–8 osztályos) vettek részt. 2007. május 11-én rendeztünk *EGYÜTT – Beszélgessünk Európáról a Róma Szerződés aláírásának 50-ik évfordulóján* címmel konferenciát a Közösségi Házban.

Foglalkoztatási képzési programok

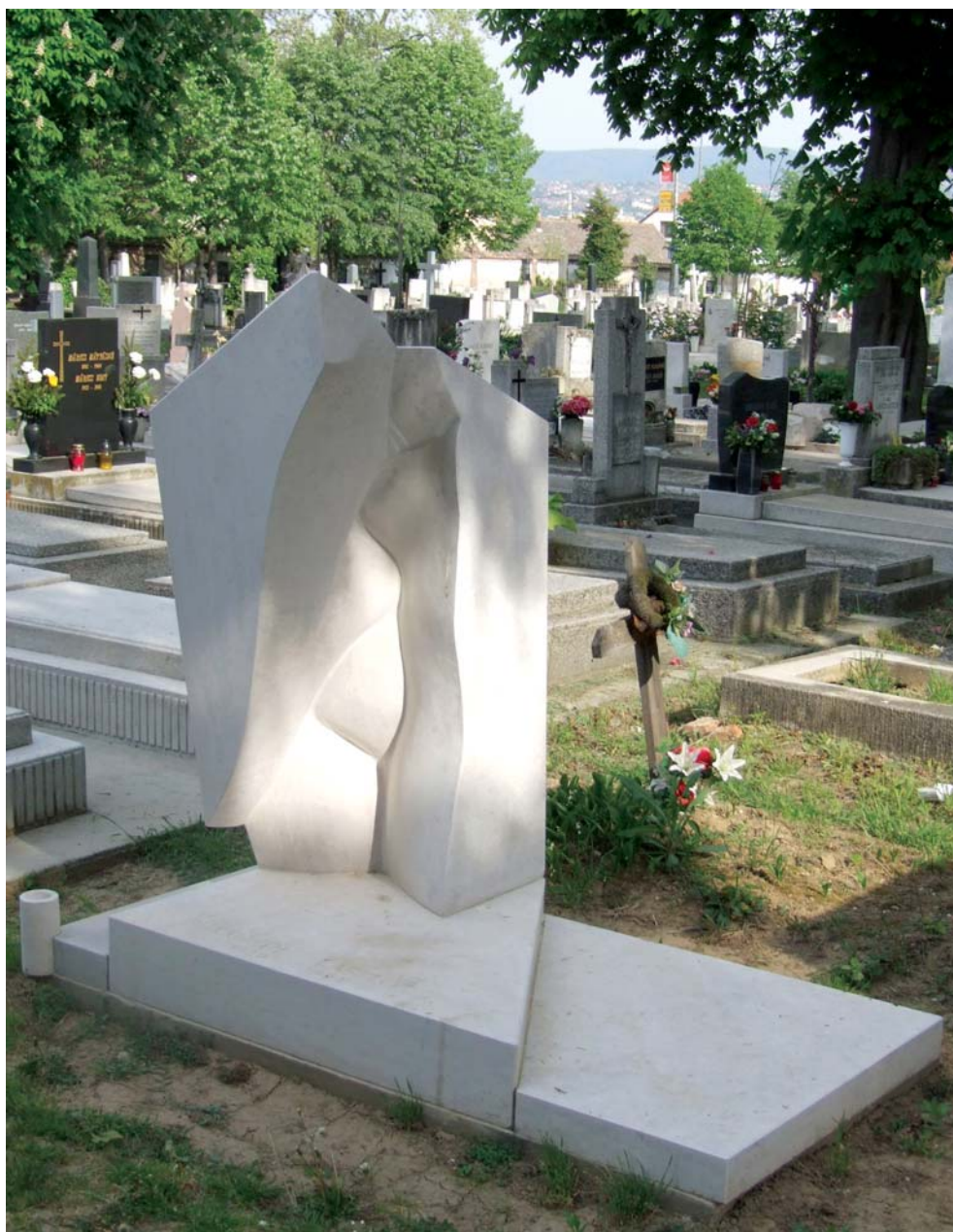
A városi önkormányzat támogatásával 2000-től Szociális és Foglalkoztatási Irodát működtettünk a Közösségi Házban, melynek keretében közel 50 közhasznú munkást foglalkoztattunk. 2003–2004 között a Phare Program keretében a Roma Közösségi Ház működtetése c. komplex projektet valósítottunk meg. Az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány támogatásával 2006–2009 között Roma munkaerő-piaci szolgáltató hálózatot működtettünk, melynek keretében tartós munkanélkülieket helyeztünk el, akiket az elsődleges munkaerő piacra irányítottunk átképzésre. 2006–2007-ben *Hal Helyett Háló* címmel kistérségi szociális hálózatot működtettünk, mely program keretében a szociális területen dolgozó szakembereket (23 fő) speciális képzésbe részesítettük a PTE FEEK konzorciumi partnerrel együttműködve. 2007–2008 évben *Lépjünk Együtt Egymásért* címmel fejlesztésközpontú alternatív munkaerő-piaci szolgáltatást nyújtottunk hátrányos helyzetű, elsősorban cigány tartós munkanélküliek részére.

Cigányok Jog és Érdekvédelem Szolgálata

1992 novemberéről a Cigányok Jog és Érdekvédelem Szolgálata keretében jogsegélyszolgálatot indítottunk a Közösségi Házban, dr. Berényi István ügyvéd közreműködésével. 1995-től Phare támogatással szolgálatunkat bővíteni tudtuk, és a továbbiakban Irodaként működtettük, mely elsősorban jogsegélyszolgálatot nyújtott, kivételes ügyekben képviseletet is ellátott. Az iroda felvállalta a cigányok holocaust kárpótlási ügyeinek intézését. 1997-től az iroda működését a Magyarországi Cigányokért Közalapítvány biztosította pályázati forrásból. Az Igazságügyi Minisztérium a nép ügyvédje, valamint az antidiszkriminációs hálózat kiépítésével az iroda működtetése indokolatlanná vált.

Stróbl Alajos: Erzsébet királyné, Szigeti út 12. PTE ÁOK kertje

Bencsik István: Bükkösdői László síremléke, Köztemető

Száz éve Pécsett... 1909-ben

április 4. A városháza közgyűlési termében megtartotta évi közgyűlését a pécsi ipartestület.

április 8. Az 1908/09-es színházi évad utolsó bemutatója Sardon Boszorkány c. színműve volt a Pécsi Nemzeti Színházban.

április 10. a Nőegylet Mór utcai termében megnyílt Holló Alajos főreáliskolai tanár képképzőművészeti kiállítása.

április 11. Az 1848. évi törvények szentesítésének emlékére a pécsi iskolákban ünnepeket szerveztek.

április 13. Baranya vármegye megtartotta tavaszi közgyűlését.

április 15. A IV. hadtest parancsnoka, Czibulka Hubert báró tábornagy, Schay Gusztáv ezredes kíséretében Pécsre érkezett, és szemlét tartott az 52. és a 69. gyalogezred zászlója felett.

április 19. A Polgári Kaszinó megszervezte a 7. Zsolnay serlegünnepet.

április 21. A Pécsi Napló teljes betűkészletét lecserélte az igényesebb kiadás érdekében.

április 21. Pekár Gyula író az Urániában felolvasta legújabb művét.

április 22. Elhunyt dr. Révai Sándor, a pécsi állami főreáliskola tanára.

április 29. Gróf Apponyi Albert, vallás- és közoktatásügyi miniszter felszólalt a pécsi egyetem létesítése érdekében.

május 1. A pécsi lóversenyegylet rendes évi közgyűlését tartotta meg a megyeháza nagytermében.

május 5. Körménetet szerveztek a tűzoltók és az építőmunkások a Flórián szoborhoz, ám a hirtelen támadt felhőszakadás a rendezvényt elmosta.

május 9. A pécsi jogász ifjúság nagy örömmel köszöntötte népszerű oktatóját, Angyal Pált a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává való megválasztása alkalmából.

május 10. Elhunyt Krausze Ignác, a város társadalmának jeles tagja, a „Sziléziaihoz” c. vászon- és fehérmű-kereskedő.

május 16. Lóosztályozást tartottak Pécsett, ahová minden pécsi ló és öszvér elővezetését kötelezővé tették.

május 20. Faludi Ferenc emlékünnepséget szervezett a pécsi katolikus főgimnázium. Az ünnepségen befolyt 561 korona összegből Faludinak kívántak emléktáblát állítani.

május 24–25. Tavaszi vásár került megrendezésre Pécsett.

május 30. Gróf Zichy Gyula püspök osztotta ki a Székesegyházban a bérmálás szentségét.

június 1–2. Sor került a Pécsi Püspöki Joglyceum évváró ünnepségére, amely után megkezdődtek az alapvizsgálatok.

június 6. Tombolasorsolással, eszem-iszommal, tűzijátékkal, színes programmal Tettyei népünnepélyt szervezett Reéh György.

június 8. Baranya vármegye közigazgatási bizottsága megtartotta havi rendes ülését.

június 9. Normann Rezső gróf automobilon Jelengrádból Pécsre érkezett, majd Zichy Gyula püspökkel ebédelt.

június 11. 1000 koronát adományozott Zichy Gyula püspök a katolikus sajtóalap támogatására.

június 13. A pécsi izraelita nőegylet nyári mulatságot tartott az új sörgyár helyiségében és annak kertjében.

június 19. A Pécsi Dalárda nyári dalestet rendezett a Jótékony Nőegylet Mór utcai helyiségében.

június 20. A Zsolnay-féle szakiskolában ünnepélnyel zárták be a tanévet.

június 30. A pécsi könyvnyomdászok egylete megtartotta János-ünnepélyét a Felsőmalom utca 15. szám alatt.

Hetvenöt éve Pécssett... 1934-ben

április 1. Új tűzoltóparancsnokot neveztek ki Pécssett, Török Béla személyében.

április 3. Négy új egyetemi magántanárt neveztek ki a pécsi egyetemen: dr. Bartha Imre, dr. Karg Norbert, dr. Orbán György és dr. Szüle Dénes személyében.

április 4. A Pécsi Nemzeti Színházban bemutatóra került a Vígszínház Több mint szerelem c. darabja.

április 9. A Pécsi Katolikus Kör megünnepelte fennállásának 40. évfordulóját.

április 10. A Pécsi Filharmonikusok hangversenye Siklós Albert zeneszerző, zeneakadémiai tanár vezényletével.

április 11. A Pécsi Tanítónők Egyesületének közgyűlésén dr. Gábrriel Pál helyettes igazgató mondott beszédet.

április 11. Giuseppe Verdi Álarcosbál c. operáját mutatták be a Pécsi Nemzeti Színházban.

április 14–15. A PEAC két napos országos vívóversenyt rendezett a Pannóniában.

április 18. Budapesti diákok érkeztek Pécsre, hogy megismerkedjenek a város kultúrájával.

április 22–24. A fasiszta ankét ünnepi megnyitó ülése az egyetem aulájában.

április 23. A Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társasága évi közgyűlésén tiszteletbeli taggá választotta Glatz Oszkárt.

április 25. A Szerelem rózsái c. revüoperett bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban.

április 27. A Pécsi Vasutas Sport Klub tréningjén gerinctörést szenvedett Kászdorf József birkózó, majd két nap múlva elhunyt.

április 27–28. V. Országos Városépítési Tanácskozás Pécssett.

május 1. Baranya vármegye kisgyűlése.

május 4–5. Városi vívóversenyt rendezett a PSC a Nőegylet nagytermében.

május 6. Kertész Gábor és Sziklai János vendégfellépésével bemutatták Ábrahám Pál Viktória c. operettjét a Pécsi Nemzeti Színházban.

május 9. Dr. Vargha Imre pénzügyi államtitkár Pécsre érkezett a Zsolnay-serlegünnepélyre.

május 10. Gömbös Gyula miniszterelnök Pécsre látogatott.

május 12. Jávor Pál vendégszereplésével a Pécsi Nemzeti Színház bemutatta Hunyady Sándor Aranyifjú c. darabját.

május 13. A Szent Mór Kollégium maurinumi kerti ünnepségén részt vett Pelle István kétszeres tornász-világbajnok.

május 15. Egy Budapestről Pécsre tartó vasúti hálókocsiban kirabolták a város egyik aljegyzőjét.

május 18. A városi zeneiskola megtartotta a Pannónia szálló nagytermében második nyilvános hangversenyét.

május 20–21. Pécssett tartották a III. Országos Iparos Dalversenyt.

május 27. A Széchenyi téren tartották meg a Hősök emlékünnepét.

május 28. Baranya vármegye közgyűlése.

május 30. Dr. Rhórer Lászlót nevezték ki a pécsi orvosi kar új dékánjának.

- június 2.** A Pécsi Szeráfi Kórus egyházzenei hangversenyt adott a ferences rendi plébánia-templomban.
- június 3.** A Pécsi Lóverseny Egyesület lóversenyének záró rendezvénye (május 31.–június 3.)
- június 4.** Országos trianoni gyászünnepélyt rendeztek Pécssett is.
- június 4.** Elhunyt a Pécsi Nemzeti Színház volt igazgatója, Asszonyi László (1882–1934).
- június 7.** Elhelyezték a jogi kar épületén a Kőszeghy Gyula és Gecső Sándor által tervezett, a Zsolnay kerámiából készült Szepesy Ignác emléktáblát.
- június 9.** A Pécsi Nemzeti Casinóban magyar estét rendezett a Pécsi Tüdővész Ellen Védekező Egyesület.
- június 10.** Pécsre érkezett P. Srzedziecki Pius, a pálos rend generálisa a pálosok visszatelepítése ügyében.
- június 11.** Elhunyt dr. Schmidt Antal nyugalmazott kórházigazgató (1867–1934).
- június 13.** Elhunyt Mattyasovszky-Zsolnay Zsolt (1884–1934) a kerámiagyár vezetője.
- június 14.** Dr. Masfeld Géza orvosprofesszort neveztek ki a pécsi egyetem új rektorának.
- június 15–17.** A Magyarországi Gyógyszerész Egyesület vándorgyűlése Pécssett.
- június 19.** Ajándékozás útján a pécsi múzeum állományába került Amtmann Prosper fuvolája.
- június 23.** Kilencvenhárom új doktort (orvos, jogász) avattak a pécsi egyetemen.
- június 26–27.** A Pécsi Nemzeti Színház új bemutatója: Gárdonyi Géza A bor c. népszínműve.

Ötven éve Pécssett... 1959-ben

- április 2.** A Hazafias Népfrent székházának nagytermében megnyílt Sarkantyú Simon festőművész kiállítása.
- április 3.** Magyarország felszabadulásának 14. évfordulóját ünnepelték Pécs városában.
- április 4–5.** Férfikórusok országos dalos találkozóját szervezte meg a Bartók Béla Férfikar.
- április 10.** A Pécsi Kamaraszínházban megkezdődtek a próbái Galambos György, Bíró Attila és Kocsis Margit háromfelvonásos zenés vígjátékának, a Májusi muzsikának.
- április 13–14.** A „Szocialista kultúráért” kitüntetést kapta Pécs város Művelődési Háza az otthon-hálózat 10 éves fennállásának alkalmából.
- április 18.** Családi estét tartott a Gyárvárosi Általános Iskola a Gorkij Kultúrházban.
- április 20.** A Pécsi Szimfonikusok koncertjét Ettore Gracis olasz karmester dirigálta, többek közt Mendelssohn Olasz szimfóniáját.
- április 21.** A Mecsek Kupáért rendezett a PEAC vívóbajnokságot.
- április 23.** Bánki József, a pécsi Zeneművészeti Szakiskola művésztanára tartott zongora-hangversenyt.
- április 26.** A Pécsi Nemzeti Színházban nagy sikerrel lépett fel a Mecsek Művészegyüttes.
- április 28.** Megnyílt a Pécsi Központi Munkásakadémia a Pedagógiai Főiskola előadótermében.
- május 1.** Megnyílt az I. Országos Középiskolai Fényképképző kiállítás a Széchenyi Gimnáziumban.
- május 1.** A Moszkvai Rádió és Televízió 100 tagú zenekara látogatott Pécsre.
- május 2.** A TIT Művészeti Szakosztálya és a Képző- és Iparművészek Baranya Megyei Munkacsoportja a Bartók Béla Klubban megnyitotta Buday Lajos festőművész képzőművész kiállítását.

- május 6.* A Német Demokratikus Köztársaság Építőipari Szakszervezetének titkára, Walter Tille, egy lipcsei kereskedelmi üzletvezető, Charlotte Miene és a Francia Építőipari Dolgozók Szakszervezetének titkára, Jean Briquet látogatott Pécsre.
- május 8.* Elhunyt dr. Szekér Jenő (1892–1959) a Pécsi Orvostudományi Egyetem Fül-, Orr-, Gégegyógyászati tanszékének vezetője, a klinika igazgatója.
- május 9.* Megnyílt a „Műszakiak Pécsért” kiállítás az ÉM. Földmérő és Talajvizsgáló Vállalat és Építőipari Tudományos Egyesület Pécsi Csoportja rendezésében.
- május 11.* A Pécsi Nemzeti Színházban tartotta hangversenyét a csehszlovák Bartak 20 tagú jazz-zenekara a Furfangosok Országos Bajnoksága keretében.
- május 16.* A pécsi járások székházának kistermében került megrendezésre a járások hagyományos borversenye.
- május 17.* A Városi Művelődési Házban mutatták be a Színjátszó Akadémia hallgatói vizsgaelőadásait.
- május 18.* A Pécsi Nemzeti Színház adott otthont a Georg Friedrich Händel halálának 200. évfordulójára szervezett díszhangversenynek.
- május 21.* 20 éves évfordulóját ünnepelte a Pécsi Szikra Sportkör.
- május 22–23.* Az Orvostudományi Egyetemen zajlott le tudományos előadásokkal a kibernetikai kollokvium.
- május 24.* A pécsi Múcsarnok és a Képzőművészek Baranya Megyei Munkacsoportja évi rendes tavaszi tárlatával kedveskedett a műkedvelő közönségnek.
- május 25–29.* A „modern dráma hetét” rendezte meg a Színházi Dolgozók Szakszervezete Színházművészeti Szakosztálya és a Pécsi Nemzeti Színház vezetősége.
- május 31–június 7.* A Könyvhét keretében Kossuth-díjas írók (Illés Béla, Fodor József) érkeztek Pécsre.
- június 5.** Országos Erőművi Vándorgyűlést tartottak Pécsen a KISZ Szakszervezetek Doktor Sándor Művelődési Háza dísztermében.
- június 6.* A VIII. pedagógusnap alkalmából a városi tanács kultúrtermében fogadták a kitüntetett pedagógusokat.
- június 9.* A Tanácsköztársaság 40. évfordulójára adták ki a Baranyai Művelődés ez évi számát.
- június 10–11.* A Közlekedési és Postaügyi Minisztérium a Pannónia szállóban Országos Továbbképző Tanfolyamot szervezett.
- június 12.* Országos Sportorvosi Munkaértekezletet tartottak Pécsen a megyei tanács nagytermében.
- június 13.* Ernster Dezső, a New York-i Metropolitan ünnepelt színésze Pécsre látogatott.
- június 20.* Állami Kalapszalon nyílt a Kossuth Lajos utcában a Pécsi Ruházati Bolt égisze alatt.
- június 21.* Elhunyt Kovács Béla (1908–1959) országgyűlési képviselő, a volt Független Kisgazdapárt főtitkára.
- június 24.* Évadzáró társulati ülést tartott a Pécsi Nemzeti Színház.
- június 25.* A Pécsi Zeneművészeti Szakiskola fiatal művészei tartottak szerzői estet.
- június 26.* A TIT nagytermében tiltakozást szerveztek a pécsi értelmiségiek Manolisz Glezosz fogva tartása ellen.

Huszonöt éve Pécsett... 1984-ben

április 2–3. Országos magyar nyelv és irodalom versenyt rendeztek Pécsett.

április 5–6. „A Szakma Kiváló Tanulója” országos versenyt rendeztek szakmunkás-tanulóknak.

április 7–8. Nemzetközi tájfutó napok Pécsett.

április 10. Rádiófelvétel készült Pécs tudományos életéről a Pécsi Orvostudományi Egyetem tanácstermében.

április 11. Kőrösi Csoma Sándor emlékkiállítás nyílt a róla elnevezett pécsi klubban.

április 11. A költészet napjára megjelent Csorba Győző, Bertók László, Pákolitz István Szép versek c. antológiája.

április 14. A 25 éves kollégiumi mozgalom keretében megyei konferenciát rendeztek.

április 17. Bertók László Ágakból gyökér c. új verseskötetének átadója volt a Várkonyi Nándor Könyvtár olvasótermében.

április 18. A Pécsi Szimfonikus Zenekar kamarakonzertet adott a Liszt-teremben.

április 19. LGT koncertet rendeztek a városi sportcsarnokban.

április 21. Kiállítás nyílt a Modern Magyar Képtárban, születésének 90. évfordulóján Aba Novák Vilmos munkáiból.

április 25. Békési Pál és Rozgonyi Pál Szegény Lázár c. vígjátékát mutatta be a Pécsi Nemzeti Színház társulata a Ságvári Endre Kamarateremben.

április 27. V. Országos Városépítkezési Tanácskozást tartottak Pécsett A Pollack Mihály Műszaki Főiskola nagytermében.

május 2. Megtartotta első bemutatóját a Pécsi Egyetemi Színpad az Ifjúsági Házban, William Shakespeare Vízkereszt, vagy amit akartok c. vígjátékával, Tasnádi Márton rendezésében.

május 4. Kelle Sándor festőművész gyűjteményes kiállítását nyitották meg a Pécsi Galériában.

május 8. Nemzetközi bélyegkiállítás nyílt a Pécsi Orvostudományi Egyetem Aulájában.

május 8. Megnyitotta kapuit az SZMT Központi Könyvtára 97 000 kötettel a szigeti lakórészenben.

május 9. Elhunyt Novics János (1919–84) az MSZMP Baranya megyei Bizottságának nyugalmazott titkára, a Baranya Megyei Tanács és a Hazafias Népfrent Baranya Megyei Elnökségének tagja.

május 11. A Magyar Tudományos Akadémia 1984. évi Akadémiai díját kapta Ormos Mária, a történettudományok doktora, a JPTE Tanárképző Karának egyetemi tanára, valamint dr. Sétáló György, az orvostudományok kandidátusa, a POTE egyetemi docense.

május 13. A Dunántúli Napló napilap nyílt túrát szervezett a Melegmányi völgybe.

május 14. Huszonöt éves jubileumát ünnepelte a 39-es dandár úti Általános Iskola (ma Esztergár Lajos út).

május 17. Részleges beköltözéssel megnyílt a JPTE új 513 férőhelyes kollégiuma a Balokány liget melletti épületben. (Ma 48-as téri kollégium).

május 18. A Janus Pannonius Múzeum és a Dunántúli Tervező Vállalat kiállítást rendezett a vállalat székházában, A Piatsek család – egy pécsi építészdinasztia címmel.

május 23. A városi sportcsarnokban rendezték meg az NB I. tavaszi idényének záró kézilabdameccsét. (PMSC–Budapest Honvéd).

május 25. A Pécsi Egyetemi Napok keretében tudományos ülészakot rendeztek Óriás Nándor jogászprofesszor tiszteletére.

május 26. A Pécsi Nemzeti Színház új bemutatója: Wolfgang Amadeus Mozart A varázsfuvola c. operája.

május 28. A Magyar Néphadsereg Helyőrségi Művelődési Otthon galériája adott otthont Lajos Ferenc grafikusművész tusrajzaiból nyílt életmű-kiállításnak.

május 30. Kiállítás nyílt a Pécsi Orvostudományi Egyetem Gyermekklinikáján a bent fekvő beteg gyermekek és egészséges társaik munkáiból.

május 31.–június 1. Pannónia mezőgazdasági napok Pécssett.

június 1. Formatervezett bútorokból és textíliákból nyílt kiállítás a Pécsi Galériában Francia design 1983–1984 címmel.

június 2. Apáczai Csere János nevét vette fel a pécsi Nevelési Központ.

június 4. A Hazafias Népfront Országos Titkársága Széchenyi emléklapketet adományozott a pécsi parképítőknak.

június 7. A Tamperei kórus sikeres vendégszereplése az Ifjúsági Házban.

június 8. Martyn Ferenc kiemelkedő művészi teljesítményéért a Magyar Népköztársaság Zászlórendje kitüntetését vehette át.

június 9–10. Nemzetiségi fesztivált tartottak a Balokányban.

június 12. Új kiállítást nyitottak a Káptalan utca 6. szám alatt Martyn Ferenc képeiből.

június 13. Az Elnöki Tanács dr. Flerkó Bélának adományozta a Szocialista Magyarorszáért érdemrend kitüntetését, munkásságának elismeréséért.

június 14. Új magyar musical bemutatója a városi sportszarnokban: Fazekas Mihály Ludas Matyi című művét a Bródy–Tolcsvay szerzőpáros zenésítette meg.

június 15. Szilágyi Szilárd fiatal pécsi alkotó grafikáiból és festményeiből nyílt kiállítás a Helyőrségi Művelődési Otthonban.

június 18–29. A TIT Baranya Megyei Szervezete kéthetes nyári tábort szervezett a Planetáriumban.

június 20. A Tettyei romoknál a Pécsi Nyári Színház rendezésébe a La Mancha c. musicalt mutatták be.

június 21. Kislégi Nagy István pécsi jogászprofesszort köszöntötték 100. születésnapján.

június 26. Pécsre érkezett a Pollack Mihály Műszaki Főiskola és a PAB vendégeként a magyar származású birminghami professzor, Jesch László.

június 26–29. A Prágai Kamara Balett vendégszereplése Pécssett a Nyári Színház keretében.

június 28. Vidákovics Antal rendezésében és koreográfiájában bemutatta a tettyei színpadon Szerelmek c. műsorát a Baranya Táncegyüttes.

június 29. Semmelweis Ignác emlékünnepséget rendeztek a POTE aulájában, az „Anyák megmentője” születésének 166. évfordulóján.

EGYÉNI ELŐFIZETŐK

dr. Ács Zoltán * dr. Ádám Antal * dr. Adorján László * dr. Antal Borbála (Budapest) * Auer Gábor * Auth Ferenc (Budapest) * dr. Balatonyi Gábor * dr. Balatonyi Zoltán * Bánfai Antal * dr. Bánhegyi György (Anglia) * dr. Bánhegyi Mihály & Komoróczy Ildikó * Baranyai Pál * dr. Barcza Tiborné (Budapest) * Baronek Jenő * dr. Barri Istvánné * Baum Attila * dr. Belyei Árpád * dr. Bencze Gerda & dr. Szekeres Péter * dr. Benke József * Benyovszky Mónika * vítež Berkovits Tivadar (Baden-Baden) * Betlehem László * dr. Bihariné Bauer Zsuzsanna * dr. Bíró József * dr. Blasszauer Róbert (Budapest) * Boda Miklós * Bóday Miklós * Bóday Zoltán * dr. Bodor András * Bodor Attila * Bognár László * Bognerné dr. Tóth Mária * dr. Bohusné Váradai Zita (Óbánya) * Bóky Andre * Boros László * dr. Borsay Péter * Borsay Eszter * Bozóky Anita * dr. Bódó László * Buchert Eszter (Kovácsszénája) * Budai Jánosné * dr. Buzás Tibor * dr. Csaba Tamásné * Csánk Jenőné * dr. Csullag József (Bonyhád) * dr. Csullag Zsolt (Bonyhád) * Dallos Nándorné (Hosszúhetény) * Darida Miklós * dr. Deli József & Szegvári Csilla * Dénesi Odón * Derényi László (Vác) * Dévényi Sándor * dr. Dobay Péter * Dobler Tamás * Dobó Rudolf * Dolgos Sándor * Engel András * Eperjesi Ferencné * Erdi-Krausz Gábor * Erdős János (Zók) * Éri István (Budapest) * dr. Ernyes Mihály * dr. Faragó László * Fedeles Tamás * Fekete László * Filákovity István * Fitos Gábor * dr. Flerkőné dr. Bárdos Vera * Frankovics György * dr. Füredi Péter * Gábor Olivér * Gál Éva & Márfi Attila * Gálos Éva * Gállos Orsolya (Pécsvárad) * Garadnay Balázs * dr. Gáspár Gabriella * Gáspár Csaba * dr. Gáspár László (Budapest) * Gasteiger László * Gasz Zoltán * dr. Gazda Ferenc * Gergely Tibor * Getto József * Golob Ferenc * Göbölös István * Guld József * dr. Gundrum Károly * dr. Gyenizse Péter * dr. Győrey Ferencné * Győrfi Csabáné * Hágen József * dr. Hajnal László * dr. Halda Tamás * Haló Krisztián * Haraszi Ágnes * dr. Hárs Éva * dr. Havasi János * Hege-dűs Lajos * Hevesi András (Budaörs) * Hideg József * Hoffmann Judit (Kozármisleny) * Homola Viktor (Budapest) * Hopp-Halász Károly (Paks) * dr. Hoppál Péter * Hormay Mihály * dr. Horváth Attiláné dr. Nagy Éva (Budapest) * dr. Horváth Béla (Budapest) * Horváth István & Tengely Adrienn (Járdánháza) * Horváth Józsefné * Huba József * Hudák István * dr. Hudvágner Sándor * Huszár Zsuzsanna * Ijjász István * Ilcsik János (Mohács) * dr. Illei György & dr. Donhoffer Ágnes * István László * dr. Istvánné Kollár Anikó * Ivasivka Máttyás * dr. Jandó Péter * dr. Jánosi Edit * dr. Jéki László (Budapest) * Jerney Miklós & Borsy Márta * Jeszták Márta (Budapest) * dr. Jobst Kázmér * Jurdik Lászlóné (Kozármisleny) * Kamarás Júlia * Kanizsai István * dr. Karádi Oszkár * Karancsi Illus * Kassai Róbert (Budapest) * Kator György * dr. Kelemen László * Kellény Nagy Zsuzsanna * dr. Keller Mayer Miklósné * Kerekes Imre * Kilár Ferenc * Kilár Gyöző * Kincsesné Szeifert Judit * Kismányoky Károly * dr. Kiss Iván (Essen) * dr. Kocsis Béla * Kolat Irén * Kollár Levente * Koltai Erika * dr. Korinek László * Kosári Aurél * Kovács Attila * Kovács Imre * dr. Kovács Lászlóné * Kovács Szabó János * Kőszegi Gáborné * Kraft János * dr. Krassó Sándor * dr. Krommer Károly * Kulcsár László * Kungli János * dr. Laczayné dr. Dombay Sarolta * Laczhegyi Béla * Laferton Gyöző * Lakatosné Novotny Sarolta * dr. Lehmann Antal * dr. Lénárd László * Lengváry István * Lenkovics László * dr. Létai György * Lischka Györgyné * dr. Lovász György * Lovász Lázár * dr. Madas Éva (Székesfehérvár) * Madas Katalin * Mádli Ferencné (Budapest) * Magyar Zsolt * Magyar-laki Józsefné dr. * Markó Imre * Marks Levente * Maticska Felicián (Budapest) * Matkovics Eleonóra * Mátrai Miklós * Matus Dezső * Mattyasovszky Zsolnay Péter (Budapest) * Márcz Róbert * dr. Meláth Ferenc * Mendly Lajos * Mendől Zsuzsanna * dr. T. Mérey Klára * dr. Mestyán Gyuláné * dr. Mestyán Ildikó * Mihályi István * Mischl Róbert * Molnár G. Judit * dr. Molnár Márk (Budapest) * Molnárné Garai Edit * Móró Mária Anna * dr. Mózsa Szabolcs (Budapest) * Müller Lajos (Palkonya) * Nagy Csaba * Nagy Erzsébet * dr. Nagy Gábor * dr. Nagy Imre * Nagy Zoltánné (Kővágószőlős) * Németh Ferenc (Budapest) * Németh Norbert (Csányoszrő) * Norgauer Mária * dr. Nyers József * Odrobina Zoltán * dr. Olasz István * Onhausz Miklós * Öhl Müller Miklós * Paksi Sándor * Palágyi Gergely * Pálffy Attila * ifj. Pálffy Attila * dr. Pandúr József * Papp Miklós (USA) * dr. Pásztoriné Kovács Julianna * dr. Páva István * dr. Páva Zsolt * Pavlovics Attila * dr. Pesti János * Peták Péter * Pete József * dr. Péteri Zoltán * Petrusz-Kerner Mária (USA) * Pinczehelyi Sándor * dr. Pirkhoffer Ervin * Pohánka Éva * Pusztafalvi Gábor * dr. Rác Gábor * Radó István * Radó Péterné (Budapest) * dr. Rákóczy István * dr. Rákosyné dr. Vass Klára * Ramocsay Istvánné (Budapest) * Rayman János * Rétfalvi Sándor * dr. Révész Mária * dr. Roisz Andrásné * Róma Enrico (Budapest) * dr. Román Lászlóné * Rónaki Edit * Rozvány György * Rozs András * Róth Lajos * Rusznyákné Gaszt Felícia * Sallay Árpád * Sándorné Gacsályi Irma * dr. Sárlos Tamás * Schmelzer Józsefné * dr. Schmidt József * dr. Schmidt Pál * dr. Schneider Imre * dr. Schweitzer Gábor (Budapest) * Sebők Ferenc * Selmeczi László * Sey Gábor * Sikorski-Zsolnay Antónia * dr. Simon Higin (Eger) * dr. Simor Ferenc (Siklós) * Siptár András * Sivák Henrik * Soó László * dr. Sóllyom László (Budapest) * Staub Ernő * Stenczer Béla * dr. Süle Tamás * Szabados György * Szabó Dorka (Pogány) * Szabó Klára Gabriella (Budapest) * dr. Szabó László Gy. (2) * Szalay Lajos * dr. Szántó Péter (Budapest) * Szarka Zsolt * Szász János * dr. Szebényi Imre (Budapest) * Széep Zoltán (Budapest) * Szekeres Imre * dr. Szelestey Judit * Szentivánszky Jeromos * Szentkutiné Szirtes Mónika (Gárdonyi) * dr. Szépe György * Szieberth Józsefné (Balatonföldvár) * Szieberth Judit * dr. Szili Katalin (Budapest) * dr. Szily Imre Balázs (Budapest) * Szirtes Béla * dr. Szirtes Lajosné * Tamási Balázs * dr. Tamásy István (Leányfalu) * Tavasz Marianna * dr. Tegez Ferenc * Temesi Endre Miklós * dr. Temesi László * Tenkely István (Pomáz) * Tenkely Miklósné (Budapest) * dr. Ternák Gábor * dr. Tigyi József * Tigyiné Pusztafalvi Henriette * Tihanyi János * Tirkala Ferenc * dr. Tóbiás János * Tóth András (Úröm) * dr. Tóth Gyula * Tóth Ivánné * dr. Tóth József * G. Tóth Károly * Tóth Mihályné * Traj Ferenc * Trebbin Ágost * Tüskés Tibor * dr. Ujvári Jenő * Uz György * dr. Varga Csaba (Budapest) * dr. Varga Gyula * dr. Varga Levente * Varga Mihály * Varga Szabolcs (Magyaregregy) * dr. Vargha Gábor (Budapest) * dr. Vargha Dezső * Várnagy Attila * dr. Varró Zoltán & dr. Darók Judit * Vass István * dr. Visy Zsolt * Vókó János * Wenczel Csilla * Werner Imre * Wolosz Róbert és Vera * Zalay Buda * Dezsóné dr. Zemplyéni Vera * Zemplyéni Barta Júlia * Zengővári Mária (Budapest) * dr. Zoltai Ákosné * dr. Zsigmond Endréné (Szombathely) * dr. Zsolt Njura (Agárd).

INTÉZMÉNYEK

ANK * Bányász Kulturális Szövetség * B. M. Biróság * BM Levéltár (2) * Cigány Kult. és Közműv. Egyesület * Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimn. és Koll. (2) * Csorba Gyöző M. Könyvtár (2) * Déri Múzeum (Debrecen) * Egészséges Városért Alapítvány * Érc- és Ásványbányászati Múzeum (Rudabánya) * Hajnóczy József Kollégium (2) * Hétfő pr. és reklámgynökség * Hidasi Bt. * Iskolaszolgálat (38) * Janus Pannonius Gimn. (3) * Közp. Bányászati Múzeum (Sopron) * Lauber Dezső Városi Sportcsarnok * Lüsster-Ékszer Bt. (Kozármisleny) * Malomkő Alapítvány (Orfű) * Mecsek Öko Zrt. * Mecsek Egyesület * Mecsekalkaj Óvoda, Ált.- és Középiszkola * Minerva Könyvtár * Nevelők Háza Egyesület * Parti Galéria * Pécs Médiaközpont * Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara (40) * Pécs-Baranyai TIT * Pécs/Sopianeae Örökség Kht. * Pécsi Galéria * Pécsi Gyermekotthon * Pécsi Horvát Színház * Pécsi Kulturális Központ * Pécsi Református Kollégium * Pécs Sopianeae Örökség Kht. * Pollack Mihály Műszaki Szakközépiskola * PTE Központi Könyvtár * PTE Egyetemi Levéltár * PTE BTK-TTK Könyvtár * PTE Pollack Mihály Műszaki Főiskola Könyvtára * PTE Szólészeti és Borászati Kutató Intézet * PTE Társadalomtudományi Szakkönyvtár * Radnóti Miklós Közg. Szakközép. * Sasvári és Fia Kft. * Várkonyi Nándor Könyvtár * Városközponti Iskola * Városterületi Múzeum.